

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET KORSZAKAI.

Az irodalomtörténetnek számtalan nehézséggel kell megküzdenie. Mivel végső célja az egyéniségek leírása, könnyen az a veszedelem fenyegeti, hogy egymás mellé rakott pszichológiai analizisekké, vagy a legjobb esetben könyvek történetévé válik. Pedig az egyik éppen olyan nagy hiba, mint a másik. Akik az irodalom fejlődésének leírásában olymódon igyekeznek megteremteni a történethez szükséges folytonosságot, hogy tagadják az egyéniséget és azt a faj, a kor, a környezet vagy más efféle erők termékének tekintik, talán, hogy úgy mondjam, természettudományosan járnak el és sikerrel öltik magukra az exakt tudomány álarcát, de összeütközésbe jönnek a közvetlen tapasztalattal: az önmagunk konkrét személyiségének és lelki szabadságának tudatos érzésével. Nincs semmi bizonyosabb valóság, mint éppen az *én*. Az ember sohasem csupán az őt formáló külső, vagy talán mondhatnám így is: objektív erők terméke, mert a belső szubjektív erő: a szabadság öntudata egyéniséggé teszi, mikor nagy áldozatok árán képes lesz elhatározásait és cselekedeteit korától és környezetétől függetleníteni. Persze nem minden ember egyéniség, hisz ez ideál, amely nincs készen a valóságban, de megvalósítására valamennyiünknek törekedni kell. A nagy ember mindig egyéniség: nem eszköz a sors kezében, hanem ő maga lesz a sors, mely a maga képére alakítja azt a kis világot, amelyben él.

A könyvek története pedig nem az irodalom története. Igaz, hogy a könyv, az irodalmi mű társadalmi tett, mely hat és bizonyos változások oka, tehát van története, de ennek teljes leírása a kultúra más területeire tartozik. A hatás az irodalomtörténetet csak annyiban érdekli, amennyiben új irodalmi műveket érint. Egy filozófiai vagy tudományos mű megváltoztathatja az egész világfelfogást, egy politikai mű új irányba terelheti egész nemzetek sorsát, ez a hatás mégsem érdekelheti az irodalomtörténetírót, legfeljebb másodsorban. De figyelme rögtön a könyv felé fordul, ha benne új stílus, új kifejezési mód próbálgatja a szárnyát, vagy nyomában ilyen születik meg.

Mert az irodalom végső és teljes fogalmában az írásos kifejezés.

Ámde minden irodalmi műben két tényező van: az író és a közönsége. Az a szubjektív, ez az objektív elem. Az íróé az egyéniség, melynek jele az intuición, a közönségé az anyagi kifejezés: a stílus. Intuición az ösztön sarját értem, azt a lendületet, amely bizonyos irányba viszi az embert, s így magva lesz az öntudat világának. Ez ad minden kifejezésnek színt és illatot. Láthatatlan, mert a kifejezés egész anyaga a tapasztalat világából való, mégis érezhető, mert ott van mindenütt. Ez a Petőfi lelkesedése és Arany félnék mélabúja. Minden, ami vele nem kongruál, lepattan az emberről és nem lesz belőle műalkotás. A stílus pedig az, ami az íróhoz kívülről jön, mint a sors. Benne van ebben még a théma, a tárgy is, hisz ezt is kívülről, a közönségtől veszi az író. S az a nagy művész, aki minél inkább magát tudja éreztetni a stílus mögött: a klasszikusoknál elfelejtjük a közönséget, a stílust és csak az embert látjuk. Ennek a megéreztetése a titokzatos művészi erő.

Mindnyájan érezzük, ha az irodalomról bennünk élő fogalmat elemzésnek vetjük alá, hogy nem minden írásos kifejezés tartozik beléje, hanem csak némelyik. A nagy írók műveik vázát, sőt egész meséjét igen sokszor veszik olyan könyvekből, amelyekről önmagukért az irodalom története soha meg nem emlékeznék, mert nem tartozik a szűkebb értelemben vett irodalomnak, az értékesnek a körébe. Bossuet-t vagy Pascalt gyönyörűséggel olvashatom, bár meglehet, hogy egyetlen állításukat sem tudom a magamévá tenni, sőt talán azok a dolgok nem is érdekelnek, amelyekről írnak. Nem a tartalmukban, a művészetükben tudok gyönyörködni, az vonz hozzájuk.

Az irodalomba tehát azok a művek tartoznak, amelyek nem a bennük foglalt tartalom, hanem művészi formájuk miatt keltenek figyelmet. A kifejezés, a forma persze csak akkor művészi, ha egyéniséget is tükröztet. Éppen az egyéniség kifejezhetősége a művészet létrejöhetségének a föltétele. S a forma, mint olyan, egyúttal azonos az egyéniséggel, mint annak konkrét jele; az egyén lelki alkatától függ, hogy hasonló, sőt azonos élményekben tragédiát vagy komédiát, eposzt vagy lírát lát-e. Kemény Zsigmondnak egy regénye, Petőfinek egy költeménye, vagy Arany Toldija, esetleg valamelyik balladája nem írható meg másképen, mint ahogy ők megírták, vagy formájukkal egész mivoltuk megváltozik: nem lesznek többé ugyanannak az intuiciónnak a jegyei. Az ilyen, hogy úgy mondjam lefordíthatatlan művek alkotják valamely nyelv irodalmát. Amint a szoborról a kép nem ad teljes ismeretet, sőt a másolat is ritkán, kivált, ha az eredeti kifejező anyagát megváltoztatta, úgy marad el az ilyen művekből is mindig valami lényeges, ha lefordítják vagy más műformába átírják.

A kritika feladata aztán éppen az, s itt szolgálja az irodalomtörténetet, hogy megítélje, melyik irodalmi alkotás tartozik ebbe a kategóriába, és melyik nem. Általános szabály erre aligha van. A kiválogatást a finom ízlés közvetlen megérzése végzi el. Miután a kritika elvégezte az egyes műveken az analízist, az irodalomtörténet is hozzáfoghat szintézishez. Annak az eredményeit ez hasznosítja. De a jó kritikus mindig valami általános ízlés megtestesülése. Az ízléssel együtt változik a kritika és vele az irodalomtörténet perspektívája. Elfeleltett művekre áradhat az elismerés napsugara, s magasztalt alkotások merülnek a «bús feledékenység» éjjelébe. Mert hiú szándék az, hogy egy művet a maga korának szemüvegén át tudjunk megítélni. Csak a magunk szemével láthatunk, s értékelésünket azok a viszonyok fogják megszabni, amelyek között mi látunk valamely eseményt vagy művet. A multnak a kérdéseket a jelen adja föl, s a mult megfejtendő problémái — nem az eseményei közvetlen kapcsolatát, hanem a nagy áttekintéseket értem — rendesen a mieink.

A művészetben minden forma az élet konkrét történésével szemben való állásfoglalás, ennél fogva apriori a Kant értelmében, mert rajta keresztül látszik az élet. De tipikus, megmerevedett formákat csak a tudomány ismer; a valóság formái a lélek tevékenységének részei: az élet jelenségeire történő reagálási módok. Így nyilatkozhatik meg általuk az egyén. S ez annál jobban sikerül, minél jobban magához valónak érzi valaki őket. Amint az eposzban benne van annak a költőnek az egyénisége, aki egynek érzi magát a néppel, épp úgy megtatálható a lírában az egyénnek önmagára utaltsága, központtá válása, a közösségből való kiemelése. Mig a regényíró nem lát egyéni akaratok közt történő összeütközéseket, addig a drámaíró víziójában akarat akaratnak feszül ellene. A regény a sorsok története, a dráma az akaratoké. Ezért nem lehet a zöld zekés Henrik drámai hős (Keller: Zöld Henrik), s Brutus (Shakespeare: Julius Cæsar) alakja kinőne a regény keretéből.

A művekből maguké az íróké csupán a vízió. De ahogyan ezt kiábrázolják, az már koruktól, környezetüktől, szóval élményeiktől függ, mert lelkük sejtéseit ezek segítségével teszik a többi ember számára is hozzáférhetővé. Mert téves fölfogás az, hogy a művész élményeit formálja műalkotásokká. Éppen megfordítva történik. Az élmények adnak tartalmat, alakot alaktalan intuíciónak. Tehát az élmények a kifejezők és a nem kifejezettek. Ennek az elismerése ad létjogot a stílusnak, mely a kiábrázolásban, a kifejezésben rejli közösséget jelenti. Ebben lehet közösség, mert a nagyjában azonos élmények, melyek egy kor, egy társadalom, egy kultúra embereit érik azonos vagy legalább is hasonló kifejezési módokhoz vezetnek. Így

lesz a kifejezésben a folytonosság, így lesz része az időben: azaz a történetben.

Nincs két egyforma egyén, s nincs két azonos intuíció. Tehát egyének között nem lehet meg a folytonossági kapcsolat, csak a kifejezések közt. Így hát az irodalomban a stílus az, ami szociális és egyúttal összefüggő. Még a nagy írók és a nyomukban károgó és tollászkodó utánczók lélektelen serege sem adja meg az irodalomnak azt, amire a történetírónak legnagyobb szüksége van, a folytonosságot. Mert így a tárgyalás menete önálló monografiákra: a kiváló írók és epigonjaik leírására esik szét, s közöttük mély árkok lesznek, amelyen át nincsenek hidak. Az irodalom története, ha önálló tudomány akar lenni, nem lehet más, mint az irodalmi stílusok története. Így jelöli meg a szellemi fejlődés áramlait, mert mikor új stílus jön létre, az az ember egész világának változását jelenti.

Tehát az irodalom folytonosságát a stílusok megléte alkotja, mert ebben rejlik a bizonyossága annak, hogy minden kifejezés kénytelen a már meglévőhöz idomulni, s azt csak részben fejlesztheti. Az intuíció az egyén legmélye, legfüggetlenebb része, de kifejezése már a kortól függő. Az Arany János stílusában csak Gyöngyösi, Vörösmarty és sok mások erőfeszítése után lehetett írni, nem pedig a Pázmány Péter idejében; mert a történelemben is — mint az egyénben — a mult formálja a jelent, az ebben él tovább. Szellemi folyamatok történéseiről mindig csak in konkreto lehet szó, mert a lelki élet nem következetes, hanem folytonos, azonos okok mindig másképen hatnak rá, sőt ellentétes is lehet a következmény. Amint egy filozófus gondolatai, elképzelései teljesen újak, egyéniek, de kifejezésükben kénytelenek a korukbeli tudomány és korszellem állapotának köntösében megjelenni, úgy az író intuíciója eredeti ugyan, de kifejezésében a stílushoz simul. Ettől a legnagyobbak se tudnak megmenekülni, de náluk a forma tisztább lesz, s így a kifejezés egyéni szint nyer, mert világnézetté emelkedik. Azért lesznek műveik eszthetikai értékek.

Ezek leírásával körülbelül meg fog felelni az irodalomtörténet annak az inkább irodalomszociológiai feladatnak is, amit Riedl Frigyes így fogalmaz meg: «Az irodalomtörténetírás eszményi célja volna: megtalálni az irodalmi működés törvényeit. Minő feltételek mellett keletkeznek ilyen vagy amolyan irodalmi termékek? Például: mikor iratnak sentimentális regények? Mikor keletkeznek drámai remekművek? Minő történeti, nemzetgazdaságtani, családtörténeti és lélektani feltételek mellett jönnek létre remek lírai költemények?» Azt hiszem ezt a feladatát a kor és az egyének együttes vizsgálatával érheti el, mert ezek konkrét, élő szinthesise az irodalom, általában a művészet,

mely a sokaságból a sokaság felé forduló egység, s társadalomból a társadalomnak szóló egység.

Lehet, hogy erre sokan azt fogják mondani: ezek nagy általánoságok. Igaz, de az általánosnak nem kell pusztán szónak, flatus vocisnak lenni, mert benne van a tapasztalat, ismereteink lényege, mely összesűrűsödött azért, hogy nagyobb legyen az ereje, hogy lendületet adjon, s végül tette vezéreljen. Így lesz az elmélet gyakorlattá.

Az előbbieket szerint kialakuló irodalomtörténet a tájékoztatás végett kénytelen a korfelosztás segédeszközét igénybe venni. Felosztandó lévén az irodalom története, osztási alapul nem vehetjük sem a vallási, sem a politikai eszméket, hisz azok a korszellemnek más téren való megnyilvánulásai. Az irodalomban a kor a stílus megteremtője, tehát felosztásunknak ezen kell alapulni. Természetes, hogy határaink itt-ott a kimagasló egyéb eseményekkel összeeshetnek, hiszen egy-egy ilyen esemény jelölheti valami új korszellem kezdetét vagy a régi végét, s így a stílusban is kezdet avagy vég lesz. De már itt, szinte előre megállapíthatjuk, mint valami önként következő jelenséget, hogy irodalomtörténetről lévén szó, a korhatárok aligha lehetnek mások, mint irodalmi események. Nagyon fontos ok birhat rá, ha ettől eltérünk.

Különben sohasem szabad felejtenünk, hogy az ilyen osztályozásoknak elsősorban praktikus értékük van, tehát csak annyiban lehet az egyik értékesebb mint a másik, amennyiben kényelmesebb és a fogalmakban immanensebb jegyeken épül fel. Logikai igazság egy más szempontból készült osztályozásban éppen annyi lehet.

Most már közelebb lépve a magyar irodalom történetéhez, pár szóval óhajtom csupán vázolni a fejlődés egyes főkorszakait. Nem tekintem ezt a felosztást még teljesen megállapodottnak, inkább útmutatót látok benne a későbbi munkára. Hiszen a dolog természetével jár, hogy az efféle áttekintés a főmozzanatok kiemelése csak a már elvégzett részletes kutatás végén van igazán helyén, mert egész bizonyítása abban rejlik. Teljes létjogosultsága csak a végső következtetés: az eredmény formájában lehet. Különben is nagyon bajos még a szinthesis a magyar irodalomtörténetben, mert még az analízissel is alig itt-ott vagyunk készen. Kivált régebbi irodalmunk termékei között nagyon sok olyan van, amelyekről sokan írtak, de alig olvasta el őket valaki. Azért persze nem szabad az összefoglalásokról lemondanunk, mert csak így láthatjuk meg a hézagokat.

Mai szemmel vizsgálva irodalmunk történetét, úgy gondolom, hogy a kutatásnak meg kell állapodnia a legrégebb emlékeknél. Csak ott veheti föl a fonalat, ahol írásos kifejezés van előtte. A találgatások ingoványos réjtjét át kell engednie más ismeretágak számára,

amelyeknek örömük telik az efféle játékokban, amik mindig sokkal inkább alkotóik éles elméjének, mint az igazságnak nyomait viselik magukon. S ha itt megállunk, a legrégebb időktől 1533-ig a legelső nyomtatott magyar könyv megjelenéséig számíthatjuk irodalmunk történetének legrégebb szakaszát: *a kódexsz-irodalom korát*.

Itt még irodalomról, betűn át a közönséghez szóló egyéniségről alig lehet szó. Az étellel való eleven érintkezésnek csirái mégis megvannak abban a néhány eredeti darabban (Ének Szt. László királyról, Vásárhelyi András éneke Szűz Máriához), melyekben vallásos és hazafias érzés fonódik egybe. A kollektív érzések, a vallás, mint valami nagy egyetemesség megnyilatkozása uralkodnak ezen a korszakon. Irodalmának kevés illata van, mert jó részben csinált virág. Az egyéniség kibontakozásának nem kedvezett benne a Mátyás alatt bennünket is megérintett humanista mozgalom se, mert megszűnt, mielőtt még a hazai földben gyökeret verhetett volna. Nem jutott tovább az epikai érdeklődésnél (Bonfini, Janus Pannonius). Az átvételek, a formák egyénietlensége a közösségben még egészen benne élő emberre mutatnak. A középkori írónak igen csekély volt az invenciója. A szép, s gyakran megragadó részek ellenére ez az irodalom nagyon egyforma. Íróikról olyan benyomásunk van, mintha csak tömegben tudnának érezni és gondolkodni. Általában a magyar kódexzirodalom csak a nyelve miatt magyar, különben az európai középkor egyetemes irodalma. Az igazi, neimesak nyelvben, hanem szellemben is magyar irodalom csiráit már az újkorban, a könyvnyomtatás korában kell keresnünk, ahova innen a biblia vezet át bennünket.

Ez a második korszak *a bibliás stílus kialakulásának kora*, mely Komjáthy bibliafordításától Pázmány Péter haláláig, 1533—1637-ig tart. A kódexzekben a biblia háttérbe szorult és inkább külsőség volt, itt ez és ennek a szelleme az uralkodó. Átjárja az emberek gondolkodását, képei és eszméi lépten-nyomon fölbukkannak, megértése körül forog az emberek lelki élete. Köréje csoportosulnak a hitviták, sőt a mesék és politikai iratok és a líra is. Dévai Biró Mátyás még nyelvtani munkáját (Orthographia) is kifejezetten azért írja, hogy hívei a Szentírást jobban megérthessék. Az európai közösségben való benneélésre számos egyéb bizonyosság mellett még az is rámutat, hogy a korszak az európai humanizmus vezéralakjának hatásával kezdődik: Komjáthy Benedek bibliafordítása a rotterdami Erasmuséból készül.

A bibliával szoros kapcsolatban állanak a vitairatok, a zoltárfordításokkal a házasénekek. S a zoltárfordítások azok, amelyek a nép közt élő virágénekesekkel együtt kifejezhetővé teszik Balassi Bálint szerelmi líráját. A kor szellemére jellemző, hogy Balassiról

csak mint az istenes énekek szerzőjéről tudhatott, kinek verseiben «a protestáns prédikátorok eszméi és érzelmei zengzetesebb nyelven, dallamosabb formákban, hajlékonyabb előadásban, úgyszólván meg-nemesedve jelentek meg.»¹

A bibliai epikának egész sereg művelője akad. Ennek zordon egyszerűségű stílusa neveli Tinódit, kinek első fennmaradt éneke, a *Judit Asszon Históriaja*, nemcsak formájával, hanem tárgyával is ide kapcsolódik. Lelkét mindvégig jellemzi az Istenbe vetett hit és a szüntelenül hangoztatott: «Csak Istenben vitézök bizjatok.» Dallamából is az egyházi lamentációk és búcsúztatók hangzanak ki.

Ennek a kornak, amelyben még a dráma is bibliai történeteket elevenített meg, vagy moralizált, sőt a theológiát állította ki a sfkra szócsatát vívni, legnagyobb alakja s legesodálatosabb kifejezője Pázmány Péter, kiben a magyarság különös lelke az egyház általános szellemével egyesülten rendkívülit, de a kort teljesen jellemzőt alkotott. Ha a nagy ember egy korban az általános revelációja, akkor Pázmány méltán megérdemli ezt a nevet. Fájának lelke a hitviták erőszakos szellemével egyesült benne. Nincs katolikus író, aki annyira a Szentírásból táplálkozott volna, mint ő. A biblikus forma, a báj nélkül, erőszakosan gördülő mondatok kiváló, de rideg egyéniségének oly tökéletes kifejezései lettek, aminőre ritkán nyújt ily világos példát a történelem. Az ő munkássága egyuttal befejezi ezt a korszakot. S itt egyszersmind láthatjuk, hogy a nagy mű sohsem jelöli egy korszak kezdetét, hanem inkább a végét. Egész sereg egyéni erőfeszítés nyomán támad, sok balsiker után, s ebben az értelemben jórészt kollektív alkotás, bár egy ember nevéhez fűződik. De ha ennek az egynek eljövetele nincs kellőképp előkészítve, sikertelen marad, nem veszik észre.

A korszak széphistóriáinak stílusa a bibliai epika gyermeke, de velük külső, idegen hatásra a bomlás munkája indul meg. Ezek kezdik ki az irodalom organikus egységét, mert moralizáló hajlamukat leszámítva új világnézet hirdetői, amely már készül a diadalra, melyet a biblia szellemében elmerült lelkeken fog aratni, hogy aztán Gyönyösiben elérje tetőfokát. Ez az új világ a régi formákat új tartalommal telíti *az epika korában*, mely Pázmány halálától a szatmári békéig, 1637—1711-ig számítható. Ez elnevezésen nem lehet megütöközni, ha meggondoljuk, hogy csaknem minden időben van valami általánosan uralkodó forma, úgyhogy, «epikus korszakokban a líra és dráma is epikus színezetű, lírai és drámai korszakokban viszont az eposz is lírai vagy drámai karakterű.» (Alexander Bernát). Ebben

¹ PINTÉR JENŐ: *A magyar irodalom története*. II. köt. 58. 1.

az időben az emberek lelkét megragadták és fogva tartották a külső világ eseményei. Abszolút mértékkel mérve, a kornak legnagyobb embere Zrínyi Miklós, de nem műveivel, hanem élő, emberi egyéniségével. S jellemző, hogy ő nem találta meg méltó helyét ebben a felületes században. A figyelemre érdemes még az is, hogy egy politikai szándékot eposzban, tehát álköntösben volt kénytelen kifejezni. A lelki élet annyira nem érdekelte ez idők embereit, ami talán az előző korszakra történt visszahatás, hogy éppen emiatt nem vett erőt az egyénen a közösségből való kilépés vágya, lát valami kollektív jellegű líra született meg, amelyben az egyéniség szinte elrejtőzik. A nagy Zrínyi legbensőbb érzelmeinek idillekben és leíró elégiákban ad kifejezést. A külsőre tapadó érdeklődés kedvelté teszi Haller «Hármas Istória»-ját, megszűli Listius László verses történetét, létrehozza a tudományok fellendülését és néhány emlékirást.

A kor lelke szólal meg a kíváncsi és beszédes Gyöngyösi lantján. «Őt nem hatották meg a nemzet nagy eseményei,» de annál mohóbban nyúlt a maga idejének kicsinyes, inkább pletykára, mint nagyobb szabású, komoly költeményre alkalmas eseményei után, kivált, ha még valami erotikát is érzett bennük. Ezeket aztán megénekelte a barokk szellemnek eget és földet, régít és újat, furcsán összevegyítő mesterkéltnaivságával.

1671—1711-ig a kuruc költészetben is a históriás elem dominál, mégis ebben rejlik a következő idők kifejezési formájának érzelmi eleme, mert e mozgalom sorsa irányította az emberek figyelmét önmagukra és a nagy küzdelem szomorú vége a hangulati elemet emelte túlsúlyra a lélekben. Itt kezdődik a *líra kora*, melyet 1711—1772-ig, a szatmári békétől Bessenyei fölléptéig számíthatunk. A nagy nemzeti közösség megbomlásával a rész, a magára maradt egyén öntudatra ébred: az írók magukról kezdenek beszélni, a világot magukhoz viszonyítva nézik, a belső nyomul a külső helyébe. Itt is beigazolódik, hogy a lírai forma, mely az egyénnek önmagába merülése, akkor lesz általános, mikor az akarat, a tett megbénul, s a lét az érzelemben szorul össze. A lírikusnak a cselekvésben mindig kötve van a keze. Ezzel a formával kapcsolatban bizonyos dekadencia üti föl a fejét, ami a lírai korokkal mindig együtt jár. Míg az előző epikai korban a szóknak alig van egyéni jelentésük, értelmük és összefűzésük rendje szigorúan megszabott, itt már Mikes Kelemen megteremti az egyéni stílust. Mert ő tekinthető e kor típusának. Bár nem verset írt, műve mégis csupa líra. «Mint dalaiba Petőfi, — úgy foglalta egész élettörténetét leveleibe.»¹ Szíve mélyére látva mondja

¹ NÉGYESY LÁSZLÓ a Képes Irodalomtörténetben. I. köt. 2. kiadás. 495. l.

róla Beöthy Zsolt: «Nem a tettek, nem is az események hullámain folyik igazán az élete, még csak a külsőre vonatkozó tervelgetéseken sem, hanem inkább a gondolatokén és az érzelmekén.»¹

Nevezetes ez a kor még arról, hogy a megelőzőknél jobban érzik rajta a népköltéssel való érintkezés. Neki köszönhető a kuruc líra néhány utolérhetetlen darabja; ez érzik meg Amade Lászlón is, aki Balassi és Kisfaludy Sándor közt a szerelmi líra legkiválóbb művelője.

A kor határához érve az irodalomtörténetírónak értékelő szempontot kell változtatnia, mert olyan mesgyére ért, ahol az irodalomnak egészen új felfogása születik meg. Az elmúlt időket jellemzi a tanító szándék, mely valamennyi írónál feltalálható. Az irodalom eszköz volt, nem a művészetet szolgálta. Bessenyei után céllá válik, amelyet önmagáért, a benne rejlő értékek kedvéért igyekeznek művelni s fellendíteni. Az irodalmi öntudat megléte feljogosít a szigorúbb értékelésre, amelyet az előbbi korszakok folyamán a cél heteronom volta miatt nem lehet megvalósítani. Eddig tudomást kell venni minderről, ami nemes szándék szolgálatában iratott, ha talán formája miatt csekély értékű is. De most már van irodalmi öntudat, s ami vele együtt jár: van irodalmi élet, mely hamarosan különbséget tesz a poéta és versificator között. Tehát az irodalomtörténetnek is csak az eszthetikailag értékelhető művekről kell szólni.

Az egyénekre bomlás után az új tömörülés ideje következett el: megtörténik a nemzeti öntudat kialakulása, melynek az irodalmi öntudat csupán szimbóluma. A nemzeti lélek megnyilatkozási vágya jellemzi ezt a korszakot, melyet *az új stilus keresése* korának nevezhetnénk és 1772—1842-ig, Bessenyei felléptétől Petőfi felléptéig lehetne számítanunk. A kifejezésért való küzdelem a nyugati irodalmak szelleméhez való csatlakozás, de a magunk külön valóságának megnyilatkozhatása foglalkoztatják e korszakot. A megbüvölt öntudat tartalmának megfelelő formákat és nyelvet keres. A küzdelemben legjobb szellemeink vonulnak el szemünk előtt. Nincs a magyar irodalomnak oly szaka, amelyik mozgalmasság tekintetében evvel kiállaná a versenyt, s amelyik oly sok kiváló, nemes alakot tudna a magáénak mondani, mint ez. Irodalmunk sorsa ezekben az években dőlt el, bár eredményeit a következő kor élvezte. A jövő Kisfaludy Károly és Vörösmarty Mihály után nem lehetett kétséges. Az ő romantizmusuk, mely a népiessel érintkezik és így lesz nemzeti, a Petőfi és Arany klasszicizmusának előjele. Ez az átmenet a keresésből a megállapodottságba; megerősítése annak a jelenségnek, amit minden-

¹ MIKES KELEMEN: *Törökországi levelei*. Díszkiadás. Budapest, 1906. XLVII. l.

felé tapasztalhatunk, hogy a klasszicizmus kezdetben mindig mint romantizmus jelentkezik. A korszak típusa Vörösmarty Mihály, a mindig kereső, soha meg nem állapodó. Izzó és szertelenül gazdag képzelete, kora minden mozgató eszméjét magába szítt lelke a formák egész hadában kereste a megfelelő kifejezést. Nyelv és műforma megváltoztak, életet nyertek nála. Tépelődő magányos lelke mégis a lírát fejlesztette a tökéletesség legmagasabb fokára. Utána már csak a Petőfi lírája jöhetett, mely Vörösmarty hódításait: a nemzeti szellemmel telített s magyarrá vált nyugateurópai műformákat átlátszóbbakká, ezáltal egyszerűbbekké és a nemzet szélesebb rétegéhez szólókká tette.

De ez már egy másik korszak műve: *a nemzeti klasszikus stíluskor*, mely 1842—1882-ig, Petőfi fellépésétől Arany haláláig tart. Nemzeti létünknek ebben a mozgalmas szakaszában a események árja oly heves erővel és gyorsasággal folyt le, hogy benne mintegy összesűrített állapotban történetünk régebbi századai mind megvannak. Ehhez képest a kifejezés is itt a legváltozatosabb, s a nemzeti közönségben helyüket megtalált egyéniségek a mult eredményeinek felhasználásával a formák egész sorában oly remek alkotásokat hozhattak létre, amelyek tulajdonságai irodalmunkban a tökéletes kifejezésre minden idők mintái lehetnek. A nagy klasszikai alkotások rendjén a magyar fiatalság érzelmi világa csendült fel Petőfi lantján, míg fajunk józansága és a multakon merengő, jövőn töprengő hajlama Arany János által találta meg szavát. A magyar gondolkodás sosem szállott nagyobb mélységekre, mint Madách az «Ember tragédiájá»-ban. A regény formája szinte Kemény Zsigmond viharfelhős világnézetének tolmácsolására született, míg a könnyebb novella Jókai Mórban akadt mesterére, A szónoklat két fajtája: s szív és az ész szava Kosuth Lajosnál és Deák Ferencnél érte el a klasszikusság magaslatát.

Utána az extenzívebb és jó részben üzletivé lett irodalmi élet okozta, hogy az a nagy műgond, mely a most jellemzett korszak sajátossága, kezd íróinkból kiveszni. A nagy alkotások iránti érzék, a tárgyban való elmélyülés erénye ritkul. Arany halálától számíthatjuk azt a korszakot, melyben most élünk. Igen bajos a mához érdektelenül hozzászólni, de mintha ez a kor *az újságírás kora* volna. Irodalmunk a könyvekből a folyóiratok és lapok hasábjaira megy át, s az újságikben új műfaj, új kifejezés születik meg, mely aztán a maga színére alakít mindent. A stílus közvetlenebb, mint régente, az élethez közelebb álló, de egyszersmind lazább. A szubjektívizmus káros elharapózását mutatja, hogy az egyéni szeszélynek igen nagy tér nyílt. A formák tisztaságára korunk mit sem ad, az eposz kiveszett az eleven irodalomból, a dráma lírába és novellába fulladt.

A színpad maholnap elválik az irodalomtól, mert a mozi látványossága felé halad. A tehetetlenség megokolására hajlandók vagyunk az alkotó művészt a romantika szemével nézni és minden szabadságot megadni neki. Pedig a művészet mindig korlátokat jelent, igazi értéke meg nem az elkülönítésben, hanem az összetartozás érzetetésében, az egyéni különbségek elfelejtetésében rejlik.

Korunkat jellemzi az espritre való törekvés, mely a gyors hatás-keltés egyik eszköze. Ez lett értékes megnyilatkozási módja (élőkről nem szólva) Mikszáth Kálmánnak, aki talán az ujságírás, a tárca fejlődése lesz az utókor szemében.

A jövő nagyon bizonytalan, de aligha tévedek, mikor azt hiszem, hogy nagy műveket csak akkor alkothat ismét irodalmunk, ha a szubjektivizmus lejtőjét odahagyva, visszatér a formák tiszteletéhez és a lelki elmélyüléshez. Mintha már volna is erre némi halvány reménységünk.

NAGY JÓZSEF.

ADALÉKOK ARANY DEBRECZENI DIÁKSÁGÁHOZ.

Arany debreczeni diákságához, küzdelmes ifjúsága egyik legértékesebb szakaszához kívánunk néhány adalékkal hozzájárulni. Mert mindaz, amit eddigelé erről tudtunk, csupán Önéletrajzi Levelének néhány exoterikus vonása, és a Bolond Istók II-ik éneke volt, amely már tárgyánál és hangulatánál fogva is sokhelyt rikítóbb színekkel fest, sem minthogy állításait színigazságként elfogadhatnók. Ezeket óhajtjuk egypár hiteles adalékkal részben kiegészíteni, részben valószínűbbé tenni. Tisztán mutatván az időpontot, amelyben Arany az iskolai törvényeknek «subscribál»; a tanulmányi féléveket, amiket végig hallgatott, tantárgyait és osztályzatát, amikre Bolond Istókjában elég pontosan hivatkozik. Végül kortársait és tanárait, ez utóbbiakat, akik minden gúny és kritika ellenére nemcsak a debreczeni kollégium örök díszei, hanem mint tudósok és tanítók is kiváló, sőt országos híró férfiak. Az egész magyar nevelésügy elsőrangú büszkeségei.

I.

Arany *subscriptionális* lapja a ref. főiskola «Series Studiosorumá»-nak III-ik kötetéből.¹ (Lásd A-mellékletünket.) Ez aláírások pontos, alfabetikus sorrendje onnan ered, hogy az ifjak, miután a Senior előtt jelentkeztek, s ez őket — egyre-másra — fölvette, pár nap múlva már abc-rendben sorakozva írják alá nevüket az anyakönyvbe. Arany, mint látjuk, a névsor 2-ik száma alá esik; szintén sajátkezűleg, s a kor divatához képest, latinus alakban írt névvel s bő nationaléval. (Kora, vallása, nemzetisége, atyjának neve és foglalkozása; szülőhelye stb. stb.) Amint pedig az utolsó rovat, a tandíj rovata (Taxa Minervæ) mutatja, szegény fiú létere ő se fizetett az aláírási-díjon kívül semmit. Betűinek karaktere, bár egy 17 éves ifjúéhoz képest meglepően érettek és határozottak: ugyanazok a vékony, könnyed, kalligrafikus vonások, amelyek az ő tollát halála napjáig jellemezték.

Még egy helyt, ugyanazon könyv 135-ik lapján, az 1835 novemberi aláírások közt fordul elő Arany neve. Most is a sor élén, szakasztott olyan adatokkal, de már nem sajátkezűleg. Neve előtt e pár betű:

¹ Ez a kötet 1824 nov. 3-tól—1868/9 okt. 6-ig terjed.

nov (itius), alatta pedig ez a megjegyzés: Redux e Præceptoratu Kisuj-szállásiensi verum subsr. receptus inter novitios.

II.

Tantárgyai: Épp ily gondosan és jól összeállítható évről-évre, semesterről-semesterre azoknak a tárgyaknak a sorrendje és köre, amiket Arany debreczeni togatus (filosofus) deák korában hallgatott és amikből vizsgálatot is tett. Sőt különös érdeket ad ez adatoknak az a körülmény, hogy a kollégium régi szokása szerint maguk az előadó-tanárok írták be e végzett anyagot; jelezve annak beosztását, menetét, főbb pontjait is elég tüzetesen, amint ezt éppen Kerekes, Sárvány és Péczely professzorok bejegyzéseiben találjuk.

S e tárgyak mindegyike szinte pontról-pontra megtalálható a Bolond Istók II-ik énekének humoros reminiscentiáiban. Így például a *mathezis*, amelyről Arany többek közt így ír:

De iskolában rettenté a sok
A+b, nagy $\sqrt{\quad}$, s a dült ∞ -asok. II. é. 23. és 24. v. sz.

A « kövész és fűvész-tudomány »:

... De a padokban (ah, szólni való agy!)
«Magolni» kelle kő, virág nevét; U. o. 26. v. sz.

A pædagogióval kapcsolatos *filozófia*:

Isten, világ, ember: a tiszta ész
Nyitját ezekhez vágya feltalálni stb. U. o. 26. és 27. v. sz.

Aztán a *történelem*, amely szerinte:

Nem az volt, mi szellemnek mondatik:
De a föld minden évszáma, királya,
Meg a tanító körmönfont irálya. U. o. 28. v. sz.

Végül a *görög-római klasszikusok*, akik között ugyan a kedvelt Vergil neve, a bejegyzés szerint, nem fordul elő, csupán a Horác, Homér és Isokratesé, ez azonban nem zárja ki, hogy más kapcsolatban ne olvasták volna. Erről a tanításról mondja keserűen Istók, amit adataink is igazolni látszanak, hogy a:

Classicusokhoz épen szíve vont a:
Kedvence volt Horác, Virgil, Homér;
De szót hüvelyből nem örömet bonta,
Virágot nem tiport el a gyomér; stb. U. o. 29. v. sz.

★

Ime már az Arany által hallgatott tantárgyak sorozata, az előadó-tanárok és a tananyag-részletezésével együtt:

1833—1834.

A.

«Alólírott az 1833/4-diki oskolai Esztendő első felén tanítottam *Magyar nyelven* a Bölcselkedési Pálya (Philosophicus cursus) első esztendejében :

A' Kővéstudományt (Mineralogia) nevezetesen pedig :

1-ör. Az egész *Kőfajtudományi* nyelvet (Oryctognostica Terminologia) Werner szerint.

2-or. Magát a *Kőfajtudományt* (Oryctognosia), ugyancsak a Werner alkotmánya szerint; melynek tanításában különös tekintettel voltam arra, hogy jelesen az olyan Kőfajokkal esmerkedjenek meg Tanítványaim; melyek bennünket vagy a Természet vizsgálásra, vagy a Mesterségekre nézve közelebről érdekelnek; megemlítvén minden Kőfaj után annak a közönséges életbenn, és a' Mesterségekben való nevezetesebb hasznait is.

3-or *A Hegyalkattudomány* (Geognosia) nevezetesebb igazságait; nem ugyan alkotmányossan, hanem csak a Kőfajtudományba bele szöve».

KEREKES FERENCZ m. k.

B.

«Az 1833/4-ik esztendő első felében a Nevelés, a Német és Francia Nyelvek tudományjaiból a következőket tanítottam :

A) *Tulajdonképpen való Nevelés Tudományjából*

1. A Bevezetést, nevezetesen a' Nevelés tudományja meghatározását, eredetét, a' Philosophiával való egybeköttetését, Felosztását; a nevelésnek célját, hasznát, kiterjedését sath.

2. Az emberi testnek és léleknek rövid esmeretét.

3. Az emberi természet kifejtődését a különböző korokhoz képest.

B) *A' Tanítás Tudományjából*

1. A' Közönséges Tanítástudományját, nevezetesen a Tanítás közönséges törvényeit, a' Tanítás helyes módját, annak többféle formáit és neveit; a Tanítók köteleességeit, mind a tanításra, mind a tanítványaival való bánásra nézve.

2. A Különös Tanítástudományból az Olvasás tanítása módját és annak rövid Historiáját.»

C.

«C) *A' Francia és Német nyelvtudományból :*

A Francia nyelv első kezdeteit a 3-ik esztendő Philosophusoknak, a Német nyelv méjjebb esmeretét az 1-ső esztendősöknek.»

ZÁKÁNY JÓZSEF m. k.

D.

«Alólírt, az 1833/4-diki oskolai első Félévben, a Bölcselkedési első évi Hallgatóinak tanítottam :

A) *A Mennyiségi Tudományból*

1. Bévezetés ezen Tudományba.

2. Közönséges számvetést.
3. Általános vagy Betűszámvetést ú. m.
- a) Bèvezetést a' Betűszámvetésbe
- b) A' Betűszámvetési négy egyszerű munkákról.
- c) A' Törtszámokról.
- d) A' Mennyiségek Hatalmaikról.
- e) A' Mennyiségek Gyökereikről.
- f) Az Egyenlítésekről.
- g) Az Arányokról.
- h) A Szerekről.
- i) A' Fojdogáló szerekről.

E.

B) *A Görög Nyelvből*

1 Ezen Nyelv Grammaticáját.

Isocrates, Demonicushoz irt Parainesisének Fordítását, 's Grammaticai Szabályok Szerinti Fejtegetését.»

KARIKA JÁNOS m. k.
Lector.

1834—1835.

A.

«Alóírt az 1834/5. Oskolai Esztendő utolsó felén tanítottam *Magyar nyelven e' következő Tárnyakról.*

A' Böleselkedési Pálya (Philosophicus cursus) első esztendejében.

1-ör. A Fűvésztudomány elmékedő részéből (Botanica Theoretica):

1. A' Fűvésztudomány Nyelvet (Terminologia Botanica) Linné szerint magyarul s deákül egyszersmind.

2. Gyakorlottam Tanítványaimat, az előttük esmeretlen plántáknak kikeresésében és meghatározásában (Determinatio).

II-szor. A' Fűvésztudomány haszonkereső (Practica) részéből pedig tanítottam a' plántáknak gazdasági s mesterségbeli hasznaikról jelesbben,

1-ör. Az embereknek és barmoknak, itt a mi éghajlatunk alatt egyedül szolgáló nevezetesebb növényekről, s ehez todalékül a Plánták országából kerülő mesterséges Italokról, és Fűszerszámokról.

2-szor. a' Ruházatra, 3-or az Építésre, 4-er a tüzelésre, 5-ször a Bőrkészítésre, 6-or a Festésre, és 7-er különböző aprólékos haszonvételekre szolgáló plántákról. 8-or az Olajokról, mellyek a' Plánták országából kerülnek. 9-er a' Fákából kiszivárgó különböző nedvességekről, különösen a mézgákról és gyantákról, 10-er a' plánták megégetéséből származó hasznos testekről.»

KEREKES FERENCZ m. k.
k. r. Tanító.

B.

«A Helv. Vallástételt tartók Debreczeni Collégiumában az 1834/5-ik Oskolai Esztendő utolsó felében az 1-ső esztendő s Felsőbb Tanulóknak, a

Nevelés Tudományából és a Német nyelvből (a' 3-ik esztendősöknek pedig a Francia Nyelvből) e' következő Tárgyak tanítottak :

A) *Az 1-ső Esztendősöknek.*

I-ször A' Nevelés Tudományából.

I-ső Rész. A' Testi nevelésről.

1. Az egészség fen tartására szükséges dolgokról u. m. : a Levegőről, Világosságról, Melegségről, Ételről, álmorról és nyugalomról, a Testi mozgásról, a' tisztaságról, és elmeccsendességéről, vagy az Indulatokon való Uralkodásról.

2. Az érző eszközöknek és külső Tagoknak épségben való megtartásáról, kiméleséről, erősítéséről, és tökéletesítéséről.

II. Rész. Az értelmi Nevelésről.

Az érző, képzelő, Emlékező, Figyelmező, Gondolkodó, és Okoskodó tehetségekről való bánásról, s azoknak tökéletesítéséről.

III. Rész Az Erkölcsi nevelésről.

Az erkölcsi Nevelésnek Közönséges Reguláiról.

Ezenkívül a Különös Tanítás Tudományából : a' Szép Irás Mesterségéről.

C.

II-szor A' Németh Nyelvből.

Grammatikai Gyakorlások tétettek és fordítottak Magyarra a Márton József Német Grammatikája Tudományos Olvasó Könyvének 1-ső Szakaszsa ; a III-ik Szakasznak utolsó része, nevezetesen a' Krisztus Urunk születése után való Historiának rövid Summája, és a' IV-ik Szakaszból a Természeti Historiából a Hódig.»

Debreczen Aug. 25-kén 1835.

ZÁKÁNY JÓZSEF m. k.
Professor.

D.

«Alóírt a Bölcselkedés első évi Hallgatóinak az 1834/5-iki Oskolai második félévben e' következő tárgyakat tanítottam :

I. A' Mennyiségek Tudományjából :

A' Terjedtségmérést. Nevezetesen :

a) A' Hoszsúságmérést.

b) A' Lapmérést.

c) A' Tömöttségmérést.

E.

II. A' Görög Nyelvből

Gedike Fridrik' Görög Olvasó Könyve' hat elsőbb Fejezetjeinek, nyelvtudományi szabályok szerint való fejtegetését.»

FARKAS SÁNDOR
Segéd Tanító.

1835—1836.

A.

A Helvetiai Vallástételt tartók Debreczeni Anya oskolájokban az 1835 '6 Esztendő Első Felénn a Természet Tudományából tanítottak.

Seniore Alessandro Borsnai ao 1833

Nomen subscribitur	ætas	Pe- sign	Natio	Nomen Patris	Erud vitiis	Patris vitiis	Schol. vitiis	Yasa vitiis	Yasa vitiis
Person. Almási	15	H.C.	Hung	Josephus	Præc. Pa. V. Dob	Szabolcs	Bösz	2.	00
Trany Johann	17	H.C.	Hung	Georgius	Agricol	Balonta Bihar	Balont	2	00
Barásh Johán	17	H.C.	Hung	Nick	Agricola	N. S. Traskona	Debrec.	2	4.
Bátsi Ladis.	16	H.C.	Hung	Ladis.	Mercat. Debr.	Bihar Debr.	Debr.	2	00
Dalla Stephanus	18	H.C.	Hung.	Alex.	Agricol	D. Ujfal. Bihar	Debr.	2	00
Bartókai Amóni	17	H.C.	Hung	Ludovicus	Compos. Cgrá	Gashon	Debrec.	2	4.
Bartha Josephus	18	H.C.	Hung	Joseph	Agricol	Keretesen	Debrec.	2	00
Barka Ludovicus	17	H.C.	Hung.	Orbus	—	Debrec. Bihar	Leut.	2	4.
Bereki Sam.	17	H.C.	Hung.	Anton.	Agricol	Eszenger	Szabolcs	2.	00
Betzkes Josephus.	15	H.C.	Hung	Francis.	Verb. P. M. Paps	Szabolcs	Debr.	2.	00
Biro' Stephanus	14	H.C.	Hung.	Steph.	Agric.	M. J. Heves	M. J.	2.	00
Borbély Ant.	16	H.C.	Hung	Alexan.	T. A. P.	G. Roff	Heves	2	4

ARANY JÁNOS SUBSCRIPTIONÁLIS LAPJA 1833-BÓL.
(Eredetije a debreczeni ref. főiskolában.)

1. Bevezetés a nevezett Tudományra, úgy mint annak helyes megfogása, felosztása, tanítása, módja, kútfejei, hasznai, történetei:

2. A' közönséges és Mathesisen épülő Physicából.

1. Kiterjedése a testeknek.

2. Áthatatlansága, Tetsző áthatóság, lyukatsosság (porosítás), Systema Atomisticum et Dynamicum.

3. Oszthatósága. Határai.

4. Összeállása vagy Szerkesztetése (Cohæsio), Merőség (Soliditás). Hígság, Keménység, Lágyság, Porlóság, Általános és nem Általános összeállítás. Próbátételek, érczekre, fákra, kötelekre, posztókra nézve.

5. Rugóssága (Elasticitas) Példák reá. Magyarázat Boscovich theoriája.

6. Mozgathatósága. Nyugodalom. Mozcás. Ezeknek felosztásai. A mozgás Tudománya elvonva minden testől (Phoronomia) testekre alkalmaztatva (Mechanica).

Mozgás iránya, útja, ideje, sebessége. Mozcás törvényei, közönségesek, különösek. Egyenes mozcás, Görbe Mozcás, Vezető Sugár, Körmozcás (motus circularis), Körkörmozcás (Ellipticus) alkalmaztatás a Bujdosókra vagy Planétákra.

7. Nehézsége a Testeknek (Gravitas) Földi Nehézség, közönséges Nehézség, Newton Theoriája a közönséges nehézségről. — Ellenvetések az ellen.

8. A nehézség középpontjáról vagy székiről (decentro Gravitatis).

9. Az Eröművekről (de Machinis) Egyes és Többes Eröművekről.

B.

«A Mathesiből tanítottak:

I. A Logarithmusokról.

II. A lapos három szegellésről vagy a lapos három szegek számtáblás méréséről (Trigonometria plana).²

III. Az alkalmaztatott Mathesis Természetéről, részéről.

IV. A látás tudományairól (scientiæ opticæ), nevezetesen:

A) Az egyenes sugárlátásáról (Optica proprie dicta)

B) A fordult sugárlátásról Casoptrica.

C) A tört Sugárlátásról. Dioptrica.*

PAUL SÁRVÁRY mpr. Math. et Phys. Prof. P. O.

C.

«Az 1835/6 Oskolai Esztendő első Felében a 2-ik évi Philosophusok a Történet Tudományból tanulták:

Europa ujjabb Történetei 1-ső és 2-ik szakasszat nevezetesen Déli Europa Történeteiből:

1. Amerika feltaláltatásától V-ik Károlyig.

2. V Károlytól 2-ik Filepig.

3. 2-ik Filep uralkodása kezdetétől annak végéig s a Spanyol hatalom hanyatlásáig.

4. 2-ik Filep halálától a 30 Esztendő Hábóru kezdetéig.

5. A 30 Esztendő Hábóru kezdetétől, annak végéig, vagy a Veszthaliai Békességig.

6. A Veszthaliai Békességtől Cromwell és és Mazarini haláláig.
7. Mazirini halálától a Rysvicki Békességig.

Északi Europa Történeteiből:

1. A Colmári egység felbomlásától a Livoniai háború kezdetéig.
2. A Livoniai háborútól az Orosz Fejedelmi Rurik ház kihalásáig.
3. A Rurik ház kihalásától az Oliviai és Koppenhágai Békességig.
4. Az Oliviai és Koppenhágai Békességtől XII. Károlyig.

D.

Ugyanazoknak magyaráztatott.

1. A Deák Literaturában: Horatius.
2. A Görögben: Gedicke Görög Chrestomathiája és Homerus.»

JOSEPHUS PÉCZELY mpr.
Hist. et Lit. Gr. ac. Lat. Prof P. O.

E.

«Alólírt az 1835/6 oskolai Esztendő Első Felén tanítottam.

A másod évi Philosophusoknak:

A Bont vegyítés tudományát vagyis a Kémiát, nevezetesen pedig 1-ször Egy Bévezetést a Kémiai Atyafiságokról, és a nevezetesebb Kémiai Tünelményekről, munkákról, Edényekről, Szerszámokról.

2-szor A Kémiai Álagokról (elementa) nevezetesen pedig

a) A befoghatatlan és megfontolhatatlan Álagokról (elementa incoërcibilia et inponderabilia) és ezeknek alkalmatosságával azokról a Physicai előismeretekről, melyek a Kémiában megkívántatnak.

b) A befogható és megfontolható Álagokról (coërcibilia et ponderabilia) közönségessenn és egyenként két szakokra osztván azokat Berzelius szerént t. i. érezeke és nem érezeke.

3-or Az össze tett testek (Corpora composita) véghetetlen seregéből azokat válogattam ki, melyek vagy a Természet vizsgálásra, vagy a közönséges élet kor szükségéire, és a mesterségekre nézve bennünket leginkább érdekelnek 's ezek között némellyeket már az Álagokról való tanításomban bele szőttem, másokról pedig külön Fejezetekben tanítottam, mint nevezetessenn:

a) A Lugszerzőkről (alkalia) különösen a három legnevezetesebbéről.

b) A Földekről (Terræ) különösen Kovarez (Silica) Agyag (Magnesia) Mész (Calcarea) Sulyog (Baryta) és Talak (sic) (Magnesia) Földekről és ezeknek hasznairól.

c) A Savanyokról közönségessenn, a nevezetesebbekről, és azoknak hasznairól pedig különösebben is.

d) A Sókról közönségessenn, és azoknak Kémiai törvényeiről, 's különböző el nevezésekről, különösen a Berzelius ujj Nomenclaturájáról, végezetre a legnevezetesebb sókról és azoknak hasznairól külön külön.»

FRANZ KERÉKES mp.
Botan, Miner. Chem. et Technol. Prof. P. O.

Classificatio Auditorum Philosophiae I^{um} in Annum in Collegio Hely. Conf. Auditorum Debrecinensi Semestri Priore Anni Scholastici 183^{3/4}.¹

Numerus	Cognomen et Nomen	Aetas	Religio	Natio	Locus natalitatis.	Comitatus vel provincia	Pater v. Tutor aut Curator, ejusque Conditió et Habitatio	Togatus seu plus minus beneficatus, vel non togatus	Classis morum
1.	Almási Gerson	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Aranyi Johan. ²	17	H. C.	Hung.	Szalonta	C. Bihar	P. Georg. agric. ibid.	Togatus	I ^{ae}
3.	Bácsi Ladisl.	—	—	—	—	—	—	—	—

Classis Studiorum.

E Mineralogia Examen non subit, quia praec. Discen. a. Ex. caet.	E Paedagogica	E Lingua Germanica	Ex Arith. vulgari et univers.	E Lingua Graeca
Examen non subit quia discessit.		Examen non subit.		
Cl 1 ^{ae}	Praecep. amplex. caet. Cl 1 ^{ae}	quia discess. praecept. ampl. caet. Em.		

Classificatio Auditorum Philosophiae I^{um} in Annum in Collegio Hely. Conf. Auditorum Debrecinensi semestri poster; Anni Scholastici 183^{4/5}.³

Numerus	Cognomen et Nomen	Aetas	Religio	Natio	Locus natalitatis.	Comitatus vel provincia	Pater v. Tutor aut Curator, ejusque Conditió et Habitatio	Togatus seu plus minus beneficatus, vel non togatus	Classis morum
1.	Antal Johan.	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Arany Johan.	18	H. C.	Hungarus	Szalonta	C. Bihar	P. Georg. Pleb. ibid.	Togatus	1
3.	Aranyos Ladisl.	—	—	—	—	—	—	—	—

Classis Studiorum.

E Botanica	E Paedagogica	E Lingua Germanica	E Geometria	E Lingua Graeca
E. 15	E. 17	E. 18	E. 23	E. 20

Classificatio Auditorum philosophiae II^{um} in Annum in Collegio Hely. Conf. Auditorum Debrecinensi semestri Priore Anni Scholastici 183^{5/6}.⁴

Numerus	Cognomen et Nomen	Aetas	Religio	Natio	Locus natalitatis.	Comitatus vel provincia	Pater v. Tutor aut Curator, ejusque Conditió et Habitatio	Togatus seu plus minus beneficatus, vel non togatus	Classis morum
1.	Antal Johan.	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Arany Johan.	19	H. C.	Hungarus	Szalonta	C. Bihar	P. Georgius, Pleb. ibid.	Togatus	1 ^{ae}
3.	Aranyos Ladisl.	—	—	—	—	—	—	—	—

Classis Studiorum.

Ex Trig. plan. et Scient. Opticis	E Hist. Stat. Europ. et Literat. Latina	E Litteratura Graeca	E Chemia
disc. a. Ex. p. cet. Emin.	ante Examen publ. discessit ceterum		
	Eminens	Eminens	Eminens

¹ A tanulók száma: 131. — ² Nyilván tollhíva Arany helyett. — ³ A tanulók száma: 117. — ⁴ A tanulók száma: 105.

III.

Arany osztályzatai (L. a 179. l. rovatait). Az 1833/4-ik isk. év első semesterében csak részben, a mennyiségtanból és a görög nyelvből eminens, míg az ásványtanból, neveléstanból és a német nyelvből: Classis 1æ. Hogy mért? Eléggé magyarazzák nehéz anyagi és lelki válságai, főként eleinte, amikről maga tesz tanúságot Önéletrajzában. «Debreczenbe alig vittem annyit, mondja, hogy a *beöltözés* költségeit fedezhessem; hazulról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat fejük felül s a pár köblös földet szájukból el nem adják, nem küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú volt reám nézve. Hány ki ússza így a kollégiumot. Nekem nem volt erélyem küzdeni. Kedvem a tanulástól elment s márcziusban Kis-Ujszállásra mentem . . . stb.» Amint a Classis Studiorum rovatába az egyes tárgyak alá tett megjegyzés is mutatja: Examen non subiit, quia præceptor discessit ante examen.

Az 1833 4-ik isk. év második (posterior) és az 1834 5-ik év első (prior) semesterét kint is tölti a vidéken. E rövid pihenő, derék szellemi környezet és önképzése jelentős eredményeivel az 1835-ik év áprilisében «uj erővel és buzgalommal» tér vissza Debreczenbe s «oly jó ajánlatok kíséretében, hogy professzorai azonnal különösebben kezdenek figyelni rá, s őszig a *gradus elejére* vergődött». Valóban amint a mellékelt rovat mutatja, a 117 tanulótlárs között egyszerre a 20-ik eminens lett az osztályban. De amikor már így anyagilag is segítve lőn rajta — folytatja tovább Arany — s a kitüntető figyelemnek egyéb jelei sem hiányzottak tanárai részéről, kalandos életpályáról ábrándozva unni kezdé az iskolai egyhangúságot, hosszallani a pályát, s művészi álmokért hevülve 1836 februárjában önkénynt oda hagyá a collegiumot, ismét színjeles bizonyítvánnyal. Rangja ugyan a 105 tanuló között, mivel ismét a félévi examenek előtt távozik, nincs jelezve, de talán még a mult félévinél is fényesebb osztályzatot kaphatott, amennyiben bizonyítványa minden rovatában ezt találjuk: *ceterum eminens*. Valószínűleg erre a «Testimoniumára» céloz a Bolond Istók II-ik énekében (64. v. sz.), amikor a színigazgató előtt, bemutatkozáskor:

Kibontá nagy bizonyság levelét.
Belétekint az, csak vállán keresztül,
Pedig vírit ám a *sok eminenstül*.

PAP KÁROLY.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Néhány adat az írói és művészi díjazások történetéhez.

A szellemi munka termékeinek megbecsülése és megjutalmazása mindig lépést tart az illető kor és nép szellemi színvonalának emelkedésével. A germán és román népek történetéből közismert dolgokat kellene megemlítenünk, ha ez állítást bizonyítani akarnók. Nem is ezekre gondolunk, hanem hazánkra, hol a szellemi munka termékeinek kellő díjazása sokkal későbbben kezdődik s hol a fejlődés első jelenségei akkor mutathatók csak ki, midőn a nyugoti nagy népeknél a nagyúri pártfogók elszegényedése miatt a hanyatlás kora áll be, bár ez a hanyatlás is még mindig nagyon magas színvonalú, ha hazai viszonyaink szegényes kezdeteit vesszük figyelembe.

Nagyon értékes munkát fog egykor az végezni, ki meg fogja írni, hogy a XVIII. évszázad végétől a XX. évszázad elejéig minő arányokban emelkedett az írói és művészi honorariumok összege hazánkban. Ha *művészeink* díjazása (főleg az arcképfestőkéi) nem esik is mélyen a nyugoti nemzetek átlagszínvonalá alá, *írói* honorariumokról aligha lehet nálunk beszélni a M. Tud. Akadémia megalapításáig. Az első pályadíjak, az első nagydíjak, ezek kezdetei a hazai írói-jutalmaknak; de évtizedekig tart, míg oly író állhat elő, ki munkájának jövedelméből (nem tekintve az újságok szerkesztőit) meg tud legalább némiképp tisztességesen élni. A festőművész s főleg az arcképfestő kedvezőbb helyzetbe juthat, tán nem is művészetpártolásból, mint inkább azért, mert művészete a hiúság szolgálatába szegődik s itt nem az a lényeges, hogy a maga művészetét halhatatlanítsa, hanem az arcképezendő mását adja át ecsetével a halhatatlanságnak. Az a kor nagyon későn kezdődik nálunk, midőn a művészi alkotás jutalmazása független lesz az egyéni hiúságtól s az válik értékessé: *hogyan* és *mit*, nem pedig az, hogy lehetőleg hizelegve s *kit* fest meg a művész vagy a művészetnek csupán kontárja.

Kazinczy F. leveleiből tudunk meg egyetmást arról, hogy Stunder, Donáth, Balkay Pál stb. festményeit hogyan díjazták. Mindezek azonban hiányos adatok, de ha idővel fölkeresjük majd levéltárainkat és a magánlevelezések eddig ismeretlen adatait, lassankint a fokozatos haladással is tiszta képet fogunk alkotni s a rideg számadatok fényesebben fognak beszélni, mint a frázis-gyártók, kik nagyhangúan közreadott közhelyekkel szokták tárgyi tudásuk alaposága és hitelessége hiányait leplezgetni.

A negyvenes évek elejével, midőn nemcsak társas, hanem közéletünk is magyarrá kezd válni, ezen a téren is határozott emelkedés állapítható meg. Közéletünk vezető emberei, kiválóságai mint gr. Széchenyi István, br. Wesselényi Miklós, Szemere Bertalan, Pulszky Ferenc stb. «világlátott» emberek, kik az Európát átalakító mozgalmakkal nem csupán könyvekből ismerkednek meg, hanem azokat a helyszínen tanulmányozzák s így elmélet és gyakorlat egymást kiegészítve megtermékenyíti szellemüket és munkálkodásuknak gyakorlatias jelleget ad.

A munka jutalmazásának hazai történetében, azt hisszük, Pulszky Ferenc egyik kijelentése korszakos jelentőségűnek mondható. Ez elvi kielenítés egy új gondolatot visz a magyar közéletbe és serkentő, biztató tartalmával hivatva volt arra, hogy a közfelfogásnak új irányokat jelöljön ki. Nagy előnye az a rövideg, mellyel mondván van s amely ennek következtében elterjedését könnyűvé teszi, mert mint könnyen megjegyezhető, elvi kijelentés alkalmas arra, hogy mint szálló ige is szájról-szájra adassék.

Pulszky Ferenc irországi élményeit mondván el, «*Szabad föld*» című cikkében (Pesti Hirlap, 1841. 71. szám) a többi közt ezeket írja: «Mindennütt, hol materialis engedélyekről van szó, két fölvelem az: *„semmi munka jutalom nélkül”* és *„semmi jutalom munka nélkül”* . . .» (L. 1. sz. 596. oldal, 2. hasáb.) Érdekes véletlen, hogy midőn e fontos közgazdasági érdekű kijelentés megjelenik a Pesti Hirlap hasábjain, néhány sorral alább a szellemi munka díjazásának következő tényei közöltetnek a M. Tud. Akadémia 1841. évi nagygyűlése alkalmából. Horváth Mihály 200 arany jutalmat nyert az «Ipar és kereskedés történeté»-vel; Wagner Dániel 100 aranyat kapott természettudományi pályamunkájáért és Török Józsefnek dícséretre méltott művét ívenként 4 arannyal jutalmazta meg az Akadémia . . .

Ime Pulszky gazdasági elve a szellemiek terén azonnal testté vált s a M. Tud. Akadémia köztudatba vitte az új elvet, hogy a szellemi munkát anyagi jutalmazással kell megbecsülni! Néhány hétre rá egy új jutalmazás ügyét közölte a Pesti Hirlap (1841, 75. sz.). Ez a jutalmazás már a magyar művészettörténet szempontjából mondható értékesnek és pedig három szempontból: 1. az összeg föltűnő nagyságát illetőleg; 2. mert egy ismeretlen művész nevére hozza forgalomba; 3. mert alattvalói lojalitást akarunk tüntetőleg bizonyítani, midőn nem annyira a művészet, mint inkább a tőle festett királyképet tisztelik meg a magas honorariummal.

Az eset Tolna megye őszi közgyűlésén Szegszárdon történt. Főszereplői *Augusz Antal* (akkor még csak táblabíró) és *Boros János* festő. A Pesti Hirlap a következőképen mondja el a szept. 6-iki megyegyűlés eme eseményét. «Ezután *Augusz Antal* tb. előadó, hogy azon alkalommal, midőn a múlt országgyűlés alatt követválasztási zavarok miatt rendelt ügyészi perek legfelsőbb katonai parancs által megszüntettek, *Boros János* jeles ifjú művész, hazánkfia ebből eredett hálaérzettel ősztönözttelve, ő Felségének arcképét, egy jól talált eredeti festvény után a megye számára elkészíteni ajánlotta; mire a fennnevezett szónok és elvbarátai által meg

is bízott. Most tehát az elkészült arcképet A. A. tb. oly ajánlás mellett mutatá be a RR.-nek, hogy ezt a nevezett művésztől elfogadni s annak illendő jutalmat rendelni méltóztassanak: kijelentvén egyszersmind a feletti örömét, hogy abban ő Felsége iránti hódoló tiszteletök jelét épen ő és rokonelvű barátai szerencsések adhatni, kik az érintett követválasztáskor arról gyanúsítottak, mintha hódolati kötelességeikről megfeledkeztek volna. Azonban valamint akkor s minden időben e méltatlan vád súlyától magokat tisztáknak érezték: úgy ezennel is tanúsítani kívánják azt, hogy haladás és törvényszerű küzdés a fejedelem iránti hódolat kötelekeine nem tágit, sőt az alkotmányos életnek amaz által eszközölt fejlődése, a fejedelem iránti bizodalmat és hódolatot gyökeresíti»..

Érdekes politikai nyilatkozat egy olyan férfiú részéről, ki az 50-es években egy olyan politikai rendszer szolgálatába szegődött, mely ép az alkotmányos elvek alkalmazásáról mitse akart tudni! De nem ez itt a lényeges, hanem az, hogy egy kép másolatával akarnak kedveskedni a megyének, sőt még ennél is fontosabb az, hogy a megbízók kivel akarják megfizettetni a kép árát. Szinte természetes dolognak fog föltűnni, hogyha Augusz táblabíró és elvtársai megbíznak egy fiatal festőt azzal, hogy másolja le V. Ferdinándnak egyik arcképet abból a célból, hogy ezzel a maguk lojalitását bizonyítsák, a díjazás ügyét is magukra vállalják. És ime mi történt? A tudósító így írja le a dolgot: «Az indítványt *Perczel Móric* tb. pártolván, felszólítá a RR.-et, hogy az ügyességgel és szorgalommal készült képnek szerzője a nemesi pénztárból fizetendő 100 darab arannyal jutalmaztassék. Minek a RR.-ek által teljes méltányossággal történt elfogadása után a díszes arckép a terembe hozatott és számtalan «éljen»-nel üdvözöltetvén, azzal ő felsége iránti hódolat s jobbágyi mély tiszteletök jeléül tanácsstermőket díszíteni határozzák s a becses festvény készítőjének a nemesi pénztárból jutalomkép 100 darab aranyat kifizettetni rendelték.» (J. szám 631. oldal, 2—3. hasáb.)

Az indítványozók tehát a nemesi pénztárral fizettették meg a maguk lojalitása bizonyítására megrendelt arcképet. Ime! egy táborban küzdenek még ekkor a későbbi «forradalmi» tábornok *Perczel Móric* és a Bachkorszak egyik főhivatalnok a b. Augusz Antal! Lojalitástól áradoznak mind a ketten... és hét év két ellenkező táborba kergette őket: az egyik harcba kerül fejedelmével, a másik néhány évre rá harcba nemzetével, de ezúttal is lojalitásból... A kiutalványozott 100 darab arany a legmagasabb összeg, mit addig hazánkban egy arckép másolatáért fizettek és mai érték szerint legalább ötször akkora összeget képvisel. Megérdekelte-e *Boros János*, kinek oly készséggel előlegezték «a jeles ifjú művész hazánkfia» nevezetet?... nem tudjuk megmondani.

Csupán két dolog bizonyos: 1. *Boros János* nevét nem ismeri a magyar műtörténet; 2. a művészek jutalmazásánál még a 40-es évek elejével nem az volt a fődolog, hogy mit és hogyan, hanem — kit fest le az illető művész.

De így is sokat mond ez a 100 aranyas művészi honorarium.

BAYER JÓZSEF.

Toldi Miklós fegyverei.

A budapesti kegyesrendi ház könyvtárának Miscellénei között egy füzet akad kezembe, amelyben egy-két új adat olvasható Toldi Miklós fegyvereiről. A füzet címe: *Budán felfedezett gazdag sírbolt, melyben híhetőleg Katalin, Mátyás Király első hitvessének, és Podiebrad György leányának teteme találtatott. Pesten, Petrózai Trattner Mátyás betűjével 1827.* A szerző nincs a címlapon jelezve, de ismerjük: *Jankovich Miklós*, a kitünő régiségbúvár és gyűjtő. (L. Szinnyei: Magyar Írók, V. köt. 383. l.) A kis munka eredetileg a Tudományos Gyűjteményben jelent meg (1827). Jankovich ez egyébként is érdekes füzetben panaszos hangon emlegeti, mennyire nem törődünk őseink emlékével, pusztulni hagyjuk a multnak számos becses régiségét s elsorol több olyan becses emléket, amelyeket még ő maga is látott — ezek között Toldi Miklós fegyvereit. Ez a hely itt következik: «Bámulva tsudálta gyermeki korom a' várnak Bétsi belső kapujában Vitéz *Toldi Miklósnak* felaggatott maradványit, csónakját, sisakját, pántzélját, paizsát, hozogánnyát, 's parittyájában használt vas-golyóbisokat, melyek azouban mái napig már a' vi'sgáló szem előtt eltűnván ezen Nógrádi Hős jeles tetteinek hirdetőjök lenni megszűntének».

Ebben a pár sorban az a nevezetes, hogy Toldi Miklós fegyvereinek sorozata *megbővül*: két olyan emlékről szól, amelyek nincsenek meg sem az Ilosvai-féle Toldi-história, sem Bél, sem Dugonics felsorolásában; ezek a *csónak* és a *sisak*; a Dugonics említette *kőgalacsinok* helyett pedig *vasgolyóbisokat* említ. Az is érdekes, hogy csupán a *pajzs* szerepel mind a négy feljegyzésben, a többi emlék hol az egyik, hol a másik feljegyzésben hiányzik. Egymás mellé állítva a fegyverek sorozata a következő: Ilosvai históriájának tíz soros epilógusában, (amelyről Szilády Áron kimutatta, hogy nem Ilosvaitól való s a históriához csak a XVII. század végén ragasztották hozzá), a következő fegyverek szerepelnek: 1. *buzogány*, 2. *pajzs*, 3. *paritya-kövek*, 4. *kópja*, 5. *sarkantyú*. Bél Mátyás a következő emlékeket sorolja fel (Notitia Hungariae, 1735—42. III. 442.): 1. *pajzs*, 2. *lándzsa*, 3. *emberfőnél nagyobb kőgolyó*, 4. *páncél*, 5. *óriási lópatkó*, 6. *sarkantyú*, 7. *lándzsával átvert ekevas*. Dugonics feljegyzései szerint a következő fegyvereket látta a Bécsi-kapun 1756-ban: 1. *parittyába való kőgalacsinok*, 2. *emberfőnél nagyobb kőgolyó*, 3. *lándzsával átvert ekevas*, 4. *pajzs*, 5. *lándzsa*, 6. *páncél*, 7. *óriási patkó*, 8. *sarkantyú*. Jankovich azt írja, hogy gyermekkorában esodálta a híres fegyvereket; mivel 1773-ban született, mondhatjuk, hogy 1780 körül a következő tárgyak szerepeltek Toldi fegyverei gyanánt: 1. *csónak*, 2. *sisak*, 3. *páncél*, 4. *pajzs*, 5. *buzogány*, 6. *parittyába való vasgolyók*. 1794-ben Dugonics már csak négy tárgyat látott a kapun, ezek: 1. *kőgalacsinok*, 2. *buzogány*, 3. *ekevas*, 4. *pajzs*. (1827-ben már nem volt a Bécsi-kapun kifüggesztve semmiféle emlék.)

Látható, hogy a sorozat hol fogy, hol bővül, egyes tárgyak elvesznek s helyökbe újak, egészen mások kerülnek a kapura — bizonyára

valamilyen ügyes fegyverkovács kezéből. A közvélemény pedig vizsgálat nélkül elfogadja a tárgyakat Toldi Miklós fegyvereinek; ezek csupán azért érdekesek, mert a Toldi-mondának eleven voltát bizonyítják, amint azt Heinrich is kiemeli. (Dugonics Toldi Miklós kiadásának bevezetésében, O. K. 62—63.)

Az bizonyos, hogy a fegyverek kifüggesztése a messze múltba vihető vissza. Egy 1573-ból való adat már említ egyes emlékeket a Bécsi-kapun (óriási láb, állkapca, kopjával átütött ekevas és egy kettétörött óriási patkó), *de ezek még nem fűződnek Toldi Miklós személyéhez.* (L. Szilády Toldi históriájának kiadásában, O. K. 104.) Később a monda a tudatában élő legnépszerűbb erős hőssel hozta összefüggésbe a tárgyakat (az ilyenféle átvitel a mondák fejlődésében elég közönséges) — aztán bővülni kezdték olyan fegyverekkel, amelyek Toldi Miklós mondájához könnyen voltak kapcsolhatók.

PRÓNAI ANTAL.

Balassa Bálint egyik költeményéről.

Balassa Bálint énekeit Szilády Áron kiadásában (Budapest, 1879.) a következő 14 soros töredék zárja be (XC. sz.):

Mert ki megtér	Fia maga mondja,
Kegyelmet kér,	Mennyen feljül ér irgalma,
Jóvoltához nem fér	Kit mér annak,
Hogy azt ő elhagyja.	Ki ötet féli és várja
Mindent megnyér,	Fiából folyt vér
Ki szólni mér,	Nékem elég bér
Neki szent fiáért.	Hogy bűnömért nem vét kárhozatra.

Ezt a töredéket a bártfai kiadás Rimay Jánosnak tulajdonítja s a Balassa-testvérek halálára írt énekeiklusának «Mint álgú gólyobis» és «Pallas nem nyughaték» kezdetű énekei közé helyezi. (Szilády Áron id. kiadása. 325. l.) A bártfai kiadás állításának hitelességét megerősíthetjük azzal, hogy e Balassának tulajdonított töredék csaknem szószerint megegyezik Rimaynak «Reménységem vagyon nékem» kezdetű vallásos éneke következő harmadik versszakával (Radvánszky Béla kiadása. Budapest, 1904. 137. l.):

•Mert ki megtér s kegyelmet kér
 Jóvoltához nem fér
 Hogy ő azt elhagyja:
 Mindent megnyer, ki kérni mer
 Szent Fiáért tőle: fia maga mondja.
 Mennyen feljül ér
 Irgalma, kit mér
 Annak, ki ötet féli és várja.

Egyetlen költeménye Rimaynak, melynek versfejeibe nevét is befoglalta. Tehát kétségtelenül tőle származik. A szóban forgó verset eszerint törülnünk kell Balassa énekei közül.

GYÖRGY LAJO

Zrinyi Miklós Szigeti Veszedelmének egy kifejezése.

Mikor Isten a bűnös magyarságra kimondja ítéletét (Sz. V. 1 : 24) beszédét e szavakkal végzi :

De ha hozzám térnek, meg bánván bűnöket,
Halálrul életre ismét hozom őket,
Jaj, Török néked, haragom uezzeiének,
Te uagy, de el törlek, ha ezek megtérnek.

Az egész jelenet, de különösen a végszavak a biblián alapszanak. Ézsaiás X. részében ép így fenyegeti Jehova a bűnös zsidóságot azzal, hogy bűntészképen rája viszi Asszurt, de a megtérő népet meg is vigasztalja azzal, hogy a büntetés eszközt megsemmisíti: «A maradék megtér, a Jákob maradéka, az erős hatalmas Istenhez (21. v.)... Ne félj én népem Sionnak lakosa, az Assiriabeli királytól. Az ő vesszejével megver tégedet: de az ő pálcáját felemeli te éretted (24. v.)... annakutánna haragomat rájok kiontom, hogy megemésztessenek (25. v.)... *Jaj az Assiriusnak, az én haragom vesszejének*; jöllehet az én búsulásomnak páltzája vagy az ő kezekben» (5. v.) A Vulgata szövegében: «Væ Assur, virga furoris mei et baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea.» — Thierry Amadé ugyancsak Ézsaiásnak e szavaiból származtatja Attila melléknevét a *flagellum Dei*-t, az *Isten ostorát*. (Attila-mondák. 17. l. 1864.)

TOLNAI VILMOS.

Arany János: Az Első Lopás.

Ez a költői elbeszélés a Markovics-féle könyvészeti jegyzetek szerint (*Arany János összes m. V. köt. Füg. XXIII. l.*) először 1856-ban a Kisebb Költemények első kiadásában jelent meg, tehát három évvel megiratása után. Ezt helyre kell igazítani, mivel Az Első Lopás már 1854-ben, Vas Gerebennek Falusi Esték című vállalatában (121. l.) látott napvilágot, nem *Költői elbeszélés*, hanem *Igaz történet* alcímmel. A nagy Aranykiadásra nézve ez annál fontosabb, mivel ez az első szöveg nemcsak a központozásban tér el a későbbiektől, hanem sok szövegbeli eltérést is mutat: dőlt szedéssel más-más van feltüntetve, egy-egy kifejezése enyhébb, néha a vers kedvéért találunk módosítást, másutt az igeidőket változtatta meg a költő — szóval az ő hajszálig menő gondosságát igen jól megfigyelhetjük itt is. Arra is bizonyíték ez az adat, hogy Arany a szabadságharc után is fönttartotta az összeköttetést Vas Gerebennel, kinek a Nép Barátjában névleges szerkesztőtársa, voltaképpen csak dolgozótársa volt 1848—49-ben.

TOLNAI VILMOS.

Mikszáth Kálmán nemessége.

A Budapesti Szemle 1912. évi februári számában r. r. aláírással előttem ismeretlen kritikusom munkám ismertetésében vagy bírálatában elmondja a többek közt azt is, hogy én a Mikszáth-családot nemesnek nem

tartom s rögtön meg is jegyzi reá, hogy: «Bizonyítékai csak negatívek, a kérdést véglegesen nem dönti el». Hogy én is a bíráló nyelvén szóljak; bizonyítékaim valósággal pozitívek. Hogy könyvemben bővebben nem terjeszkedtem ki a kérdésre, az onnan van, mert azt hittem, hogy Simon János Nógrád megye főlevéltárosának erre vonatkozó kutatásai eléggé ismeretesek; főlösegesnek tartottam tehát a részletezést, annyival is inkább, mert a kutatások eredményét Mikszáth Kálmán még életében tudomásul vette s azt jegyezte meg rájuk, hogy családja eredetileg nem is nógrádmegyei, de oláh származású erdélyi család.

A kérdés fel van vetve, azt hiszem, nem végzek felesleges munkát, ha felelek reá s úgy gondolom, adataim véglegesen tisztázni fogják a kérdést, amely már a napilapokba is átszivárgott, olyan megjegyzéssel, hogy e kérdés feszegetése felesleges és bántó. Mi ugyanis azt tartjuk, hogy az igazság sohasem lehet «bántó», annál kevésbé «felesleges». Mikszáth nagy nevének nincs is szüksége reá, hogy nemesnek fogják.

A Mikszáth-család nemességét vitatóknak két főérvök van. Az egyik az, hogy Mikszáth ősének, Mikszáth Dániel lónyabányai evangélikus papnak okiratán megvan a nemesi címer. A másik Thallóczy Lajos bizonyítványa, amely szerint Mikszáth Nógrádban nemes-számba ment s annak «tartották fiatal korában is».

«Mixadt» (így írta a család ezelőtt nevét) Dániel pecsétje csakugyan megvan a nógrádmegyei levéltárban egy 1780-ban tőle kiállított anyakönyvi kivonaton. (N. 1. 12.) Csakugyan rajta van az ötágú korona, nevének kezdőbetűjével. Ez azonban épen nem bizonyítja nemességét. Az akkori szokás szerint a hivatalt viselt emberek, így a papok is személyökre nézve bizonyos korlátozással nemesi jogokkal is bírtak: a papok például majdnem mindnyájan ötágú koronás pecsétet használtak nevének kezdőbetűivel, noha igen sokról tudják, hogy nem voltak nemes emberek. Címert azonban nem is viselhettek. Mixadt Dániel pecsétjén nincsen címer, de van béke-galamb, csillag és pásztorbot, egyházi hivatalának jelvényei. Hát ezt senki sem nevezheti el címeres pecsétnek.

A Mixadt-család nincs meg az 1754-iki nemesi összeírásban, pedig akkor országosan elrendelték az összes nemes emberek felírását. Ez időtájban élt az említett lónyabányai papnak Sámuel nevű apja, aki maga is nógrádmegyei turapolyai pap volt. Nemes paptársai mind belekerültek az összeírásba, de ő maga nem kerülhetett be, mert nem volt nemes ember. Nógrád megyében 1841-ben hivatalosan szintén összeírták a megye rendeletéből a nemeseket. Mikszáth atyja és nagyatyja mint adófizető polgárok ez időben ott laktak. Ha csak valami kis bizonyítékuk is lett volna, okvetetlenül megpróbálták volna nemességök igazolását, mint azt mások is megtették. !Meg kellett volna tenniök már a saját érdekében is, hogy adót ne fizessenek. Nem tették, mert nem tehették. Ez olyan világos, hogy vitatkozni sem lehet rajta. Természetesen e nemesi összeírásokba belekerültek a nemesi iparosok és földművesek is, így Mikszáth apjának sógora és mészáros-társa, Passuth Mihály. Mellékesen megjegyezzve Mikszáth atyja, János, mészáros és kocsmáros volt, ezt főlöseges tagadni.

A nógrádmegyei levéltár VI. 1839. 12. okirata szerint ő a «tekintetes ebeczki uraság árendása, mészárosa és kocsmárosa». Az is kiviláglik az olaváló írásokból, hogy a költő családja valóságos mészáros-család volt, vérrokonai csaknem mindnyájan ezt az ipart űzték s Mikszáth atyja Szklabonyán is ezt a mesterséget folytatta. Ezt bizonyítja 1839. évi november 12-én kelt s a megyéhez beadott folyamodványa is. Ebben Zsuzsánna testvére, András fiát a maga gyámsága alá kéri, hogy mészárosnak kitaníthassa, mert addig julászbajtároskodott. Szklabonyán a templom és kovácsműhely között volt kocsmája és mészárszéke. Ebből is látszik, hogy jó iparos volt, forgalmas helyet kereset üzletének, csak mikor jobb módra tett szert, költözött abba a faluvégi kis szalmafedelű házba, amely emléktáblával van megjelölve s ahol most egyik rokona, Veres Therézia lakik. Mindezeknek az igazságoknak elmondása semmit sem von le Mikszáth nevének és nagyságának dicsőségéből. Kegyeletsértésről emiatt szó sem lehet.

De már édesanyja Veres Mária igazán nemes családból származott. Ők Ebeczken laktak, de a család Hont megyéből származott át. Nemeslevelőket 1659. évi augusztus 17-ikén Pozsonyban I. Lipót adományozta nekik. Egy darabig Disznóyagnak írták magokat (Disznóy antea Veres). A család vitézlő, nemesi rend volt. Disznóy Gáspár Buda ostromában részt vett, Ferenc széchenyi alkapitány volt, György és János a kuruc világban Rákóczi törhetetlen hívei voltak. De ez a Veres-család nem egy a sopronmegyei régi donációs családdal, aki «*Farádi Veres*»-nek írta magát. Mikszáth erre a családra gondolt, mikor anyját «*Farádi Veres Máriának*» gondolta. A régi rendi alkotmány mértéke szerint, ha már ezzel akarják mérni származását, ami csakugyan líabavalóság volna, mint nemes anyjától született sarjadéknak «*agilis*» címezés járt volna.

Thallóczy Lajos kiváló történetírónak levelében nyilvánított véleménye eszerint jóhiszemű tévedés s arról is tanuskodik, hogy nem ismeri jól a nógrádi körülményeket. Ott se a Mikszáth-családot, se Mikszáthot magát nem tartották nemesnek. Világosan emlékszem reá, hogy Gracza György volt fővárosi hírlapszerkesztő valóságos hévvel fejtegette előttem, hogy Mikszáthék sohasem voltak nemesek. Ő pedig igen jól ismerte a nógrádi családok származását. Én azonban azt tartottam természetesnek, hogy Mikszáth jobban tudja a maga családja körülményeit. Manapság más a véleményem s a közlött adatok alapján nekem is az igazsághoz kell szegődnöm. Azt hiszem, másoknak is.

GYÖNGYÖSY LÁSZLÓ.

IRODALOM.

Szép Magelona. (1676.) Bevezetéssel, jegyzetekkel és egy hasonmással kiadta **György Lajos.** Kolozsvár, 1911. 154 l.

Ez a kiadás alapos készütség és nagy szorgalom műve; szerzőjében bizonyára az összehasonlító irodalomtörténetnek egy szép reményekre jogosító új munkását üdvözölhetjük. Ez első nagyobb dolgozata ugyan magán hordja még itt-ott a kezdőnek jellemző vonásait, de ezek nem kisebbítik dicséretes műve értékét.

A 67 lapra terjedő bevezetés szól a Magelona-regény meséjéről és forrásairól, a monda rokonságáról (helyesebben rokonairól) és költői feldolgozásairól, végre a magyar fordításról (becses nyelvészeti anyaggal). A szerző főjellemezője és ez árulja el a kezdőt, hogy fáradhatatlan a tárgyi anyag összehordásában, ha ez sokszor nem is tartozik ép a dologra, és az irodalom idézésében, ha erre szükség sincsen. Így pl. a II. fejezetben felsorol, Amor és Psyche történetén kezdve egészen Manzoni regényeig, mindenféle elbeszélő művet, melyekben a szerelmesek elválasztatnak egymástól és csak tarka kalandok után kerülnek ismét össze: csak azért, mert Magelona és Péter is így járnak. De világos, hogy ily felfogással a világ-irodalomnak felét felsorolhatná, mert ez a motívum a költészetnek egyik legkedveltebb tárgya. És ha én a mondáról szóló tanulmányomban csak mellékesen érintettem ez összefüggésben a görög regényt, szerzőnk fiatalos hévvel felsorolja az összes görög regények címeit és hozzácsatol az újkorból számos művet, melyek igazán nem tartoznak ide, mert tárgyunkra voltaképp csupán az oly történetek tartoznak, melyekben a ragadozó madár és valamely ékszernek eltűnése szerepelnek. Ugyanaz áll e bevezetésben a szöveg alatti jegyzetekről. Szerző azt hiszi, hogy okvetlenül le kell írnia és kinyomatnia minden értekezés vagy könyv címét, melyek valaha kezében voltak, vagy melyeket valamikor idézve talált, pedig az e fajta tudomány ma nap már nem imponál.

E bőbeszédűségével másutt bizonyos szófukarság áll szemben, például a rokonmesék kivonatolásánál. Szerző nem veszi figyelembe, hogy az ily rokontörténetek viszonyának megállapításánál nemcsak az fontos és tanulságos, a miben megegyeznek, hanem sokszor az is, amiben egymástól eltérnek, az ily eltérő vonásokat pedig szerző rendszerint mellőzi. Már mindjárt az Ezeregyjé alapvető meséjét (12. l.) bajosan fogja az olvasó az ő kivonatában jól megérteni, még kevésbbé rájönni arra, hogy Ottinello története (35. l.) mennyire hasonlít e keleti ősforráshoz. Itt (34. l.) azt írja,

hogy a hős «kincsét tizenöt korsócskába (tarantelli) rejtve» stb., de tarantelli nem ezek a hordók, melyekbe drágaságait rejt, hanem a bogyók, melyekkel kincseit e hordókban elfödi, de ezekről nem is szól, a mi pedig lényeges vonás.

De ezek apróságok, melyek nem jelentékenyek. Nem jelentékenyek azon megjegyzéseim sem, melyeket a szöveg magyarázataihoz fűzhetek. Így mindjárt az első jegyzet nem igazítja el az olvasót: okvetlenül le kellett volna nyomtatnia Spalatinus egész ajánlását és szembe állítani vele a fordító eltérő szövegét, mert az ily megjegyzéssel, hogy Tesseni «ennek lefordításában igen következtlenül járt el» (144. l.), nem sokra megy a kutató. És mit mondjunk egy Magelona-kiadásban u. o. a 4. jegyzethez, mely így szól: «Provincia, Languedok (Így!) és Aquitania Franciaország déli részében, a Középtenger partján, az Alpok és Pyreneusok közt fekszenek. Provincia (Provence) nevét még a római hódítások idejéből vette»? Ez nemcsak szükségtelen, hanem nagyon rosszul is van fogalmazva, nem is tekintve, hogy Aquitania sohasem feküdt a Középtenger partján és hogy a két tartomány nevei igen távol eső korokból valók, mintha ma valaki azt mondaná valamely magyar helyről, hogy Pozsonymegye és Pannonia határán fekszik.

De nem folytatom ez apróságokat, noha volna még elég megjegyzésem, nehogy az a látszata legyen, mintha e helyes módszerrel és kellő tudással írt dolgozat érdemét leszállítani akarnám. Csak ismétlhetem e sorok elején kifejezett igen elismerő ítéletemet.

HEINRICH GUSZTÁV.

Ferenczi Zoltán: Rimay János. (1573—1631.) Budapest, 1911 4.-r. 264 l. Athenæum-nyomda. Ára 8 kor. 80 f. (Magyar Történeti Életrajzok. XXVII. évf. 3—5. füzet. A M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának segítségével kiadja a Magyar Történelmi Társulat.)

A Magyar Történeti Életrajzok szerkesztője, mint a nemrégiben megjelent és tervbe vett füzetek mutatják, abból az elvből indul ki, hogy az irodalmi mozzanatok fontos tényezői a fejlődésnek; szívesen nyújt tehát alkalmat oly művek kiadására, melyeknek hősei irodalmi szempontból tán jelentősebbek, mint a közéleti tevékenység egyéb ágait tekintve.

Rimay ugyan nagyjából egyforma szerepet játszott az egykorú politikai és irodalmi életben, mégis nevét, amennyiben fönmarad, aligha kétséges: az irodalomtörténet fogja megőrizni. S ez természetes, mert az elsőek közé tartozik, akik belátták, hogy tollukat forgatva egyszersmind a nemzeti lélek ugarát tördelik. Öntudatos író volt, aki felismerte a szép formába öntött gondolat jelentőségét a haladás tényezői között. Céltudatosságát mutatják írásai, melyekben míg a hagyományt figyeli, az utókorra is gondol. A költészet nemzeti és művelődési fontosságának megértése sugallta a tervezett Balassa-kiadás elé szánt előszavát is, melynek befejező sorai felfogására különösen jellemzők: «Te neked azért, magyar nemzet, ki eleitől fogva mindenféle tulajdon honyodbeli jódót... nehezen tudtad mind ismerni s mind becsülni — Neked úgy ajánlom újabban ez

könyvet, (hogy) ítélettel olvasván minden részét, holta után is megbecsülöd azt, aki életiben való kis becsületivel ily virágzó éles és tudós elmét viselt előtted s ki nagy hasznodra is tudott volna lenni, ha elméjével te tudhattál volna élni.» Életrója — legtermékenyebb monografusunk — régi jó szokásához híven teljességre törekedve állította össze a rávonatköző adatokat. Sajnos, fáradozása nem mindig járt sikerrel, úgy hogy pl. szüleiéről, tanulásáról, házasságáról és halála körülményeiről az új könyvből is csak keveset tudunk meg. Ehelyett részletes leírását kapjuk diplomáciai szereplésének, melynek irodalmi szempontból is érdekes emléke egy szónoki fordulatokban gazdag latin beszéd (Hegedüs Istvántól származó fordítása : a Függelékben). Abból, amit az életrajz írója Rimay munkásságáról mond, két megjegyzést emelünk ki. Az egyik szerint Rimaynak eddig ismert művein kívül valószínűleg volt egy verses krónikája is ; valami olyas, mint a Tinódi Krónikája. Ezt szerző abból következteti, amit a költő Balassa Ferenc haláláról szólóban említ :

Ir krónikám másutt ez hadnak módjáról,
Abban emlékezem bővebb haláláról,
És sokakkal együtt érdemlett dologáról.

Másik megjegyzése Rimaynak jelenleg ismeretlen *De virtute c.* munkájára vonatkozik, melyről Toldyval ellentétben, de Ipolyival megegyezően azt tartja, hogy talán prózai mű volt s nem lehetetlen, hogy az Esterházyak könyvtárában lappang. Egyebekben a mű tizenhárom fejezetben ismerteti Rimay életét és működését, számos új adattal gyarapítva főkép a politikai szereplésére vonatkozó tudásunkat. Igen tanulságosak azok a fejtegetések is, melyekből a kortársak és Rimay viszonyáról értesülünk. Rimay írói munkásságának főjellemonásaul szerző — helyesen — az erkölcsi irányzat túltengését mondja, hozzátéve, hogy ez a sajátság egyszersmind a költő élete és művei közti kapcsolatot jelzi. A szerelmi énekekről szólva úgy találja, hogy ezek érdemeit túlozták. A könyvhöz csatolt Függelékben a szerző Rimay több levelét közli, továbbá Cato distichonainak fordítását, összevetve egy 1620-ban Kolozsvárt kiadott magyar prózafordítással, ezenkívül párhuzamos helyeket Laskai Jánosnak 1651-ben nyomtatásban megjelent és költőnknek kéziratossá imádságos könyvéből. Kár, hogy a mű végéről elmaradt a szokásos név- és tárgymutató. Végül egy helyreigazítás. A 119. lap jegyzete ugyanis utal arra, hogy e sorok írója Rimay szerelmi lyrájáról szóló értekezésében (l. Bp. Szemle 1906.), annak a gyanújának adott kifejezést, hogy a Vásárhelyi Daloskönyvben (Bp. 1899. Franklin) is vannak Rimaytól énekek. Ferenczi a föltevés alapjául szolgáló érveket ismertette, így folytatja : «Legkülönösebben pedig a CV. ének versfejeiben előforduló „Paxitamé“ névből azt következteti, hogy R. ezt a verset valószínűleg egy Paxi nevű ismerősének kértére írta.» Félreértés ! Ezt én nem mondtam és nem is gondoltam. Az említett ének versfőinek akrosztikonján, a „Paxitamé“ szón kívül az első versszak sorainak kezdőbetűiből ez a név olvasható ki : *Paxi*. Minthogy pedig a költő ily nevű emberrel összekötetésben volt, úgy gondoltam, hogy — egyéb érvek mellett — ez a körül-

mény is erősíti a föltevést, mely szerint Rimaynak mégis csak lehet valami köze a Vásárhelyi Daloskönyv énekeihez. Ferenczi szerint a «Paxitamé = Paxita (ha nincs elferdítve) leánynév s talán azonos a görög Pasithea névvel vagy talán az Iréne latin hangzásával a Pax szótól». Én másképp gondolom. Nem vitatom, hogy leánynév-e vagy sem, csak azt hangsúlyozom, hogy a Paxita nem a pax, hanem a Paxi név továbbképzése. Az ilyen továbbképzett családnév az első pillanatra szokatlannak tűnhetik fel, de hogy a Vásárhelyi Daloskönyvben nem példátlan, látni a CXXIII. sz. drb. (Ferenczi szerint: «Balassáénak látszik») versfőiből, melyek ezt a szót adják: *l'ogranionia*. Ez a Pograni családnév továbbképzett alakja. Érdekes, hogy Rimay összeköttetései között is előfordul a Pográni név. Istváné és Benedeké. Közülök az utóbbi épen egy olyan várnak (Korponának) kapitánya volt, melyről tudjuk, hogy a költő is megfordult benne.

BAROS GYULA.

Angyal Dávid: Gyulai Pál. Budapest, 1912. 8. r. 106 l. Franklin-nyomda. Ára 60 fill. (Olcso Könyvtár, 1654—56. sz.)

Angyal Dávid, a Kisfaludy-Társaságban Gyulai utódja, székfoglaló értekezésül írta ezt a kis munkát, amely most jelent meg az Olcso Könyvtárban. A lassankint tekintélyes komolysággal meginduló Gyulai-irodalomban tiszteletreméltó hely illeti meg Angyal Dávid megemlékezését. Riedl művészi, mindig a legfontosabbat és a legérdekesebbet kereső jellemzése és Hatvani intim feljegyzései után csak nemrég hallottuk Kozma Andor lírai páthoszu emlékbeszédét. Angyal ismét más szemmel vizsgálja tárgyát. Sorain át-átültet olykor a tanítvány meleg megilletődöttsége (különösen azon az érzéssel és finomsággal írt lapon érzik ez, ahol Gyulait, a tanárt jellemzi); de azért szemmeláthatólag a történetíró tárgyilagoságára törekszik. Célja az adatok lelkiismeretes és sokoldalú összeállítása, a jellemzés hűsége és gazdagsága, az értékelés objektivitása. Belső történetírói munka, az írások bő és céltudatos elemzése alapján jut körülbelől ugyanolyan eredményekre, mint Riedl.

Helyesbíti Gyulai születési dátumát (1825 vége, nem 1826 jan.). Kemény Zsigmond szavaival jellemzi az ifjú Gyulait és érdekesen mutatja ki fiatalkori költészetén Vörösmartynak és Kölcsenek hatását, de legfőképp azét az erdélyi költői körét, amely a kolozsvári unitárius kollégium olvasó-társaságának *Remény* c. zsebkönyve körül keletkezett. Szépen elemzi líráját és elbeszélő verseit, legbehatóbban hazafias költészetét. Ebben három hangulatkört lát, amelyeket a *Hadnagy uram*, a *Horatius olvasásakor* és a *Népszerűségről* írt szatira reprezentálnak. Foglalkozik elbeszéléseivel, az első romantikus kísérletektől a töredékes *Fösvény haláláig*. Legrészletesebben *Varjú Istvánnal*, melyet Beöthyvel egyik legszebb népregényünknek mond és a *Régi udvarház utolsó gazdjával*, mely, bár Kemény hatását mutatja, legszebb és legérdekesebb elbeszélése. Igen ügyes jellemzése költő Gyulainak: «Gyulai is tudta, hogy minő távolság választja el a phantasia birodalmának fejedelmeitől, de azt is érezte, hogy abban a Horatiussal rokon költői csoportban, melyet a phantasia gyöngéd játé-

kának s az okos józanságnak szeretetreméltó vegyülete, a belső és külső formában a tökéletesség vágya jellemeznék, becsülettel tölti be helyét! — Az egész könyvecskének talán legsikerültebb fejezete Gyulai kritikájának általános jellemzése. Szól önbíráló és harcias hajlandóságairól, határozottságáról és bizonyos «nőies fogékonyágáról idegen eszmék iránt», megállapítja Kemény, a két Arany, Csengery és az idegenek közül főleg Planche hatását és a kritikus Gyulai legfőbb gyöngéjét: hogy «az idegen műveltség világában nem elég könnyen tájékozódott». Megvédi a dogmatizmus és a túlságos józanság vádjai ellen; kiemeli kritikájának szubjektív voltát, ritka igazságérzetét és a kritika jelentőségéről való nagy perspektívájú felfogását. Részletesen foglalkozik egyes kritikai műveivel, életrajzaival, beszédeivel, dramaturgiai frásaival, ismerteti szerkesztői működését, a nyelvészeti harcot, végül Gyulai helyzetét az ifjabb irodalomban. Az utolsó kép, melyet «az édes szavú költőről, a legszebb magyar szatira szerzőjéről, a magyar próza reformátoráról, a kiváló elbeszélőről, a legnagyobb magyar kritikusról» nyújt: az elszigetelt Gyulai Pál, aki hőse az öreg Radnóthy módjára, magánosan, családottan és értetlenül áll egy új világ közepette. Végül kritikájának módszere és tehetségének iránya alapján ügyes fordulattal Johnsonhoz hasonlítja Gyulait, akit Carlyle a világtörténet hőseinek sorába iktatott, mert «semmi módon sem volt hajlandó zászlaját a hazugságok szelleme előtt meghajtani».

SÍK SÁNDOR.

Rakodczay Pál: Egressy Gábor és kora. I—II. köt. Budapest, 1911. 8. r. XIII+651. és IV+612. l. Singer és Wolfner könyvkereskedése. Fischl-nyomda Kecskemét. A két kötet ára 20 korona.

Mindjárt összegezem itt, hogy mik az erényei és hibái Rakodczay Pál terjedelmes munkájának. Azután rátérek műve egyik sajtószerű részletének megvitatására.

Az a tény, hogy egy vidéki tanár két ilyen vaskos kötetet ad ki, magában is méltó az elismerésre. Annyira szokva vagyunk már az úgynevezett filológiai kismunkához, a véget nem érő örökös aprózáshoz, hogy örvendeni kell, ha valamelyik lelkes kutató nekifog egy nagyobb kötet megírásához. Még nagyobb az elfogulatlan bíráló öröme, ha olyan íróval van dolga, aki a maga fejével gondolkodik. Rakodczay önálló író. A maga eszejárása szerint itéli meg az embereket és eseményeket s minden tartózkodás nélkül mondja el a véleményét Egressy Gáborról és kortársairól. Más kérdés azután, hogy helyesen itél-e?

Látszik, hogy jól ismeri a magyar színészet multját. Lelkesedik hőiséért. Élénken ír. Sok érdekes részletet mond el Egressy korának színi és írói életéből. Nagy forrásanyag alapján dolgozik. Az egykorú folyóiratokat és hírlapokat bőven kiaknázza s egyáltalában meglátszik műve minden fejezetén, hogy ritka szorgalmú, lelkes, tehetséges ember. Munkáját mindazok, kik a régi magyar színészettel és színi kritikával foglalkoznak, haszonnal forgathatják.

De — tele van ez a könyv súlyos és feltűnő hibákkal. Szerkezete

egyenetlen. A szerző folytonosan elkalandozik hősétől s annyit bajlódik a kortársakkal, hogy helyenkint szinte feledjük Egressyt. Rengeteg kitéréseket enged meg magának. Terjeng, idéz, vitatkozik lapszámra. Temérdek aprólékos és fölösleges dolgot mond el. Komoly fejtegetéseit a tárgyhoz épen nem illő, elkeseredett kirohanásokkal fűszerezi. Haragszik mindenkire: Greguss Ágostra, Salamon Ferencre, Heinrich Gusztávra, Bayer Józsefre, Váli Bélára, stb. Haragszik az egész világra. De mégis végeredményben mindenkinél jobban — Gyulai Pálra.

Bizonyos, hogy a Gyulai-kultusz napjainkban éri virágkorát. Ennek is vége lesz s eljön az idő, mikor a Gyulai-kritikusok jóval tárgyilagosabban írnak majd Gyulairól, mint a mai kor lelkes Gyulai-tanítványai. Eljön az idő, midőn a nem kortárs s így mindenestre elfogulatlanabb irodalomtörténétírók revízió alá veszik Gyulai Pál megállapításait és értékeléseit. De úgy, ahogy Rakodeczay teszi, soha sem lehet tárgyalni Gyulairól. Azt mondani, hogy Gyulai kétségkívül *korszakalkotó* irodalomtörténeti alak, sőt a magyar tudományos próza *megteremtője*, továbbá azt állítani, hogy Vörösmarty-életrajza minden idők legremekebb biográfiája, mely számot tesz a világirodalomban is s ugyanakkor néhány sorral alább elmondani Gyulairól, hogy műkedvelő tudálékos bíráló, hogy *szűk látókörű, rövidlátó esztétikus, hogy mocskolódó, garázda ember* — ez olyan kapkodó, következtelen, emellett igazságtalan beszéd, mely kihívja a legélesebb kritikát. Ha Rakodeczay tízszer annyi és tízszer találóbb érv-gyűjteményt hozna is fel Gyulai ellen, akkor sem írhatna ilyen hangon Gyulairól. Azt elmondhatjuk, hogy Gyulai egyszer-máskor gyermekes és izetlen volt, hogy Madách-kiadása tudományos szempontból keveset ér, hogy Jókaival szemben határozottan igazságtalan volt, hogy bizonyos irodalmi jelenségek előtt haragosan, sőt ellenségesen állt meg, hogy az újabb irodalmat kicsinyelte; de az olyan beszéd, aminő Rakodeczayé, visszataszító. Például: «Gyulai olyan sokszor, mint a tyúk, mely drága gyöngyre bukkan s nem tud vele mit csinálni.» Vagy: «Görgeiben Gyulai mindenkép egy ellenmondó, következtelen, sötét, bosszúálló jellemet véd Kossuthtal szemben, aki mindenkor következetes volt.» Vagy: «Gyulai olyan tehetségeknek, mint Vajda János, Reviczky, Andrassy Jenő, kik háromannyit érnek, mint ő, sohasem adott tért a Budapesti Szemlében, míg a maga verseit hűségesen közölte.» — A nagyot-mondások és káromkodások nem válnak előnyére egy tudományos munkának.

Szokják le Rakodeczay a szörnyű bőbeszédűségről. Hagyjon fel a túlzásokkal, szidalmakkal, pletykákkal és önvallomásokkal. Ne tegyen úgy, mint egyik-másik egyetemi tanár, aki örökösen önmagáról fecseg, ahelyett, hogy hallgatóit tanítaná. Tehetsége van. Minek különködik? Szereti és keresi az igazságot. Miért ragadtatja el magát igazságtalanságokra?

BÉLTEKY LÁSZLÓ.

Váradi Antal: Régi magyar színészvilág. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest, 1911. Franklin-nyomda.

Dériné, Szigligeti, Egressy, Beöthy, Bayer, Rakodeczay és a múlt kri-

tikusainak (Vörösmarty, Bajza, Gyulai) komoly munkái mellett jól esik a magyar színészvilág anekdota-kincsének az a földolgozása, melyet Váradi Antal munkája nyújt. Irodalomtörténeti jelentősége csakis annyiban van, amennyiben a színészet, mint a színi irodalom interpretálója szerepel. Erről pedig közkeletű dicséreteken kívül keveset hallunk ebben a könyvben. Pipaszó mellett elmondott anekdotáknak gyűjteménye, melyet szét-szórva egyebütt is olvastunk. Bepillantást enged a színészek házi életébe, otthonába, mely a művészt rendszeren nem mint ilyent, hanem mint embert mutatja be. A magyar színészet kezdetétől a Nemzeti Színház fölépítéséig vezet. Tehát a legkényesebb korszakát öleli föl. Küzködését, vergődését, hányódását adja, ha nem is pragmatikus hűséggel, de elég érdekesen. Tudományos mértékkel nem illethető, inkább a mesélő, az elbeszélő és a velejáró sokszorosán ismételtető elem a túlnyomó. Időrendben tárcacikkek sorozata. Természetes, hogy ilyen jelleggel nem lehet a fejlődés mértföldköveit lerakni, a határvonalakat leszögezni, hanem inkább a nem lényeges jegyek tolnak előtérbe, mint olyanok, melyek a jellemzés útszéli tüneteit élnéltik meg. Ámde a személyek és azok anekdotás megnyilatkozása mellett erősen domborodnak ki a kornak, a művelődésnek egyes drámai föllobbanásai. Kitérnek a kedélyes keretből és rokonszenvűnket keltik föl. Ez már becsesebbé teszi előttünk a könyvet. Nem rostáljuk, vajjon hű-e a korfestés, megfelelő-e a miljö? Megelégszünk a — ha talán megbízhatatlanoknak is tünnek föl — kútfők (színészi naplók) hangulatos reprodukcióival, a több kézen át lavinázott anekdoták csattanójával. A tárcastilus természeténél fogva a felületesség, az ismételtetés, a szándékos festés, az utólagos belegondolás és beleézés — természetes járulék. Ámde ép ez teszi az «elbeszéléseket» hangulatossá, könnyeddé, népszerűvé. Váradi, kinek egész élete a színpad körül forgott, aki elbeszélte alakjaival legtöbbnyire személyesen is érintkezett, megbecsülhető adalékokat adott már azzal hogy egy bokorba ültette össze az újságokban szerteszét megjelent cikkeit. Sikerült vele egységes hangulatot kelteni egységes kor (1790—1833), egységes színművészet iránt. Az irodalomtörténet írója előtt ismeretes dolgokat tárgyal, de vonzóan. Azért, hogy a közönséget is lekösse. Különösen sokat és hasznosan foglalkozik a régi karmelita-templomból átalakított Várszínházzal, mely körül rétegenként halmozta föl a legendákat. Szinte a Várszínház és a Rondella külső történetírója. És ezt kellemes módon: színesen, megvesztegetően tudja megérezkíteni. A kolozsvári, kassai és más, az ismeretlenség sötétségébe merült vidéki deszkaszínpadoknak (Szekszárd, Pécs), falusi pajtáknak részletei fontos kulturális adalékok. A kis községekben játszó színészvilág rajza a regényesség megöröklítése. És ezek az adatok sokkal jellemzetesebbek és értékesebbek a közismert tényeknél, mert a magyar tömeglélek ismeretéhez nyújtott adalékok. Nála inkább a kisebbrangúnak tekintett színészek arcképe, mivelta tolu előtérbe. Talán azért, mert a nagyobbakét hivatottan már mások megírták. A tehetségeken kívül a színpad köznapi munkásairól mesél: a rendezőről, a pénztárosról, a sűgőről, arról a színészről, kinek kitartása hozzájárult a színészet alapjának fönntartásához. Ezek a magyar színészet rögös

útjainak megalapozói. Nem olvasunk egyes nagy szerepek előadásáról, művészi fölfogásáról, hanem belső, intim vonásokról. Pongyolában jelenik meg a nagy törtétek nemes küzdelme, hogy megérzékítse a nemzeti törekvések hatását a színészvilág mikrokozmoszában. Hogy hangulatos előadásában ezek a közvitétek a hősök dicsfényével jelennek meg, ezt igazolja a távolság, mely az írók a régi színészvilágtól elválasztja. Ha nem is így éreztek és cselekedtek, legalább így érezhettek és cselekedhettek.

MORVAY Győző.

Kriza János: Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény. Kriza János születésének századik évfordulója alkalmából másodszer kiadja a Kisfaludy-Társaság. I—II. köt. Budapest, 1911. Athenæum-nyomda. 8-r. I. köt. XXXIX + 478 l. II. köt. 468 l. Ára 12 korona.

Szép gondolat, jó gondolat a Kisfaludy-Társaságtól, hogy Kriza születésének századik évfordulóját ilyen, valóban mindkettőjükhez méltó módon ünnepli meg. Sebestyén Gyula pedig a rábízott feladatot, a sajtó alá rendezés munkáját, derekasan végezte. Kriza gyűjteménye alapvető, úttörő vállalkozás, a népköltéssel foglalkozóknak kiaknázzhatatlan kincsesbányája, nélkülözhetetlen forrása. Ezt mindenki érzi, tudja, tovább fejtegetni: fölösleges szöszaporítás. Sebestyén Gyula a gyűjtemény elé *Emlékezés Kriza Jánosra* címen bevezetőt ír, amelyben számot ad eljárásáról is, hogy t. i. az első kiadás teljes egészét érinthetetlen kánonszövegnek tekintette a társaság s a székely nyelv hangtani lejegyzését is kegyeletos gonddal őrizték meg. Nagyon helyesen! Ez az egyedüli komoly, tudományos eljárás. Az egész cikkely különben is értékes munka Krizáról, a *Vadrózsák* keletkezéséről, viszontagságairól, megjelenéséről, hatásáról és értékéről.

Függelékül közli *Kriza János életrajzát*, melyet Toldy Ferenc számára és kértére jegyzett fel Kriza s amelyre a közlő a M. Tud. Akadémia kéziratárában bukkant rá. Ez után Kriza 12 levele következik Gyulai Pálhoz. Legnagyobb részben a *Vadrózsák* tervbe vett s megkezdett és befejezett kiadási munkájára, nyugtáztatásaira vonatkoznak s épen ezért igen becsesek. De az erdélyi irodalommal foglalkozók egyéb értékes apróságokat is találnak egyes írókra s Kriza jellemére vonatkozólag. E levelek még inkább megerősítenek abban a meggyőződésemben, hogy Kriza levelezésének összegyűjtése és közzététele nagy irodalmi nyereség volna. Különben örömmel hallottam, hogy az unitárius egyház immár el is határozta, hogy ezt a fontos munkát végrehajtja. Az itt közlött levelek egy pár homályosabb helyének megvilágosításához talán én is hozzájárulhatok. A 3. számú levélben Székely Mózes haláláról írván Kriza, azt mondja: A szénafűn (?) történt felhevülése után elfáradtan sok hideg vizet ivott s tüdőgyuladást kapott. A szerkesztő a *szénafűn*-t megkérdőjelezi. A Szénafű vagy Szénafűvek jól ismert határrész Kolozsvárt, egy nagy kiterjedésű rétség, egyes részei külön elnevezéssel: Elővölgy, Harmadvölgy, Melegvölgy stb.

A kinyomtatott *Vadrózsákat* ívenként küldözgette Gyulainak. A 4. számú levélben írja, hogy a Tájékoztató novemberben bevégeződik, úgy hogy «Karácson vagy Újév fiába küldhetek Pestre». A szerkesztő csillag alatt megjegyzi:

Vízkeresztkor, jan. 6-án. Ez tévedés. Karácson vagy Újév fia azt teszi magyarul: *krisztkindli*. T. i. abban az időben az erdélyi katolikusoknál már szokásban volt a karácsonyesti ajándékozás, sőt a karácsonyfa is, melyet tán Jézuska, a kis Jézus hozott. De a reformátusoknál és unitáriusoknál újév reggelén találták a gyermekek az ajándékokat az asztalon vagy a megaranyozott csizmákban. Ezeket az ajándékokat az *angyal* hozta. (Némely helyütt, pl. Marosszéken, az *aranyos csitkó*.) Innen angyalfia, mint: vásárfia, vagy ahogy Kriza mondja: karácsonfia, újévfia.

Ugyanebben a levélben írja Kriza: Nem szeretném (így!) szegyenbe maradni. Az 5. levélben: Úgy hiszem, kapta lesz eddig (így!). A szerkesztő mindakét helyet *meggyezte*. Nem tudom, fel akarja-e hívni ezzel a figyelmet ezekre a sajátosságokra? Akkor nincs semmi mondani valóm. De ha tán azt teszi a felkiáltás, hogy itt valami tévedés, értelmetlenség lappanghat, akkor felvilágosításul mondhatom, hogy mindakét kifejezés ismert s közhasználatú erdélyiesség.

Végül a szerkesztő, Sebestyén Gyula tollából igen becses, értékes jegyzetek következnek a jelen második kiadáshoz. Gondos, lelkiismeretes összeállításai a különböző változatoknak, fordításoknak stb.

Ami a gyűjtemény *Ismeretlen szerzőktől* és *Iróktól* című csoportjait illeti, itt még nagy tere van a további kutatásoknak, nemcsak Krizánál, hanem az összes gyűjtőknél. Sok népi eredetűnek jelzett dalról, versről fog kiderülni, hogy ki írta. Így pl. a 422. dalról nem tudnám hirtelenében ebben a pillanatban megmondani, hogy ki a szerzője, de könnyen utána lehetne járni. Gyermekkoromban olvastam egy régibb Almanach-féle könyvben s máig is emlékszem az első versszakára:

Tavaszi szél útát szárazsát,
Minden madár társat választ.
Hát én vajon kit válasszak,
Kire bokrétát akasszak?

A 406. számú Körner egy verséből való. Vagy a Népköltési Gyűjtemény III. kötetében (232. lap) ugyancsak Kriza közöl egy népies kapufeliratot (Első házam vala rengő bölesőni fája), amely Gyöngyössi János tordai pap (az ismert leoninista) munkája. Ez a dolog nagyon lassan megyen, mert jóformán véletlenül botlik bele az ember az igazságba.

Szerettük volna, ha a Függelékben közölte volna a szerkesztő azokat az apróságokat is, amelyek Kriza hagyatékából a Magyar Nyelvőrben jelentek meg s amelyek nem találtak helyet a Kisfaludy-Társaság kiadványában, hogy így ez irányú munkásságának eredménye mind egy fedél alatt legyen.

Az irodalom csak köszönettel tarthatik a Kisfaludy-Társaságnak is, Sebestyén Gyulának is, e becses gyűjtemény újabb kiadásáért.

VERSÉNYI GYÖRGY.

Bessenyei György: Az embernek próbája. 1772 és 1803. Kiadta *Harsányi István*. Budapest, 1912. 8. r. 196. l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Ára 5 kor. (Régi Magyar Könyvtár. Szerk. Heinrich Gusztáv. 30. köt.)

A Régi Magyar Könyvtár 30. kötete a negyedik Bessenyei-kötet e gyűjteményben. Az *embernek próbája* két átdolgozását tartalmazza. Egyik az 1772-ben megjelent szöveg; a másik 1803-ból való. Ennek három példánya ismeretes: B. kézírata a M. N. M.-ban s annak egy-egy másolata ugyanott és a sárospataki ref. főiskola könyvtárában. A kiadás alapjául az eredeti szolgált; a másik kettőnek ettől való, csekély eltéréseit a lapok alján jegyzetek tüntetik fel, melyek közül azonban kettő (179. l.) a szövegbe tévedt. A kiadó a Bevezetés 15 lapján (3—17. ll.), négy szakaszban pontosan leírja e három példányt; ismerteti a két szövegezés terjedelmének egymáshoz, Pope szövegéhez és az alapnak vélt francia fordításhoz való viszonyát; összeállítja a magyar fordításokat s végül jellemzi B.-nek e munkából kitetsző gondolkozását. A sorokat megszámozza s az 1803-iki szöveg sorai után a régi megfelelő sorainak számát is oda teszi. Megállapítja, hogy B. csakugyan 1747-ben született. A kiadásban megtartja a szerző helyesírását; de a mondatjelzést «itt-ott kiegészítette és helyesbítette». E helyeket jó lett volna pontosan megjelölnie.

Sajnálni való, hogy a szövegek egybevetése csupán külsőségekre vonatkozik; amiben ennél több, abban csupán állítás, fejtegetés nélkül. Sajnálom azt is, hogy a Bevezetés IV. része olyan röviden végez B. fő gondolataival. Így ugyanis nem tett eleget annak a — gondolom, jogos — várakozásnak, hogy az egész kötet irodalomtörténeti jelentőségére rámutasson. Bizonyos, hogy ennek kifejtése a Bevezetést ugyancsak megnövelte s az így is drága könyvet még jobban drágította volna, de ez a szükséges váltán nem változtat. Amint ugyanis Harsányi kimutatja, az 1772. és 1803. évi két szöveg egymástól tetemesen különbözik: a II. átdolgozás 528 sorral hosszabb s *Jegyzés* című, itt elől közölt kiséző irattal is bővült. Ennek értékét H. jelzi; abban van, hogy B. itt az újabb átdolgozás keletkezéséről, a követett elvekről s írói célzatáról tájékoztat. Magának a két szövegnek tartalmi egybevetése ennél jóval többet adna, H. számára bizonyára adott is, hiszen csak ezen az alapon célozhat (7. l.) arra, hogy az új szöveg értékesebb. Az összevetés tanulságait azért kellett volna a tartalomra nézve is részletesen feltüntetnie, mert valóban, egyik esetben sem egyszerű fordítással, hanem szabadabb átdolgozással van dolgunk. Mivel pedig B. 1803-ban a 31 évvel azelőtt kiadott munkáját nagyon hibásnak találta, amiért azt nem is javította, hanem «mostani értelme» szerint «lelőtől fogva végéig egészen újra» írta: az új szöveg értéke azon fordul meg, mi felvilágosítást ad B. gondolkodásának változásáról avagy állandóságáról. Még ha nem mondaná is B. mindenkor, hogy e műben sok a maga gondolata, akkor is úgy kellene felfognunk 1772. évi első átdolgozását, mint az ő gondolkodásának megfelelő, szükségleteit kielégítő, kérdéseire feleletet kereső és azt meg is adó munkát. Azért felettébb érdekes aztán, milyen a viszony a 31 évvel későbbi átdolgozás és a régi között. Az a három évtized folytonos gondolkozással telt el, számára sok változással járt: vajjon mindennek mi a hatása a régi tárgy felfogására? Harsányi ilyesmit nem vizsgál. Ezt jogosultnak tartom s szavam nem megrovás. De ekkor nem lehetséges kellően megvilágítania B. világnéze-

tét és szándékát sem. Ez a szándék ugyanis B. egész írói működésének egységes vezetője s az itt nyilatkozó világnézet többi munkáját is jellemzi, a többit még jobban, mint az itt (14.) első helyen említett *Anyai oktatás*-t. A kiadónak ez a hivatkozása különben azt mutatja, hogy látta Bevezetése feladatának azt a részét is, melyet akkor teljesített volna, ha az új átdolgozás és a kettő közé eső művek viszonyát is megállapítja. Az első kiadás ugyanis mintegy bevezetése B. elmélkedő műveinek; a késői átdolgozásban pedig ezek leülepedett eredményeit kell megkeresni. Az *embernek próbája* gondolatköre B.-t mindvégig foglalkoztatta s a róla való írásának mindig a tanítás, hatás vágya a forrása. Bessenyei erősen hívő lélek, de azért célzatát nem elég csupán valláserkölcsi alapon itélnünk meg. (15—17.)

Kiki maga szabja meg: mit tart szükségesnek ily kiadás bevezetésében a legszükségesebb tájékoztatáson kívül. Az említett hiányokat csak azért említettem, mert Harsányi jóformán maga érezte meg. Ha teljesen hallgat efélékről, Bevezetésének egyéb adatai a magok körében kielégítők volnának s annak néznők e kötetet, ami: Bessenyei megismeréséhez értékes új adaléknak.

A Bevezetés nyelvére van két megjegyzésem. Mindjárt a 3. lapon «a tulajdonképeni» tankölteményről beszél. Miért nem elég ennyi: «tanköltemény» vagy így: «maga a tanköltemény»? Ugyanott pár sorral feljebb egy hatsoros mondatban három zárójeles részlet van, mind a három úgy, hogy kiri onnan.

IMRE SÁNDOR.

Berecz Sándor: Apollonius históriája. Kolozsvár 1591. Budapest, 1912. 8. r. 89 l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Franklin-nyomda. Ára 3 korona. (Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti Heinrich Gusztáv. 31. köt.)

A kiadó bevezetésül elmondja az Apollonius általános tulajdonságait. Valószínűleg a Kr. u. III. században keletkezett görög regény, amelynek szövege azonban csak az V. vagy VI. századi latin átdolgozásban maradt fenn. Szerzője ismeretlen. Klebs és Katona L. nyomán megállapítja a história szöveghagyományát, majd Haupt, Thielmann, Riese, Rhode és Krebs fejtegetését a história eredetére és korára vonatkozólag ismerteti. A mese alaprétege népi, de van egy novellisztikus műveltségtörténeti rétege is. A mesében előforduló historiai reminiscenciák, irodalmi hagyomány mind fontosak az eredet megállapításában. Az idevágó nézetek két csoportra oszlanak: 1. az eredeti mese görög regény latin átdolgozása (Rhode) és 2. az eredeti mese latin alkotás (Klebs). A feldolgozások száma elég nagy, ami a mese kedveltségét mutatja: latin 4, skandináv 3, szláv 3, spanyol 2, francia 5, olasz 4, görög 3, angol 6, német 3, németalföldi 4. A legrégebb magyar kiadás 1591-ből való. A kiadásnak fennmaradt három példányából Berecz csak a Nemz. Múzeumét használhatta, mert a Ráday-könyvtár és szatmári püspöki könyvtár példányai nem állottak rendelkezésre. 1711-ig van még egy kiadás, a későbbi időből kilenc. A magyar Apollonius história írásának ideje 1588, valószínű szerzője Bogáthi Fazekas Miklós. A magyar feldol-

gozás forrása a Gesta Romanorum és egy eddig még ki nem derített változat. Terjedelme 203 versszak három-három sorban 19—19 szótaggal. A vonatkozó magyar irodalom felsorolása után közli magát a magyar Apollonius historiát s végül függelékül két magyar népmesei változatát.

Tehát mindaz együtt van, ami ennek az eléggé kedvelt históriának a megismeréséhez szükséges. A szöveg közlésének, valamint az egész kiadásnak kétségtelenül hátrányára van, hogy az 1591-iki kiadás említett két példányát nem használhatta. Ez azonban nem a kiadó hibája. Inkább a viszonyokra jellemző. A Berecz kiadása különben alapos és kellő jártasságra vall, ámár feltűnő, hogy a külföldi Apollonius irodalom ismertetésében s általában a vitás kérdésekben mindenütt csak egyszerűen referál a nélkül, hogy a maga álláspontját kifejtené, sőt jelezné. Szívesen elismerjük mégis, hogy e kiadás rendeltetésének a túlságos tartózkodás ellenére is megfelel.

KRISTÓF GYÖRGY.

Földi János Magyar Grammatikája. Közzéteszi *Gulyás Károly* marosvásárhelyi ref. kollégiumi tanár, a Teleki-könyvtár őre. Budapest, 1912. 8. r. 303. l. A M. Tud. Akadémia kiadása. Franklin-nyomda. Ára 6 kor. (Régi Magyar Könyvtár. Szerkeszti Heinrich Gusztáv. 28. kötet.)

Földi nyelvtana, melyet a Görög Demeter és Kerekes Sámuel pályázatára készített, mindeztideig ismeretlen volt. A bírálók tudvalevőleg az ő munkáját ítélték legjobbnak s következtetni lehetett, hogy a pályázó nyelvtanok alapján készült Debreczeni Grammatika a Földi megfigyeléseiből, megállapításaiból bizonyára sokat tartalmaz. Az összevetés most már megtörténhetik; Gulyás Károly, a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár őre, megtalálta Földi munkájának eddig lappangó grammatikai részét a gondjaira bízott könyvtárban s az Akadémia, Szily Kálmán indítványára, kiadta a Régi Magyar Könyvtár 28. kötetéül. Sajtó alá, ugyancsak az Akadémia megbízásából Simonyi Zsigmond rendezte s a nyelvkönyvhöz Szily Kálmán írt előszót, aki egyébiránt a felfedezett kézirat hitelességének megállapításában is közreműködött.

Földi — mint művének lelkes hangú bevezetéséből kitétnik — azért írta Grammatikáját, hogy első sorban azok számára nyújtson irányítót, akik a magyar nyelv pallérozásával, ékesítgetésével foglalkoznak, tehát a magyar íróknak; nehogy a hibák «Rendetlenségek (Anomaliák) Auctoritást nyerjenek». Törekvése az is, hogy a magyar nyelv igaz törvényeinek megállapítása folytán egyöntetűbbé legyen az irodalom nyelve.

Ennyiből is látszik, hogy Földi nem elvi ellensége az új szóknak, sőt a nyelv csinosodását új szók révén is szükségesnek tartja. Kívánja azonban, hogy alkotásmódjuk a nyelv törvényeinek megfelelően, hogy a «Hasonlóból tett következtetés» (Analogia) alapján és csak szükség esetén készíttessenek. Maga is bőven alkot új szókat, különösen a nyelvtani terminológiát magyarítja. Pl. néhány a sok közül: Foglalt hang (diphtongus), Folyamatok (derivata), Idő szó (verbum), Kedvesebb hangzás (euphonia), Név-váltó (pronomen) stb. A régi nyelvet nem tiszteli föltétlenül («Ma

nem az Átilla nagy Anyjával beszélünk), de azért itt-ott helyesel, vagy elfogadhatónak tart némely régebbi szóalakot (pl. a teljesebb *adnája, kérnéjek* igealakokat.) A nép «illetlen», parasztos szólásait sokszor ostorozza, pl. a dunántúli rövid magánhangzós ejtést, az *l* gyakori elhagyását, a felső-tiszavidéki *adi, mondi* alakokat; de pl. az erdélyi kérnők, mondók igealakokat szívesen tenné általánossá. A magyar-zsidó nyelvrokonságnak föltétlen híve; ahol csak lehet, utal a közös nyelvsajátságokra. A magyar nyelvnek «latin ráhátra vonása» ellen eleve tiltakozik; persze amellet ő sem tudta teljesen lerázni a latin grammatikának hagyomány által is szentesített nyűgét. Ő is hat esetet különböztet meg a latin deklinációnak megfelelően, köztük a vocativust (hívó eset) és az ablativust (elvévő eset).

Földi nyelvkönyvében nem választja el pontosan egymástól a hang- és alaktani részt; azonban a mondattant külön cím alatt tárgyalja (Szóalkoztatás). Mindegyik részben sok helyes megfigyelésen alapuló megjegyzés s a «Regulák» igazolására bőséges példák olvashatók. Helyesírás tekintetében megemlítenő, hogy az etimológikus írás híve s védi a «bévett idegen szók» magyarosítását. Kapva-kap rajta, ha nyelvünk valamely sajátosságát a nyugati nyelvek rovására dicsérheti; pl. büszkén emeli ki képzőkben való gazdagságát a magyar nyelvnek, «mellyel akármely európai nyelveket meghalad.»

Már futólagos egybevetés után is láthattam, hogy a Debreczeni Grammatika sokat átvett Földi megállapításai közül (pro curiositate: a hirhedt-ödik, -ödik végű szenvedő alakot már Földi is ajánlja), amellet azonban sok az eltérés is köztük, kül. az új szók dolgában. Az egyezések kimutatását, valamint a Grammatika értékének pontos és szakszerű megítélését mindenesetre kívánatos élnünk tartjuk.

Földi Grammatikájának közzététele irodalomtörténeti szempontból is jelentős esemény, már csak e műnek a Debreczeni Grammatikával való kapcsolata miatt is. A pontos, szép kiadásért részünkről is köszönet illeti az Akadémiát s mindazokat, kiknek a megjelentetésben részük volt.

SZEMKŐ ALADÁR.

Benedek Marcell: Victor Hugo. Budapest, 1912. Franklin-Társulat. 448 l. Ára 5 kor.

Hugo, a féktelenül csapongó romantikus képzeletnek ez a mintaszerű fajtája, a kábitó pompájában csillogó költői nyelv pazar gazdagságban dúskáló mestere, a terjengő szónokiasság csillámaival ragyogtató hatásadászatnak nem a legőszintébb írója népszerűségének világirodalmi jelentősége miatt nemcsak a francia irodalom kutatóját érdekli, hanem az európai irodalmak bármelyikének a vizsgálóját is.

N. J. Apostolescu Hugonak a román irodalomra tett hatásáról szólta-kor azt állapítja meg, hogy a román költői nyelv művészi csiszoltsága nagyrészt Hugo-nak és Gautier-nek tulajdonítható. (*L'infl. des romantiques français sur la poésie roumaine*, 1909, 405. l.) Sajnos, Benedek Marcell szerkezeti okok miatt csak vázlatosan foglalkozhatott Hugo-nak a magyar

költészetre tett hatásával, de az a pár oldal, melyet e kérdésnek szentelt, annyira értékes, hogy biztos alapja lehet a későbbi kutatásoknak. Cserhalmi Hecht Irén felületességét (*L. A francia romanticismus korszaka* című művét.) méltán róttta meg Bánóczy: «Egy egész könyv a francia romantikus drámáról Vörösmarty neve nélkül». (*Irod. Közl.*, 1893, 245. l.). Benedek sokkal óvatosabb, mint Cs. H. J., de azért már némi szemrehányást érdemel, hogy Kont Ignác jeles könyvéről (*Étude sur l'instr. fr. en Hongrie*) nincs tudomása, pedig Kont a nagy francia költő hatását is lelkiismeretesen tárgyalja. Elég a Szigligetiről és a Czakóról írott lapokra utalnom.

Hugo költészetének szélesmedrű hatása s ellenállhatatlanul vonzó varázseroje megokolttá teszi, hogy Benedek évek buzzgó szorgalmát szentelte ennek a munkának. Hugo családjáról, gyermekkorának nevezetesebb mozzanatairól, szüleiéről, irodalmi zsengeiről, sikereiről, szerelmeséről: Adéle Foucherről gondosan ír. Jellemzi a költő első kísérleteit. Dicséretet érdemel a *Cénacle* rajza. Meggyőzően igazolja, hogy a *Nouvelles odes*ban csupán a képzelet ereje és a nyelv művészete ragadja meg az olvasót. Az *Odes et ballades*ről írott sorok éles kritikai érzékről tanuskodó megfigyelések. Elemzi a *Dernier jour d'un condamné*-t, a *Notre-Dame de Paris* részletes taglalásáról is dicsérettel nyilatkozhatunk.

Hugo házaseletének, akadémiai tagságának, anyagi körülményeinek rajza és székfoglalójának jellemzése után behatóan tárgyalja a Hugo-család és *Sainte-Beuve* viszonyát. A férfivá érett Hugo lírájának a jellemzése *Faguet* hatására vall, noha Benedek a nagy kritikusra nem hivatkozik. Jellemzi az *Orientales*, a *Feuilles d'automne* c. gyűjteményeket. Abban festőiségre, ebben bensőségre mutat. Gondosan fürkészi Hugo versújításait is. Mivel a *Chants du crépuscule*-ben, *Les voix intérieures*ben s *Les rayons et les ombres*ban nem talál újabb indítékokat, röviden végez velök. Kielezi, hogy Hugoban költői hivatásának tudata mindinkább mélyül s lemondó lelkében a kétség karmai erősebb és erősebb nyomokat vájnak.

Mielőtt Hugo drámáit taglalná, kissé terjengős rajzot nyújt a francia dráma fejlődéséről. Majd a klasszicizmust támadó romanticizmusról szól. Általában Hugo drámáit alaposan vizsgálja. Létrejöttük körülményeire épen olyan gondot fordít, mint belső értékükre. Boncolgatja megépítésüket, jellemeiket, irányukat.

Hugo akadémiai szereplésének s politikai működésének hosszabb fejezetet szentel. Alkalma nyílik a kor jellemzésére is. Méltatja Hugo szónoklatait, eseteli a száműzés sivár éveit. Rámutat a számkivetés okaira, magát a jerseyi és a guerneseyi életet aprólékosan festi. Vizsgálja e kor irodalmi termelését, utal a *Contemplations* fájdalom ihlette remekeire, fejtegeti a *Châtiments* izzó gyűlölettel égő szatiráit. A *Chansons des rues et des bois*ról kissé elnagyolva ír.

Hugo regényeinek alakjairól, szerkezetéről, irányáról, leírásairól, nyelvről épen olyan találó megfigyelései vannak, mint amilyenekre a drámák taglalásában bukkanhatunk. Különösen a *Misérables* és a *Travailleurs de la mer* elemzését kell kiemelnem.

A kis epikai művekből szerkesztett *Légende des siècles* jellemzése is sikerült. E gyűjtemény legfontosabb mozzanatait a költő király- és pápa-gyűlöletét állapítja meg.

Majd a hetvenes évek politikai viszonyaira, Hugó aggkorára, családi életére tér, méltatja az *Année terrible*-t s a *L'art d'être grand-père*-t. Foglalkozik Hugónak azokkal a műveivel is, melyekben bölcselmi törekvésre bukkanunk.

A költő utolsó éveiről, ünnepeltetéséről, haláláról írott sorok után összefoglaló fejezet következik.

Benedek Marcell munkája különösen életrajzi részében sikerült. Nagyon gondos jegyzetei is erről tanuskodnak. Látszik, hogy lelkiismeretesen kutatta a költő életét s nyomozásait ügyesen fel is használja. Másik jelessége Hugo óriási munkásságának gondos tanulmányozása. Írói életrajzban ezek a mozzanatok a legfontosabbak. Benedek Marcell könyvének az olvasók szélesebb körében bizonyára meglesz a maga hatása. A művelt olvasó valóban okulhat e könyvből, de nem így a szakember. Ha Benedek méltatásai a legtöbbször egészséges ítéletről tanuskodnak is, még sem lett volna szabad mellőznie a nagy Hugo-irodalmat. A Hugo-kutatások értékesítésének ebben a könyvben alig van nyoma. Ez annyival is inkább feltűnő, mert az ilyenfajta mellőzések a tudományos eljárással homlokegyenest ellenkeznek.

Lenient *La poésie patriotique en France dans les temps modernes*-jében (2 k.) Hugo hazafias költészetét a műfaj történeti fejlődésébe illeszti s nagyon mélyrehatóan fejtegeti (II. 269—282, 314—320, 334—336, 373—392 lk.) A klasszikus hírvű *Brunetière* kiváló elmeéllel Hugo érzelmi költészetében két főkorszakot különböztet meg. (*L'évolution de la poésie lyrique en France au XIX. siècle.*) Maigron *Le roman historique à l'époque romantique*-jában a *Notre-Dame de Paris*-nak nagyon alapos fejezetet szentel (332—353). Erről a regényről Maigron lesújtó ítéletet mond a történeti regény szempontjából, de viszont elismeri, hogy a *Notre-Dame de Paris* a festőiség, a szín diadala. A két Glachant kiváló philologiai munkában vizsgálta Hugo drámáinak a kéziratait s nyomozásukkal lélektani eredményre jutottak (*Essai critique sur les drames de Victor Hugo*.) Stapfer a nagy költő satíra-költészetét boncolgatta nagyon figyelmesen. Fontos megfigyelése, hogy H. olykor a természetet is gúnyolja. (*Victor Hugo et la grande poésie satirique*). Berret értékes munkában mutatott a *Lég. des siècles* főforrására, Moréri *Dictionnaire historique*-jára. (*Le moyen âge dans la Légende des siècles et les sources de V. Hugo*). A Hugo költészetében munkás képzelet pazar pompája nem egy kutatót buzdított. Renouvier *Victor Hugo, le poète*-jében különösen Hugo megszemélyesítéseinak a jellemzése sikerült. Huguet két terjedelmes munkában is fejtegeti a nagy romantikus költő képzeletét. (Huguet: *Le sens et la forme dans les métaphores de V. Hugo. La couleur, la lumière et l'ombre dans les métaphores de V. Hugo*.) Renouvier *Victor Hugo, le philosophe*-jában, ha el is pepecselget, el is babrálgat, van néhány ügyes megállapítás. Sajnos, Benedek Marcellnek ezekről a munkákról nincs tudomása, pedig a kutatónak tuda-

mányos eredményeivel tisztában kell lennie, mert csak ezen az alapon építhet tovább.

Stílusa könnyed, folyamatos, ritkán meleg s felesleges idegen szavak sáskarajától rontott.

Az említettem kifogások bizonyára nagyon komolyak, de soraimból az is kiderül, hogy ha a szakember csekélyebb okulással is, a művelt közönség bizonyára nagy haszonnal olvashatja Benedek könyvét.

ELEK OSZKÁR.

Persian Kálmán: Kalotaszeg nagyasszonyáról Gyarmathy Zsigánéről. Endrődi Sándor előszavával. Kolozsvár, 1911. 8.-r. 36 l.

A két évvel ezelőtt elhunyt Gyarmathy Zsigáné; Hory Etelkának könnyedén, színesen és hangulatosan megfestett arcképét állítja elénk e kis mű, melyet szerzője nemrégiben olvasott fel az Erdélyi Irodalmi Társaság egyik ülésén. Ha Gyarmathy Zsigáné egyéniségének rajzát újabb kutatók kiegészítik is majd aprólékos vonásokkal, e novellaszerű, de alapjában hű *életrajz* nyújtotta képet teljesebbé alig tehetik. Megelevenül lelkünkben az 1875—90-es évek kedvelt írónője, a fáját szerető s a maga csapásán haladó «kalotaszegi nagyasszony», kinek irodalomtörténeti jelentősége abban áll, hogy mintegy százhusz elbeszélésének s hét regényének tárgyát a magyar néplélek és a maga társadalmának világából merítette. Nem úgy, mint az idegen hatások alatt dolgozó s külső sikerekben gazdagabb kortársa, Beniczkyne Bajza Lenke.

Most, mikor válogatott műveinek új kiadása nemsokára megjelenik, talán itt volna az ideje annak is, hogy avatott kéz *írói arcképét* is megrajzolja.

SÍPÓZ PÁL.

Gyalui Farkas: Petelei Istvánról. Kolozsvár, 1912. 8. r. 49 l. Petelei István arcképével. Ajtai-nyomda.

Ez a füzet tulajdonképen különlenyomat Petelei István elbeszéléseinek most megjelent gyűjteményéből, melyet az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából *Gyalui Farkas* rendezett sajtó alá. Meleghangú, poétikus életrajz. Érdekesen, helyenkint megkapóan jellemzi Petelei Istvánt. Rendkívül *vészó* képet nyújt a marosvásárhelyi születésű, nagytehetségű író pályafutásáról.

Magam is azt tartom, hogy Petelei István a magyar novella-irodalom egyik kitűnősége. Olyan író, akit az Arany János halála után következő évtizedek irodalomtörténetírójának mindenkor számba kell vennie. A maga nemében igazi fényes talentum. Eredeti egyéniség, aki stílus, hangulat, képzelet és mesemondás tekintetében előnyösen különbözik a nyolcvanas és kilencvenes évek legtöbb novellistájától.

Mindazonáltal Peteleit ma már aránylag nem sokan olvassák. De olvassák-e — az iskolákon és tanárokon kívül — Kemény Zsigmondot vagy Vörösmartyt? Még Aranyt is kevesen. Az úgynevezett művelt nagyközönség csak a divatos írókat fogadja be néhány esztendőre. Szomorú

vigasztalás, hogy Keményt, Vörösmartyt és Aranyt, ha már nem is olvasák, legalább emlegetik mindenfelé. Hála az irodalomtörténeti tanításnak: legalább emlegetik. De ki emlegeti Peteleit? Ki ismeri a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas és kilencvenes évek sok elfeledett íróját? Ki tud a Bach-korszakra következő negyven esztendő irodalmáról? Újabb lírikusaink, elbeszélőink és drámaíróink törekvéseiről?

Irodalomtörténetírásunk harminc-negyven esztendővel sántikál az élő és ható magyar irodalom mögött. Irodalomtörténetíróink a XVI., XVII. és XVIII. század harmadrangú kérdéseibe merültek bele, ami ugyan hasznos és szükséges dolog, de másrészt nagyon is egyoldalú foglalkozás. Irodalomtörténeti kutatóink jobban ismerik Tinódi, Zrínyi, Faludi és Kazinczy korát, mint a legutóbbi évtizedek íróit: Balázs Sándort, Toldy Istvánt, Reviczky Gyulát, Komjáthy Jenőt, Petelei Istvánt és sok más mellőzött, fel nem ismert, elfeledett tehetséget. Mintha 1867 után megszűnt volna a magyar irodalom!

Talán a Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata idővel segíthet ezeken a bajokon. Talán e folyóirat munkatársai ki tudják majd pótolni azokat a hézagokat, melyek az utolsó negyven esztendő irodalmának történeti feldolgozásában lépten-nyomon szembetűnnek. Nincs nevetesegebb eldöntés, mint az, hogy minden szép és üdvözítő, ami modern; de viszont nincs együgyűbb és hazugabb dolog annál a hiedelemnél, hogy csak a régmúltban van erő és nagyság.

PINTÉR JENŐ.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Akadémiai Értesítő. 1912. évf. 2. füz. február. — *Vikár Béla*: *A székely népköltésről.* A Dunántúl és a Székelyföld népköltése közt mutatkozó egyezések nemcsak az epikai költészet maradványaira terjeszkednek ki, hanem a líraiakra is. Több példán mutatja be a két terület különböző dalainak közös eredetre valló sajátosságait. Hol a székely, hol a dunántúli változat őrizte meg az ősbibb alakot, mely több-kevesebb valószínűséggel rekonstruálható is. Van rá eset, hogy közbenső területen (az Alföldön) is ismeretes a két szélső terület valamely virágéneke s valószínű, hogy jobbra-balra onnan terjedt el. E cikk különben csak egy részlete Vikár január 8-iki akad. székfoglalójának. — *Viszota Gyula*: *Gr. Széchenyi Istvánnak «Garat» c. ismeretlen művéről.* Bemutatta Szily Kálmán r. t. 1912. január 29-én. Zichy Antal feljegyzéséből tudjuk, hogy Széchenyi 1842. augusztusában egy Garat c. munkán dolgozott. Most előkerült a kézírata. A munka mintegy egyenes folytatása a Kelet Népeinek. Megírására közvetlen okot két körülmény szolgáltatta. Az egyik: Kossuth Lajos indítványa Pestmegye 1842. június 8-iki gyűlésén, mely szerint célszerű volna, ha Horvátország közigazgatásilag és törvényhozási tekintetben elválaszthatnák Magyarországtól s melyet a megye el is fogadott. A másik: Kossuthnak ugyane kérdésben június 19-én közzétett Virrasszunk c. vezércikke. A munkán kisebb-nagyobb megszakítással 1842. jún. 17-től szeptember 14-ig dolgozott s az V. szakasz bevégeztével, talán mert hangját túlságosan izgatottnak s szenvedélyesnek találta, félbehagyta. Erősen támadja Kossuthot, lapját és irányát, de éppoly leplezetlenül megmondja az igazságot a kormány múlt állásfoglalásáról. 1858-ban a három első rész kéziratát, más kézírataival együtt, Török Jánosnak adta kiadás végett s Török 1860-ban némi kihagyással ki is adta Töredékek Gróf Széchenyi István Kiadatlan Irataiból címen, nem is sejtte, mi az, amit kiad. — *Heinlein István*: *Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkáiról.* Egy levelet közöl, melynek Tomor Miklós nevű aláírója azt az ajánlatot teszi K. S.-nak, hogy hajlandó volna még ki nem adott munkáinak (Az 1809-iki insurrectio története; Regeköltőnek hattyúdala; Bánk; Elmés özvegy; Vegyes költemények; Önbiographia stb.) vevőt szerezni. Ez a levél bizonyára csak fictio volt, mert sajátkezű fogalmazványa K. S.-nak, melyet valószínűleg utóbb lemásoltatott, hogy Heckenastnak, kiadójának, megküldvén, pressziót gyakoroljon rá. — A Folyóiratok Szemléje a Budapesti Szemle,

Egyetemes Philologiai Közlöny és Közgazdasági Szemle múlt évi okt.—december, illetőleg június—december és április—május havi füzeteit ismerteti.

Alkotmány. 1912. évf. 67. szám. március 19. — *Görcsöni Dénes: Gróf Széchenyi István legújabb életrajza.* Lesújtó bírálat Komlóssy Ferenc pozsonyi prépost Széchenyi-kötetéről. Egyike a legtanulságosabb tudományos tárcáknak. G. D. szerint Komlóssy könyve, melyet széltére reklámoztak, sőt a Petöfi-Társaság egyik ülésén nyilvánosan is bemutatnak, Széchenyi leggyöngébb életrajzai közé tartozik. Súlyos tévedésekkel és ellenmondásokkal telt, felületes munka. Adataiban hézagos, ítéleteiben könnyelmű, fejtegetéseiben rendszertelen.

Budapesti Hirlap. 1912. évf. 60. sz. márc. 10. — *Nemeskürty Kiss József: Jókai írásai.* Jókai Mór irodalmi hagyatékát ismerteti. A M. N. Múzeumban őrzött kéziratok javarésze kiadatlan levél. Különösen érdekesek József főhercegnek, Rudolf trónörökösnek és Stefánia trónörökösnek Jókaihoz intézett levelei. Van a kéziratok közt számos költemény s egy megkezdett, de be nem fejezett regény is: A világ teremtése.

Budapesti Szemle. 1912. évf. 3. szám. március. — *Kozma Andor: Gyulai Pál, a költő.* Emlékbeszéd, melyet Kozma Andor a Kisfaludy-Társaság 1912 február 11-iki ünnepélyes közülésén olvasott fel. Ismertetését I. folyóiratunk múlt havi füzetében, a 150—151. lapon. — *Munkácsi Bernát: Hunfalvy Pál emlékezete. II. közlemény.* 1856-ban indítja meg H. P. Magyar Nyelvészet c. folyóiratát, melynek hat évfolyamában számos tanulmányt közölt. Értekezik a tanulmányaiban helyesírásunkról; tisztázni törekszik a magyar igeidők használatát; vitatkozik Ballagival, Lugossy Józseffel, Mátyás Flóriánnal a nyelvrokonság és nyelveredet kérdéseiben. Őstörténeti tanulmányokkal is foglalkozik már ez időben: kimutatja, hogy Toldy Ferenc tévesen azonosítja a palóc nyelvjárást a kazárral; 1860-ban fejezi ki kételyét először a hun-magyar kapcsolatban s a székelyek hun eredetében; őstörténeti kutatásokban többre becsüli a nyelvtudomány útmutatását a krónikák hitelénél. Foglalkozik e tanulmányai során a mordvin, szamojéd, osztják nyelvvel. 1861-ben megszünteti folyóiratát s átveszi a Nyelvtud. Közlemények szerkesztését. De ugyanakkor már ethnográfiai érdeklődése is nagyobb arányokat ölt. Budenz József, majd ennek fiatal tanítványai kezében biztosítva látja az összehasonlító magyar nyelvészet jövőjét. A Vogul Föld és Nép (1864) már nem annyira nyelvészeti, mint inkább nyelvészeti eredményeken épülő néprajzi s őstörténeti munka Reguly gyűjtésének felhasználásával. E művében utal először török eredetű szavaink egy részének csuvas jellegére. Ugyanitt ejti ki, hogy a hun-magyar kapcsolat eszméje csak a 12. században keletkezhetett. Egy cikkében (1866) a székely írás kérdésével foglalkozik, s koholtnak véli állítólagos »emlékeit». Már a hatvanas évek vége felé több oláh ethnológiai előtanulmánya jelenik meg; az Anonymuson alapuló

dákó-román ábrándokkal szemben a történeti igazságot keresi. Újabb osztják és vogul tanulmányok következnek, s Az Éjszaki Osztják Nyelv c. munkájával (1875), mely e nyelvnek mai napig egyetlen rendszeres nyelvtana, befejeződik munkássága a magyar összehasonlító nyelvészet terén. — *Négyesy László: Tompa szelleme.* Felolvasta a szerző a miskolci Lévay-ünnepen. Miskolc vidéke, a Bükk és a Sajó tájéka, két nagy költőnk lantján jut szóhoz irodalmunkban; az egyiket — Lévayt — ünnepelve, a másikkal a szellemét is kívánja köszönteni. Tompa is ehhez a vidékhez tartozik; gyermekéveit itt töltötte s egész élete is, csekély kivétellel, Miskolc földrajzi körzetében mozog. Fő sajátossága: rendkívüli fogékonysága a természet jelenségei, lelke iránt. Benső áhítattal szereti a természetet s megfigyelése nem költői divat, hanem az együttérzés következménye. A természeti világregd e benső átérzésével szoros kapcsolatban áll nála az erkölcsi világregd átérzése. A szív költője. Érzelmi élete intenzívebb, mint akarati energiája. Egészben véve inkább passzív természet; fogékony ugyan a jövő csiráit rejtő eszmék iránt; de nem kezdeményező tehetség. Mikor azonban eljött a nemzetre a szenvedés ideje, akkor az ő szenvedése és panaszja erélyt fejezett ki, egy elnyomott nemzet keserűségének, szenvedésének energiáját. Akkor a Tompa költészet történeti tényezője magasodott. — *B. Kemény Zsigmond: Élet és Ábránd.* III. közl. Kemény Zs. kéziratából közli Papp Ferenc. — *Vargha Gyula: Gyulai Pál emlékezete.* Költemény. — *Beöthy Zsolt: Gyulai Pálról.* Ellenőki megnyitó beszéd a Kisfaludy-Társaság 1912 febr. 11-iki ünnepélyes közülésén. L. mult havi füzetünk 150. lapját. — *Berzeviczy Albert: Gyulai Pál emlékére.* L. u. ott, 151. l.

Egyetemes Philologiai Közlöny. 1912. évf. 3. füz. március. — *Asbóthné Ferenczi Sári: A székely népballadáról.* A ballada és a románc között nincs olyan éles különbség, mint azt Greguss és követői feltüntették. A székely balladákban is vannak derült jelenetek, vídám befejezések; az utóbbiak tehát nem «tragédiák», hanem «vigjátékok dalban elbeszélve». Asbóthné szerint az sem fogadható el, hogy a rímetlen versforma az eredeti s a székely ballada mai rímetlen alakjában valami ősi típus. Ellenkezőleg, a mai rímtelenség, szaggatottság, homály nem valami ősi, öntudatos művészet, hanem egyszerűen kopás. — *Kristóf György: Madách és Aristophanes.* Madách politikai vigjátékával, A Civilizátorral keveset foglalkoztak Madách-kutatóink. Eddig mindössze Bércei Károly, Gyulai Pál, Alexander Bernát, Bayer József s még legbővebben Palágyi Menyhért írtak róla. Kristóf György részletesebben elemzi az Aristophanes modorában írt komédiát s ennek kapcsán vizsgálja Madách viszonyát a görög vigjátékíróhoz. A Civilizátorban a Bach-korszak hivatalnok-rendszerét gúnyolta ki Madách, de Aristophanest csupán külsőségekben utánozta. Tartalmi egyezésük alig van, csak formai; ez azonban tudatos és szembe-tünő. — *Trócsányi Zoltán* Szegedi Gergely protestáns énekeskönyvének azt a régi oláh fordítását ismerteti, melyet Sztripszky Hiador és Alexics György a mult évben rendeztek sajtó alá. Az oláh nyelvű nyomtatvány-

türedék a XVI. századból való s a legelső latin betűs emlék az egész oláh irodalomban. *Elek Oszkár* Bene Kálmán Tompa-tanulmányát bírálja, mely két év előtt jelent meg. (*Tompa és a természet.* 1910.) *Alszeghy Zsolt* több pótlást csatol Endrődi Sándor Petőfi-kötetéhez. (*Petőfi napjai.* 1911.) *Ujvárossy Szabó Gyula* Pap Károly Kölcey-füzetének tartalmát ismerteti. (*Irodalomtörténeti vonatkozások Kölcey leveleiben.* 1911.) *Horváth Czírill* Katona Lajos és Szinnyei Ferenc német nyelvű magyar irodalomtörténetének feltűnőbb fogyatékoságairól számol be. (*Geschichte der ungarischen Literatur.* 1911.) — *Bayer József*, szemben Gineverné Győry Ilona egyik tárcacikkével megállapítja, hogy Petőfi, aki Dickensnek nagy tisztelője volt, sohasem olvasta Dickens híres munkáját, a Copperfield Dávidot. — *Trostler József* érdekes német idézetet közöl a Kovachich által szerkesztett Merkur Von Ungarn 1786. évf.-ből annak igazolására, mennyire rajongtak írónk és olvasónk még ebben az időben is Gyöngyösi költészeért. A névtelen cikkíró Gyöngyösit Wieland mellé helyezi s Gyöngyösi műveinek németre való fordításáról ábrándozik. A Murányi Vénuszt a költészet diadalának, a Charikliát remekműnek mondja. — *Szász Béla* Kónyi János Zrinyiász-átdolgozásának egy kihagyásos másolatát ismerteti, melyet a marosvásárhelyi Teleki-levéltár őriz. (1795. Az átdolgozó neve: Kövesdi József.) — *Pongrátz Elemér* Gvadányi Józsefnek egy ismeretlen versére hívja fel a figyelmet, mely 1796-ban jelent meg Hatvány Pál könyve előtt, bevezetés gyanánt. Az elmélkedő versben a tudományok és tudósok dicséretét olvassuk.

Germanisch-romanische Monatschrift. 1912. évf. 2. füz. február. — *Götze Alfréd: Begriff und Wesen des Volkslieds.* A népdalt, John Meier (Kunstlied und Volkslied. Halle. 1906.) gondolatmenetét továbbfűzve s kiegészítve, így határozza meg: «Volkslied ist ein Lied, das im Gesang der Unterschicht eines Kulturvolks in längerer gedächtnismässiger Überlieferung und in ihrem Stil derart eingebürgert ist oder war, dass, wer es singt, vom individuellen Anrecht eines Urhebers an Wort und Weise nichts empfindet.»

Keresztény Magvető. 1912. évf. 1. füz. január—február. — *Borbély István: Dávid Ferenc és kora.* Dávid Ferenc életének története 1575 után. Befejező része szerző Dávid-tanulmányának, mely e folyóirat tavalyi évfolyamában jelent meg. Részletesen ismerteti Báthory István erdélyi fejedelem unitárius-üldöző politikáját s Dávid Ferenc utolsó küzdelmeit. — *Krizsa János önéletrajza.* Utánnomata annak a Krizsa-autobiográfiának, mely most jelent meg a Kisfaludy-Társaság által kiadott Vadrózsák második kiadásában. — Ugyanerről a kiadványról szól *Borbély Ferenc* könyvismertetése.

Közlemények Szepes Vármegye Multjából. 1912. évf. 1. szám. március. — *Förster Jenő: Egy szepesi patricius-fiú naplója.* Günther Sámuelnek, egy 17 éves löcsei ifjúnak magyar nyelvű följegyzései az

1759. és 1760. évekből. A nyelvi szempontból is érdekes szöveg közvetlen bepillantást enged a Mária Terézia korabeli löcsei társas életbe. — *Hajnóci Iván: Magyar költők a Szepességen.* Időrendi egybeállítása a Szepes megyében hosszabb-rövidebb ideig tartózkodó magyar íróknak. Ezek: Sylvester János, Balassa Bálint, Szenci Molnár Albert, báró Palocsay György, Kazinczy Ferenc, Molnár János, Dayka Gábor, Csokonai Vitéz Mihály (?), Bajza József, Petőfi Sándor, Kerényi Frigyes, Tompa Mihály, Jókai Mór.

Magyar Figyelő. 1912. évf. 3. füz. február. 1. — *Seress László: Kossuth, Görgey és Szemere.* A nevezettek egyinashoz írt leveleinek közlését kezdi meg. Meg van győződve róla, hogy bár a felelősség oroszlán-része Kossúthra hárul, mindhármuknak részük van szabadságharcunk balsikerében. Három levelet közöl: kettőt Kossuth írt Szemerének (49, febr. 4. és 27.), egyet Szemere Kossúthnak (49, március 29.). E leveleket a közlő néhai Görgey Istvántól kapta a múlt év tavaszán, ki viszont a borsod-megyei múzeumban bukkant rájuk. — *Adorján Andor: Görgey István.* Rendkívül vonzó kép a nemrég elköltözött, nagyérdemű öreg katonáról s íróról, «aki a színlelt marconaság és a félig maszkírozott, félig beléfagyott energia mögött maga volt a gyengédség, az önfeláldozás és a jóság». Testvéri szeretete, mely természetes, gyermeketeg vonzalmon kívül egy hosszú élet legnagyobb, héroszi emlékein alapul; mely egyetlen életcélt tűz maga elé: a lángeszű testvér történeti megbecsültetését; mely a lélek minden tehetségét, minden jellemző vonását magához hasonlítja: ez arckép legszembevetőbb vonása. — A Följegyzések rovatában *névtelen* ismeretetés olvasható Komlóssy Ferenc Széchenyi-életrajzáról.

Ugyanezen folyóirat 4. füz. február 16. — *Seress László: Kossuth, Görgey és Szemere.* II. közlemény. Kossuth érvei, melyekkel a detronizáció szükségét indokolta (hogy a sereg sürgeti; a nép is követeli; Veronában európai kongresszus lesz, melyre csak így küldhetünk követeket), nem felelnek meg a valóságnak. Nem lehet megállapítani, mi vezette ebben az egész szabadságharcunkra végzetes lépésében: politikai hiba, államférfiúi belátás hiánya, személyes okok? De nemcsak ő a hibás. Hibás Deák és Eötvös, kik elvonultak; Szemere és Görgey, kik eltűrték, a mi meggyőződésük ellenére történt; s a békepart, mely nem mert felszólalni az ápr. 14-iki gyűlésen, sőt a házszabály szigorú megtartását sem merte követelni az elnöktől. E cikk a következő kiadatlan leveleket közli: Kossuth Szemeréhez (49, ápr. 16): a belügyi tárcát ajánlja fel neki; Szemere válasza (ápr. 20): kérdezősködik a kormányzó s a leendő miniszterium felelősségi s hatásköri viszonyáról; Szemere Emlékirata Kossúthhoz (49, júl. 21): dictaturát ajánl vagy Kossuth, vagy Görgey kezében; Szemere levele Görgeyhez (júl. 25) és Kossúthoz (júl. 25) ugyanazon ügyben. Szemere levelei, nyíltszavúságuknál fogva, mellyel Kossúthot Görgeyét szemtől-szembe jellemzik, különösen értékesek.

Ugyanezen folyóirat 5. füz. március 1. — *Seress László: Kossuth, Görgey és Szemere.* III. (befejező) közlemény. Még egy a végsőkre is

elszánt egységes, vagy katonai erővel rendelkező nemzet sem tudott volna helyt állani az ápr. 14-iki határozatért. Annál kevésbé mi, akkori helyzetünkben. A nemzet némely részében (Dunántúl) közömbösség, máshol (idegen ajkuak közt élő magyarság) béke-vágy; kormány és vezérek, kormányzó és miniszterek, a miniszterek egymásközi visszavonása; szemérmetlen személyi aspirációk; áskálódás, pletyka; Kossuth női környezete; a sereg nem egységes vezérlete; Kossuth illetéktelen beavatkozásai a hadsereg műveleteibe; klikkek magában a seregben; engedetlenség, fegyvelemhiány: mindez a romlást készítette elő. Kiadatlan levelek: Kossuth Szemeréhez (júl. 27): hevenyészett dispositiók, értesítések; Szemere Görgeyhez (júl. 30): rendkívül fontos, mert a kormány alkuprogrammját tartalmazza s fedezi Görgeyt azon váddal szemben, mintha az alkudozást a maga felelősségére kezdte s folytatta volna; Kossuth Szemeréhez (aug. 1): dispositiók, tudósítások; ugyanaz ugyanahhoz (aug. 4): privát nézetei az oroszsal való alkudozásról: Ausztriának sohasem adjuk meg magunkat, de lehetne beszélni egy orosz fejedelmi házból való uralkodóról a 48-iki alkotmánnyal; Szemere Kossuthhoz (aug. 5): Görgeyről, főhadiszállása és serege hangulatáról; Kossuth Szemeréhez (aug. 5): Görgeyt Nagyváradról Aradra sürgeti; Görgey három levele (aug. 5) ugyanazon ügyben; Szemere a kormányhoz (aug. 7): itt a végső elhatározás ideje; alku, vagy hősi halál.

Magyar Nyelv. 1912. évf. 2. füz. február. — *Szily Kálmán: A Döbrentei-kodex viszonya a münchenivel.* «A Döbr. c. szerzőjének ismernie kellett a Münch. C.-beli evangélium-fordításokat, sőt helyel-közzel fel is használgatta őket»: ezt bizonyítja be Szily a két szöveg ritkább szavainak és kifejezéseinek egybevetésével. A Döbr. C. szerzője felhasználta a Münchenin kívül a Jord. C. szövegét is. Válogatott az addigi fordításokban s részben önállóan fordított. — *Rubinyi Mózes: Récai Miklós magyar nyelvtudományi kézikönyve.* Röviden ismerteti Révainak a cikkíró kiadásában (a Heinrich-féle Régi M. Könyvtár 29. köteteként) megjelent kézikönyvét, a Magyar Deáki Történetet. — *Velledits Lajos: Kresznerics Ferenc kéziratái.* Az akadémia kéziratárában, Kresznerics 9 kötetnyi jegyzetei («Analecta Philologica») között sok értékes anyag található: előtanulmányok és jegyzetek szótárához; egy magyar nyelvkönyv kézírata 1790-ből; egy nagybecsű közmondásgyűjtemény (kb. 11,000 közmondás), mely népies hasonlatokat, tájszókat, babonákat is tartalmaz. Szógyűjtésében forrásaira is pontosan utal; többek közt Landovics István jezsuitának gróf Erdödi Ádám felett mondott gyászbeszédére (Nagyszombat, 1669), melyet Szabó Károly R. M. K.-a nem ismer. Ugyane gyűjteményben: Rájnis Magyar Parnasszusának egy az eddig ismerteknél teljesebb másolati példánya. — *Simai Odón: Kazinczy Ferencz nyelvújítása.* XXIII. A német irodalmi nyelv újtói a XVII. század régi Sprachgesellschaftok voltak, köztük főleg a Fruchtbringende Gesellschaft (Opitz, Zesen), melynek nyelvtisztító törekvéseit Gottsched munkássága juttatta diadalra Gottsched hatása, ami nyelvújításunkra nagyobb, mint eddig hittük. Grundlegung einer deutschen Sprachkunst-jának (1748) a hatása már Bod Pé-

teren is észlelhető Az Isten . . . Anyaszentegyházának . . . Históriaja (1760.) előszavában, hol az egyházi, törvénykezési és katonai nyelv idegenszerűségeit rója meg. Gottsched hatása alatt magyarosítja 1786-tól kezdve Bartzafalvi Sz. D. a hadi és zenei műnyelvet, s közvetve a hónapneveket. Mint a németeknél Gottscheddel Klopstock, úgy áll szemben minálunk a pusztán nyelvtisztító Bartzafalvival a stilújító Kazinczy. — *Grammatikus: A Magyar Figyelő nyelve.* Helytelen szavak, szórendi és mondat-szerkezetbeli hibák gyűjteménye a M. Figy.-ből. A M. Nyelv pártatlanságára vall, hogy a Nyugat után annak ellenlábását is sorra kerítette: a modern nyelvrontás után a nyelvrontásbeli konzervativizmust.

Magyar Nyelvőr. 1912. évf. 1—2. füz. január-február. Első emlékfüzet. E kettős füzettel lép 41-ik évébe a Magyar Nyelvőr, mely oly nagy érdemeket szerzett irodalmi nyelvünk megtisztogatásában is. Külföldi (Schuchardt, Brugmann, Behaghel, Lewy Ernst, Winkler H., Thomsen V., Setälä, Wiklund, Paasonen, Wichmann) és hazai nyelvészek hosszú sora szerepel a cikkírók között. Közli a füzet Szarvas Gábornak egy 1872-iki vitacikkét. (Hogy bírálják a Magyar Nyelvört?) Halász Ignác hagyatékából egy tudományos nyelvtan tervét, s Berczik Árpádnak egy 1872-iki tárcacikkét, mely Budenz és Szarvas göcseji tanulmányútjáról szól. Bennünket a következő cikkek érdekelnek közelebről: *Alexander Bernát: Szarvas Gábor időpontja.* Felfogásunk azon dogmaszerű elvek értékéről, melyek Szarvas G. küzdelmét irányították, nem egy tekintetben megváltozott; olykor talán ellenfeleinek lehetett igazuk. De Sz. G. harcias egyénisége nem ismert kétséget, s minden aggodalmaskodás, mely máskor talán meghallgatást érdemelt volna, abban az időpontban jogosulatlan volt. A hallatlan arányú nyelvrontás, mi akkori tankönyv- és hirlap-irodalmunkban dúlt, mintegy követelte a Nyelvört. — *Riedl Frigyes: Szarvas Gáborról.* Lényeges sajátága a vezéri rátermettség: nemcsak támadni tud, hanem tábort is tud gyűjteni a küzdelem előtt, melyre rá tudja kényszeríteni a maga munkakedvét s lelkesedését. Neve határt jelöl a magyar írásmód történetében: 10—20 évvel fellépte után máskép (gyökeresebben) írnak magyarul, mint fellépése idején. Orthológiája a Petőfi-Arany-féle népies iránynak egy később jelentkező hatása: ő a nagy népies forradalom utolsó harcosa, kitűnő tehetségétől, ha a betegség nem bénítja meg, még elsőrendű feladatok megoldását várhattuk volna. Stilisztának is jelentékeny: szabatos súllyal, népies élénkséggel és szűrő rövidséggel tudta gondolatait kifejezni. Fő ereje a polémiában s az etimológiai fejtegetésben van. — *Turóczy József: Szarvas Gábor mint író.* Pályafutása szépirodalmi kísérletekkel kezdődik, minek hatása tudományos munkásságán is meglátszik; sőt a cikkíró költői fogékonyságot lát «nyelvészeti működésének egész irányában». amit valóban nem nehéz felfedeznie annak, aki a szófejtésben is költői erőt gyanít. — *Giesswein Sándor: Magyarok a világnyelvmozgalomban,* Három magyar kísérletet ismertet: 1. Tapoltzafői Kalmár György: Praecepta grammatica . . . Linguae philosophicae sive universalis. 1772.; 2. Réthy András: Linguae universalis

1821.; 3. Dr. Liptay Albert: La lengua católica. 1890. — *Beöthy Zsolt: Egy Széchenyi-probléma.* Mikép érthették meg Széchenyit, ki eszmében, hangjában, modorában, sőt nyelvében is új, szokatlanul egyéni volt? Nemzeti érzésénél és hiténél fogva.

Magyar Társadalomtudományi Szemle. 1912. évf. 2. szám. február. — *Kenessey Béla: Gróf Széchenyi István világnézete és életbölcselete.* Az értekező szerint az egész magyar irodalomban nincs író, még a legnagyobb lírikusokat sem véve ki, aki úgy feltárta volna lelkét, mint Széchenyi. Nagyszerű munkássága két gondolaton alapul: a hazaszereteten és a lelkiismereten. Világnézete: zarándoki komolyság; életbölcselete: lelkiismeret és kötelesség.

Neue Jahrbücher Für Das Klassische Altertum Geschichte Und Deutsche Literatur Und Pädagogik. 1912. évf. 2. füz. február 20. — *Josef Fritz: Die Erstausgabe der Colloquiorum Puerilium Formulae von Sebaldus Heyden.* A danzigi városi könyvtárban megvan a Gyermeki Beszélgetések 1527-iki, krakkói kiadásának egy teljes példánya, melynek a cikkíró pontos könyvészeti leírását adja. E nagyjelentőségű felfedezés közelebbi méltatását l. Figyelő rovatunkban.

Nyugat. 1912. évf. 4. füz. febr. 16. — *Szabó Dezső: A Falu Jegyzője (Aránytalan tanulmány: szó van benne a regény pszichológiájáról, a l'art pour l'art-ról és a Falu Jegyzőjéről is).* Eötvös regénye részben beletartozik a 18. század érzelmes, erkölcsi irányú, irodalmi áramlatába, melyet a regényírásban Fielding, Richardson, Goldsmith neve jelöl, s melyben az «egyén» még nem forradalmi elv, csak menedék, vigasztalás a társadalom embereinek. Másfelől saját kora forradalmi romanticizmusába tartozik belé, melyben már az egyén minden eszközzel érvényesíti szubjektív igazságát a társadalommal szemben. Eötvös azonban nem vérbeli romantikus; inkább amaz első áramlat félnék szubjektivitása az övé: felveti a nép szenvedésének problémáját, de megoldása nem forradalmi: Viola figyelmeztető, nem megváltó példa. Eötvös alakjai általában a jó és rossz képviselőivé vannak egyszerűsítve, mindamellet sok bennük a realizmus, mert Eötvösben megvan a minden jóssággal és szenvedéssel együtt rezonáló szimpatikus képzelet. Regénye iránymű, de az irányműnek, ha valóban esztétikai eszközökkel dolgozik, megvan a művészeti jogosultsága, sokkal inkább, mint a l'art pour l'art meddő játékának. — *Babits Mihály: Három jellemzés.* Riedl Frigyes három emlékbeszédét (Olesó könyvtár) ismerteti. Riedl a lírikus mélységű, németes Péterfyvel szemben inkább franciás; finom, szellemes, könnyű, előkelő. Taine tanítványa, tőle tanulta s érvényesíti a faculté maitresse gondolatát. Toldyt, Greguszt túlbecsüli; a tudós Katona Lajos jellemzése kevésbé sikerül a művész Riedlnek, mint a másik kettőé. — *Schöpplin Aladár: Angyal Dávid Gyulai Pátról.* Angyal tanulmányát kivált a fiataloknak ajánlja, kik nem ismerték közéről Gyulait. Megbízható, megértő kalauz; némileg védőügyvéd is, ki Gy.

gondolatmenetében élvén, polemizál is a felmerült, vagy felmerülhető ellenvetésekkel. Sok fontos szempontra ő figyelmeztet először; nagy értékű pl. Planché hatásának kifejtése. — *Kuncz Aladár: Katona—Színyei: Geschichte der ung. Literatur (Sammlung Göschen)*. A könyvnek nincs magas szempontú áttekintése; nem jelöli meg irodalmunknak oly sajátosságát, mely a nyugati irodalmakkal szemben különös jellegűvé avatja (pl. szaggatott, elkéső fejlődése; a népköltéssel való szoros kapcsolata). A két első fejezet kitűnő. A későbbiekben irodalmi közhelyeket hibáztat. (Gyöngyösi alsóbbrendűsége erős hangoztatása Zrinyivel szemben). Egyenetlenségek az újabb kor tárgyalásában; egy-egy túlzó, nem szabatos méltatás; szűkkeblűség a legújabb irodalommal szemben; essay-irodalmunk mellőzése: ezek K. A. kifogásai. — A Disputa rovatban *Schöpflin Aladár* Palágyi Lajos vádjával foglalkozik, ki az ő Vajda Jánosról írt tanulmányáról (Nyar, 1912, jan. 1.) a Magyar Nemzet jan. 31-iki számában kritikát közölt.

Ország-Világ. 1912. évf. 9. szám. február 25. — *Ponori Theurewk Emil: Kazinczy Ferenc ismeretlen fiatalkori arcképe*. Egy régi Kazinczy-mellkép lenyomata rövid magyarázattal. — *Vissnyovszky Rezső: Hir Komjáthy Jenő falujából*. Adatok Komjáthy Jenő szenici éveire. Komjáthy rendkívül ideges ember volt. Mindig azon panaszkodott, hogy senki sem érti meg. Szomorúságát fokozta az a körülmény, hogy semmiképen sem tudott elkerülni a kulturátlan tót faluból, hova büntetésből helyezték át Balassagyarmatról. A közoktatásügyi minisztérium nem vette figyelembe kérvényeit. Haláláig ott maradt a szenici polgári iskolában.

Sárospataki Református Lapok. 1912. évf. 8. szám. február 25. — *Harsányi István: Bessenyei György*. Bessenyei élete végéig szeretettel emlékezett meg a sárospataki főiskoláról, hol 8 éves korától 13 éves koráig tanult. Kéziratban maradt művei közül 4 kötetet ajándékozott a sárospataki kollégiumnak, hálája jeléül, szép levél kíséretében. (1803.) Hogy Patakon kevés ismeretet sajátított el, ennek nem a főiskola volt az oka, amint Császár Elemér állította (akadémiai székfoglalójában és Bessenyeiről szóló emlékbeszédében), hanem a kevés idő, melyet Patakon töltött. Mikor odakerült, sem írni, sem olvasni nem tudott s 5 év múlva már hazavitték.

Ugyanezen hetilap 9. és 10. számában (március 3. és 10.) folytatólag ismerteti az értekező: Bessenyei vallásos és erkölcsi felfogását. Bessenyei erkölcsi elvei a legnemesebbek; annál inkább idegenkedett a pozitív vallásoktól. Hitt a lélek halhatatlanságában s a Gondviselésben, de a természetet csaknem olyan erejűnek tartotta, mint az Istent. Ellensége volt a türelmetlenségnek, fanatizmusnak, babonának.

Századok. 1912. évf. 2. füz. február. — *Viszota Gyula: Széchenyi és az első közlekedésügyi költségvetés*. Széchenyi hivatalos előterjesztése, 1848 június 18-án, a közlekedésügyi tárca kiadásairól. — A Történeti Iro-

dalom rovatban *Szémán István* részletesen ismerteti Kuzelya Zeno csernovici egyetemi könyvtárőr magyar vonatkozású munkáját, mely hat évvel azelőtt jelent meg. (*Uhorszkij koroly Matvij Korvin v szlavjanszkij usztnij szlovesznosztj*. Lemberg, 1906. = *Korvin Mátyás magyar király a szláv népköltészetben*.) A tíz éves kötet a Mátyás király nevével összefüggő szláv népköltési motívumokat tárgyalja. Az északi és déli szlávok ma is dicsőítik «a jó királyt». Közmondásaikban, énekeikben egyaránt emlegetik. Számos mondának, balladának, költői elbeszélésnek ő a hőse. Általában a szerbek, horvátok, szlovének, csehek, tótok és rutének sokat tudnak mesélni a Hunyadiak tetteiről; hasonlíthatatlanul többet, mint a magyar köznép.

Uránia. 1912. évf. 3. sz. márc. — *Gálos Rezső: Bánfi Dénes csókja.* Erdély krónikáiról mindig gazdag forrásai voltak szépirodalmunknak. I. Apafi Mihály korához többen fordulnak anyagért. Először Jósika M.: Bornemisza Anna c. novellájában (Kisf. Társ. Évl. 1896.) Bánfi Dénes kivégeztetésének történetét Bethlen Miklós önéletírásán kívül Cserei Mihály krónikája is megőrizte. Az irodalmi feldolgozások alapjául utóbbi szolgált, Ebben van megemlítve, hogy Bánfi D. vesztét egyebekben kívül az is sietette, hogy egyszer tánc közben megcsókolta Béli Pálnét. E tárgy első költői feldolgozása Jókai, Erdély aranykora (Pesti Napló 1851) c. regényében van meg. Ez, Gálos szerint, hatással volt Szász K. balladájára a «Bánfi D. csókja»-ra, mely a «Divatcsarnok» 1854. évi pályázatán díjat nyert; továbbá Szigligetinek 1856-ban készült «Béli Pál» c. drámájára, mely szintén e tárgyról szól. — A Könyvszemle könyvismertetései: —*ly*: Gyulai P.: Bírálatok (1862—1903.); *gr.*: Írói arcképek (Beöthy Zs.: Írói arcképek. Riedl F.: Három jellemzés. Angyal D.: Gyulai P. Hatvány L.: Gyulai P. estéje. Gyöngyösy L.: Mikszáth K.); *Marczinkó Ferenc*: Komlóssy F.: Széchenyi István élete.

Vasárnapi Ujság. 1912. évf. 7. sz. febr. 18. — *Berczik Árpád: Emlékezések.* A szerző rövid önéletrajza 50 éves színpadi jubileuma alkalmából.

Világ. 1912. évf. 60. sz. márc. 10. — *K. A.: Petőfi legelső verse.* A cikkíró irodalmi szenzációképen bocsátja közre azokat a Petőfi-leveleket, melyeket Sebástyén Gyula adott ki legelőször folyóiratunk 3. füzetében. (97—102. l.)

FIGYELŐ.

Társasági ügyek. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1912 március 7-én *választmányi ülést* tartott.

Beöthy Zsolt elnöklete alatt jelen voltak: Ágner Lajos, Alszeghy Zsolt, Badics Ferenc, Bajza József, Baros Gyula, Gragger Róbert, Gulyás Pál, Hegedüs István, Horváth János, Jakab Ödön, Király György, Lengyel Miklós, Nagy József, Négyesy László, Pap Károly, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Prónai Antal, legifj. Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Tolnai Vilmos, Váczy János, Vértesy Jenő, Viszota Gyula, Weber Arthur. Jegyző: Kéki Lajos.

1. Elnök üdvözli a megjelenteket. Közli a választmánnyal, hogy a múlt választmányi ülésen az irodalomtörténet tanulmányozásához módszeres tájékoztatást nyújtó kézikönyv megvalósításának előkészítésére kiküldött bizottság első lépéseként tájékoztatást kért a Franklin-Társulattól a kiadás anyagi oldalát illetőleg, s örömmel jelenti, hogy a Franklin-Társulat a tervezett műnek nemcsak kiadására, hanem igen tisztességes honorálására is hajlandó, mindössze csak azt kívánja, hogy a Társaság garantálja a mű tudományos színvonalát.

A választmány köszönettel és örömmel veszi tudomásul az elnök szíves fáradozását.

2. Rendes taggá választottak: Vissnyovszky Rezső dr., kir. s. tanfelügyelő, Szenice (aj. Baros Gyula); Benedek Tivadar, polg. isk. tanár, Kolozsvár (aj. Császár Károly); Travnik Jenő dr., áll. főreálisk. tanár, Győr (aj. Gragger Róbert); Kisparti János dr., kegyesr. tanár, Vác (aj. Kéki Lajos); Sárkány Alfréd dr., miniszt. fogalmazó, Bpest (aj. Pintér Jenő); Dósa Imre földbirtokos, Kocsér (aj. Szóts Gyula); Széchy Endre műgyet. hallg. Bpest; Thuróczy István joghallg. Bpest (aj. Ágner Lajos); Horváth Lajosné, Margitta (Bihar m.); Fazekas Lajos dr., áll. f. leányisk. tanár, Kolozsvár; Simon László dr., tanár, Gyömrő; Tóth Gyula r. kath. lelkész, Tarnaméra; Balog Árpád Ányos, prém. tanárj. Bpest (aj. a titkár); Frick József dr., kegyesr. tanár, Nagykároly; Székely Ferenc tanárjelölt, Kolozsvár; Cs. Papp József egyet. m. tanár, Kolozsvár (aj. Dézsi Lajos).

3. Rendkívüli taggá választottak: Óváry Zoltán, Tiszaörs (aj. Ágner Lajos); Schrikker Mihály Győr; Minkusz Imre Bpest (aj. a titkár); Pongrátz Elemér és Panity Vukoszáva, b. hallg., Bpest (aj. Gragger Róbert); Borbély Ferenc, Sándor Mór, Szegzárdi József, Zádor Béla, b. hallg. Kolozsvár (aj. Dézsi Lajos).

4. Az *Irodalomtörténetre* újabban előfizettek: Endrényi Imre könyvkeresk. Szeged; Kovács Gyula könyvkeresk. Nagybánya; Pfeifer Ferdinánd könyvkeresk. Bpest; Simay Viktor Brassó; Thierring Gyula könyvkeresk. Sopron; s a következő tanintézetek és könyvtárak:

Arad: Kölesy-Egyesület; Kir. főgimn. Petőfi-önk. köre; *Békéscsaba*: Áll. polg. fiúiskola; *Besztercebánya*: Felső keresk. isk.; *Budapest*: Báró Eötvös József-Collegium könyvt.; III. ker. áll. főgimn. ifj. könyvt.; IV. ker. közs. főreálisk. tan. és ifj. könyvt.; Veres Pálné f. leányisk. tan. könyvt.; *Csorna*: Prémontrei székház; *Eperjes*: Széchenyi-kör; Ev. főgimn.; Koll. Magy. Társ.; *Hajdunánás*: Ref. főgimn. tan. könyvt.; *Jászó*: Közp. könyvt.; *Kalocsa*: Miasszonyunk-zárda ifj. önk.-köre; *Karczag*: Ref. főgimn. tan. könyvt.; *Késmárk*: Ev. liceum tan. könyvt.; *Kolozsvár*: Középkisk. Tanárképző int. igazgatója; *Körmöczbánya*: Áll. főreálisk. tan. könyvt.; *Kőszeg*: Szent-Benedekr. főgimn. tan. könyvt.; *Mezőtúr*: Ref. főgimn. tan. könyvt.; *Nagybánya*: Áll. főgimn. tan. könyvt.; *Nyitra*: Kath. főgimn. tan. könyvt.; *Pannonhalma*: A Sz. Benedekrend közp. főkönyvtára; *Pápa*: Ref. tanítóképző int. tan. könyvt.; *Pozsony*: Ev. liceum; *Szabadka*: Városi magy. főgimn. tan. könyvt.; *Szeged*: Áll. főgimn. önk.-köre; Somogyi-könyvtár; *Székeljudvarhely*: R. kath. főgimn. tan. könyvt.; *Szentgyörgy*: Kath. főgimn. tan. könyvt.; *Veszprém*: Kegyesr. főgimn. tan. könyvt.; *Zombor*: Felső keresk. isk. tan. könyvt.

Társaságunk tagjainak és előfizetőinek összes száma tehát: 776. Ebből tiszteleti tag: 2, alapító tag: 12, rendes tag: 592, rendkívüli tag: 57, előfizető: 113.

5. Pénztáros jelentést tesz a Társaság jelenlegi vagyoni állapotáról. Az eddigi összes bevétel 4397 kor. 45 fill.; az összes kiadás 2177 kor. 57 fill.; maradvány 2219 kor. 88 fill.

Tudomásul szolgál.

6. Elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Prónai Antal és Tolnai Vilmos vál. tagokat kéri föl s az ülést berekeszti.

A választmányi ülést *felolvasó ülés* előzte meg. Tárgyai:

1. *Pap Károlytól* (Debreczen): Horvát István magyar irodalomtörténete.
2. *Nagy Józseftől* (Kiskúnhalas): A magyar irodalomtörténet korszakai.

Lucien Bezard. Bizonyára sokan emlékeznek rá olvasóink közül. 1904-től 1908-ig volt nálunk s ez idő alatt az Eötvös-Collegiumban s az egyetemen tanított francia nyelvet és román filológiát. Már innen betegesen távozott. 1910 novemberében megszerzi, a legnagyobb kitüntetéssel, a Nancy-i egyetem doktorátusát, de végzetes betegség sújtja le s egy évi kínos szenvedés után meghal. 1881 novemberében született s 1912 jan. 17-én halt meg. E szükön mért «emberöltő» egy érdekes, különös, de igen tiszteletreméltó tudós egyéniség sokkal biztató s fájdalommal hirdelenséggel alábukkanó életpályáját jelenti. Meg volt benne minden kelléke a legszigorúbb értelemben vett filológusnak: igen széles körű tudományos érdeklődés, a legaprólékosabb tünetekre kiterjeszkedő buzgó figyelem, aránytalan nagyságú emlékezőtehetség, lelkiismeretes pontosság, szinte a testiség

rovására menő, helytűlő kitartás, francia embernél szokatlan készségű nyelvtelenség, módszeresen fegyvelmezett elme s megingathatatlan hit a tudós foglalkozás mindennekfelett való értékében. Külső megjelenésében tanári félszagság, fellépésében némi emberkerülő bátortalanság jellemezte. De egy igen mélyen rejlő, s csak ritkán futólag felszínre vetődő sajtósága különösen rokonszeives színt adott e tanári igénytelenségnek s e filológusi «szárazságnak». Mintha bensőleg ő maga is élvezte volna megjelenése különönc burkolatát; mintha a külszínt, foglalkozása természetes köntösét, egyszersmind palástul is használta volna, mellyel a belső melegséget, a szív gyermeteg hajlamait s valami érni kezdő, mélyebb életbölcseességét takargatta volna a profanum vulgus szemei elől. Mintha, mikor egy-egy szó, egy-egy nyelvtani érdekesség ötletéből római, francia, német, sőt magyar-kuruc verseket idézgetett: nem a szó, hanem az érzés és bölcsőbb tartalom, nem a nyelvtani forma, hanem a ritmus kelleme érdekelte volna lelke mélyén, míg hallgatója csak a filológus észműveleteit követte beszédeben.

Magyarul, rövid itt-tartózkodásához képest, kitűnően megtanult. Értette, szerette, szavalgatta, olykor önmagára kedves humorral alkalmazva, a nehéz szövegű kuruc verseket. Tanulmányt is írt róluk francia nyelven. Egy másik dolgozatában az ó-francia eposzok magyar vonatkozásaival foglalkozott. Tudományos munkássága javarésze azonban a román filológia körében mozog s különösen toponymiai tanulmányaiban nagyértékű. Egyik legkedvesebb tanítványa volt Gröbernek s a szaktudomány legkiválóbb képviselői állandó érdeklődéssel s elismeréssel kísérték munkásságát.

•Mióta Magyarországból hazajött, írja édesatyja egy itteni ismerőséhez, szüntelenül betegeskedett. Reméltük, hogy még meggyógyulhat. De mindjárt a doktorátusát követő napokban le kellett feküdnie, s attól kezdve haláláig nem jött ki többé a szobájából. Több mint egy éven át bátran, nem zúgólódva szenvedett, teljes, világos öntudattal. Akkor halt meg, mikor már készen várt rá mindaz a jutalom, melyre munkássága s szerzett jó hírneve méltán érdemessé tette.»

h. j.

A legrégebb magyar nyomtatott könyv. Heyden Sebald Gyermecki Beszélgetéseinek 1531-iki kiadása egyetlen példányban ismeretes, melyet a M. Nemzeti Múzeum könyvtára őriz. Újabban Dézsi Lajos adta ki a könyv latin-magyar szövegét. (Irodalomtört. Közlemények, 1897.) Bevezetésében megemlékezik a Gy. B. krakkói töredékéről is, melyről az a véleménye, hogy alighanem az 1531-ben megjelent könyvnek későbbi, javított kiadása.

Melich János «Heyden Sebald Gyermecki Beszélgetéseinek krakkai töredéke» c. értekezésében (Magy. Könyvszemle, 1910.) közzétette a töredék hasonmását, s megállapította, hogy ez a töredék a régebbi, a Sylvester által fordított s ő maga által sajtó alá rendezett szöveg, míg az 1531-iki kiadást e régebbi kiadásból más valaki rendezte újból sajtó alá. A krakkói töredék ilyformán «a legrégebb magyar nyomtatvány»-nyá lépett elő, mely

Melichnek akkor még igen valószínűnek tetsző hozzávetése szerint 1528-ban vagy 1529-ben jelenhetett meg. Melichnek tudomása volt arról, hogy az Estreicher-féle nagy Bibliográfia Polska említést tesz egy 1527-iki német-lengyel-magyar szövegű kiadásról, de ezt a közlést kételkedve fogadta, mert a szentpétervári példánynak, melyre Estreicher hivatkozik, nyoma veszett; de különösen azért, mert hiszen Heyden első, latin-német része csak 1528-ban jelent meg először (akkori tudomásunk szerint), s így képtelenség, hogy egy magyar átdolgozás már 1527-ben készült volna belőle.

Így állt eddig a legrégibb magyar nyomtatvány kérdése.

Mostani számunk Folyóiratszempléjében található az olvasó egy rövid értesítést arról, hogy Josef Fritz a danzigi városi könyvtárban megtalálta a Gyermeki Beszélgetések 1527-iki kiadásának egy példányát, melynek pontos könyvészeti leírását adja a Neue Jahrbücher Für Das Klass. Altertum stb. c. folyóirat idei februári füzetében. Ismeri Dézsi idézett kiadását; Melich értekezését azonban nem s így nem szól hozzá a minket legközelebről érdeklő kérdéshez: hogy milyen viszonyban van ezzel az 1527-iki kiadással a krakkói töredék?

Átvesszük Josef Fritz könyvészeti leírását lehetőleg a maga teljességében:

«1527. Cracouiæ. Hieronymus Vietor. 4°. Nyomt. tükör 12 cm. magas. 1. r. PVERILIV COLLOQVIORVM | Formulæ pro primis Tyronibus | per Sebaldum Heyden ex Comi- | corum campo hine inde collecte | iam denuo Germanico Po- | lonico ac Vngarico | ideomate illustrate. | SEBALD. HEYD. AD | (italica.) Nasutum Lectorem. | Consultum pueris uolumus Nasute ualeto. | Queritur his fructus, gloria nulla mili. | 1. v. Generosæ indolis ac optime spei puero Jodoco Decio præstantiss. Domini Jodoci Ludouici Decij filiolo, M. Anshelmus Ephorinus. S. D. 2. r. Salutatio Matutina. Dialogus. I. fol. 3S. r. FINIS. 38. v. Joannis Sylvestris Pannonij ad Michælem Gesthi puerum bonæ spei Decastichon. Következik a költemény; alól: Cracouiæ apud Hieronymum Vietorem Anno MDXXVII. Mense Augusto. Cum gratia priuilegio. Összesen 38 ll. A—J jelzettel, az utolsó ív 12 oldal J—J111j jelzettel. Se lapszám, se őrjel. Betűtípusai: fraktur a lengyel és magyar szövegben, antiqua a fejezeteimékben és személynevekben, italica a latin szövegben.»

E felfedezés tehát a következő megállapításokra vezet:

1. A legrégibb magyar nyomtatott könyv a Gyermeki Beszélgetések 1527-iki kiadása, melynek magyar szövege Sylvester Jánostól való.

2. Ezt a kiadást maga Sylvester rendezhette sajtó alá, mert 1526/27-ben a krakkói egyetemen tanult.

3. A címbeli «iam denuo» arra mutat, hogy ennél még egy korábbi (Fritz szerint valószínűleg 1526-iki), magyar szövegű kiadásnak is kellett lenni. E szerint éppen a mohácsi vész esztendőjével kezdődnek a magyar nyomtatott irodalom.

4. Heyden Sebald első, latin-német része semmi esetre sem 1528-ban jelent meg, hanem (Fritz feltevése szerint) már 1524/25-ben.

5. Igazolva van Estreicher is, mert csakugyan van egy 1527-iki kiadás. (Fritz is említi a szentpétervári példányt, de ő sem látta).

De alighanem igazolást talál Melich János is mindabban, ami az ő bizonyításának lényege. Ő nyelvészeti és tipografiai bizonyítékok alapján állította, hogy a krakkói töredék régibb az 1531-iki kiadásnál, s 1528-nál feljebb csak azért nem tehetta a töredék dátumát, mert az akkori tudomás szerint maga a Heyden Sebald-féle eredeti is 1528-ban jelent meg. Több jel sejteti, hogy a krakkói töredék nem egyéb, mint ennek az 1527-iki kiadásnak egy négy levélnyi darabja.

g. gy.

Utazás Arany János körül. Egy kultúr-társaság előadó-asztalánál megjelent *gróf Tisza István*, a par excellence politikus, és irodalom-történeti részletekkel bíró esztétikai előadást tartott Arany Jánosról.

A politikusnak oázis a költészet, oda menekül, ha egy pillanatra egérutat nyer. Sőt a költészet valóságos mentsvára, gyakran fegyvere s elixirje. Egy régi «Cri de Paris»-t őrzök, amely *Rouvier* egykori francia miniszterelnök egy nyilatkozatát tartalmazza; egy újságíró megkérdezte a miniszterelnököt, hogy vannak-e költői hajlamai? A politikust nem hozta zavarba e váratlan kérdés, de így felelt reá:

— Ön tudja jól, hogy mielőtt politikus lettem, üzletember voltam. Így hozzá szoktam a rendezé, a pontossághoz és a számok embere vagyok. A számok megtanítják arra az embert, mint fegyelmezzék magát, s rávezetik arra, hogy nyílt szemmel járjon, s ne engedjen szenvedélyeinek s hogy temperamentumának ne vesse oda magát. Ugye, ön azt hiszi most, hogy nekem, mint a számok emberének nincs a költészet iránt érzékem. Pedig ön téved. Ha költői hajlamaim nincsenek is, azért rajongok a költészetért. Kedvenc poétám az öreg Ronsard. Sőt volt idő, amikor nem jött álom szememre, ha néhány verset el nem olvastam és még mostanában is, mikor főbenjáró politikai gondjaim rám nehezednek, a költőnek azok a szonettjei járnak az eszemben, amiket Helénehez írt. Egyszer — emlékszem — a kamarában fontos interpellációra kellett felelnem; abban a pillanatban, mikor a szószékre léptem, hirtelenében Ronsard egy kedvenc költeménye ötlött eszembe és elmondtam magamban a vers első sorát: «Oh szivem, bár ifjabb volnál . . .» Oh higgye meg, amit mi csinálunk, az elmúlik, csupa hiúság és nem ér fel egy szép verssel. Nemzetek lesznek, nemzetek vesznek — de egy szép vers hallhatatlan . . .

Tiszának is kell ilyesmit éreznie, hisz ha nem így volna, képtelen lenne csaknem két órán keresztül (ha nem tovább), egy költőről prelegálni, közben verseket szavalni . . . Ő maga mondja is ezt, vagy inkább mond ilyenfélét, csak nem ily bátran, ily világítóan. Ő inkább «deresedő fejé»-nek mintegy gyengéségeül tekinti e kirándulást a literatura virágos mezeire. Azt mondja: «lapozgatom *ismét*.» És itt van a különbség Rouvier és Tisza között: az előbbi, mint politikus, az utóbbi mint nyugalmazott miniszterelnök beszél.

De hát ez mindegy. Örülünk, hogy tudunk valakiről, aki egyáltalán

becsüli nálunk a költőket, akikről ma már csak az irodalom professzora beszél hetenként háromszor 11—12-ig a VIII. oszt.-ban.

Gróf Tisza István pedig tényleg olvas, s itt-ott aránylag elég mélyen bele is evez a költemény sorai közé s bele — a költő lelkébe. Aranynak azokkal a költeményeivel foglalkozik, amelyekben «ő beszél mihozzánk, amelyekből közvetlenül megismerhetjük az ő nagy egyéniségét.»

S midőn erről beszél — teszi a következő kijelentést:

«Nem tudom, nagyon meg fognak-e botránkozni vagy nagyon ki fognak-e nevetni, kivált mélyen tisztelt hallgatóságomnak ifjabb tagjai, ha azt mondom, hogy engem Aranyban, mint lírikusban már az a körülmény is megkap, hogy ő talán az egyetlen lírai költője a világnak, akinek egyetlenegy szerelmes verse sem maradt fenn. Tudja Isten, én úgy érzem, hogy ebben a szerelemnek igazi megbecsülése rejlik. Nem tehetek róla, nem csak ma, de fiatal koromban is én reám minden szerelmes vers igen kevés hatást gyakorolt. Üres, csengő-bongó frazeológiának hatását gyakorolta. Miért hatnak a színpadon a szerelmi jelenetek? A szavakért, amelyeket ott kiejtenek? Oh dehogy! Ha igaz a költő, hát a szerelemnek jóformán artikulált dadogása lesz, amit leír. A színpadon hatnak a játék, a gestusok, a mimika, a hang vibrálása, a hang muzsikája...»

Ez az idézet igazolja, hogy az előadó valóban politikus és nem esztétikus. Ennyire nem érezni egy költővel — csakis egy nagy debatternél lehetséges, akit nem győz meg semmi, csak a saját álláspontja. Ez, azt hiszem, elég is arra, hogy megvilágítsuk Tisza István jelentőségét — a költészet és irodalomtörténet mesterei között.

Amit pedig Arany hazafias költészetéről mond, ismét politikus kijelentés; egyedül a «szájas hazafiság» lesistergésében látja ezt a minden időkből fontos és lélekemelő irányt. E pillanatban az előadó nem is miniszterelnök, hanem belügyminiszter volt...

Tagadhatatlanul sok szép dolog is van az előadásban, s hisszük, hogy hallgatóságára mély hatást gyakorolhatott. Olvasva már igen vegyes hatást kelt.

REXA DEZSŐ.

Petelei István elbeszélései. Most, hogy az Erdélyi Irodalmi Társaság megbízásából Gyalui Farkas sajtó alá rendezte Petelei István hatvanöt elbeszélését és rajzát,¹ lehetetlen meg nem emlékeznünk ennek az idő előtt elhunyt kitűnő írónak novelláiról. Ezek az apró gyöngyszemek elszórva jelentek meg a fővárosi és vidéki időszakos sajtóban. Egyik-másik még nyomdafestéket se látott. Így koszorúba fonva s a nyilvánosság elé bocsátva még jobban, még szebben ragyognak. Írójuk azon nép fiai közül származott, kiket Apafi Mihály fejedelem ő nagysága barátságos vendég-

¹ *Elbeszélések.* Írta *Petelei István.* Az író arcképével és életrajzával kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság. Két kötet. Kolozsvár, 1912. 8. r. 332+274 l. Singer és Wolfner könyvkereskedése Budapest. Ajtai-nyomda Kolozsvár. A két kötet ára 7 korona.

szeretettel telepített le Erdélyországba. Az örmény származású író 1852-ben született Marosvásárhelyen; gyermekéveit szülővárosában, serdülő diák korát Kolozsvárt és Székelyudvarhelyen töltötte. Technikus akart lenni, de a história szeretete a budapesti egyetem filozófiai fakultására vitte. Nem lett sem egyik, sem másik. Hallgatta Salamon Ferencet, Rómer Flórist, azután hazajött. Tollat vett kezébe, azzal keresett kenyeret a Királyhágón inneni szellemi központban, Kolozsvárt. Lapszerkesztő lett, hírlapírókat és írókat nevelt s tanította őket arra, amit ő hiába keresett: az igazságra.

A sokoldalú tevékenység művészivé finomította írásait s amikor a magyar elbeszélők sorába lépett, azonnal észrevették, sőt még azt is megbecsülték neki, hogy nem a fővárosban él. Még kiadója is akadt. Akik ismerték, megbecsülték. Siettek bevásárolni az irodalmi társaságokba, hova igazán érdeme szerint jutott be. De az erős szellemi munka hamar kimerítette. Forrongó agya felmondta a szolgálatot. 1910 jan. 5-én meghalt.

Rajzait, elbeszéléseit rapszodikus rövidség jellemzi. Szülőföldjének komor alakjai művészi domborművek. Lelke mindig borongó, csak itt-ott villan fel egy-egy derültebb kép. E borongó hangulat megkapja olvasóit. Alakjai itt élnek körülöttünk. Minél többen, minél többet olvassuk munkáit, annál elevebb lesz az író. Ha tudta volna, hogy első életrajzát az írja meg, aki leghálásabban szerette: Gyalui Farkas, kivel annyit éjszakáztott együtt a redakcióban! Most útnak indult végre. Irodalmi hagyatékát az a sajtó nyomta, mely kezdő korában kenyeret juttatott neki és az ifjabb erdélyi írói nemzedék egyikének-másikának.

Katona József holtá után jutott a magyar drámai irodalom klasszikusai közé. Így fog eljutni Petelei is az öt megillető helyre a magyar nemzeti irodalom történetében. Minél többen olvassák, annál nagyobb lesz; művésze és nyelve annál kedvezőbb világításba jut. Akadnak majd, kik a világ művelt nyelveire lefordítják s künn is mindenütt meg fogják bámulni az ő balladaszerű tökéletes történeteit. Népszerű lesz mindenütt, mint ahogy mi is szívesen olvassuk a világirodalom jeleseit. Ha Puskin, Tolsztoj, Gorkij, Victor Hugo, Cherbuliez, Oscar Wilde, Tvain Mark s még megannyi jeles elbeszélő, regényíró és humorista kedvelt olvasmánya a magyar közönségnek, Petelei igaz művésze is ragyogni fog örökké s visszavisszatér a messze múltból, vissza hozzánk, hazájába, szülőföldére, melyet úgy szeretett s melynek megrajzolásával úgy tud gyönyörködtetni mindnyájunkat.

PERSIÁN KÁLMÁN.

Magyar népdalgyűjtemény olasz fordításban. Nemzeti irodalmunk mindjobban tért hódít Olaszországban. Remekíróink kiváló alkotásainak lefordítása után sorra kerül most a magyar népköltés megismeretése is. A jeles olasz tudós és író, *Pascoli János*, a Biblioteca Dei Popoli szerkesztője legközelebb közzéteszi a nevezett gyűjteményben *Gigante Silvano* fűmeci tanárnak Canti Popolari Ungheresi című kötetét.

A Pascoli szerkesztette Népek Könyvtára igen tekintélyes és népszerű

vállalat Olaszországban. Dolgozótársai kiváló erők, többnyire olasz egyetemi tanárok (pl. *Pavolini*, a finn *Kalevala* fordítója). Így alapos abbeli reményünk, hogy a sajtó alatt levő magyar népdalgyűjtemény is megérdemelt figyelemben fog részesülni.

A kötet valószínűleg a jövő hó folyamán kerül ki a sajtó alól. Most tehát csak röviden hívom föl rá a magyar irodalmi körök figyelmét néhány ismertető sorral.

Gigante céljához képest elegendő forrásművet használt föl. Össze- gyűjtötte és kiválogatta belőlük a magyar népköltés legszebb és legjellem- zőbb termékeit. A legszebbeket verses formában fordította le olaszra, hiven utánozva a versformát is. Amelyekkel ezt nem tehetette, azokat prózában fordította le, mert maga Pascoli is azt kívánta, hogy a forma kodvéért ne áldozza föl a gondolatot.

Munkáját több részre osztotta. Külön mutatja be a magyar szerelmi népdalokat, virágénekeket s külön a balladákat, románcokat, életképeket, szatirákat és bordalokat. Az egészet pedig terjedelmes bevezetéssel látta el, mely magában véve is igen értékes tanulmány. Nemcsak a magyar népköltés fejlődését, multját és jelenét ismerteti benne, hanem néprajzi és történelmi tájékoztatással is szolgál olvasóinak, összehasonlítja népköltésünk fejlődését más népekével, csoportonként magyarázza jellemzőbb népdalaink gondolatvilágát, formai kialakulását, sőt itt-ott alapos nyelvi útbaigazításról is gondoskodik.

Legfőbb érdeme azonban az, hogy költői fordításában eltalálta azt a természetes, naiv, sírva-vidágó hangot, mely népdalainknak fő jellemvonása.

STEUER JÁNOS.

Az Egyetemes Philologiai Közlöny és az Irodalomtörténet.

Az Egy. Phil. Közlöny ez évi márciusi füzete többek közt folyóiratunkat is megtisztelte figyelmével. Köszönjük a jókívánatokat, melyekkel a cs. jegyű cikkirő az ismertetést végzi, de némely tévedését nem hagyhatjuk szó nélkül. Röviden beszélhetünk, mert éppen az ismertetéssel egyidőben már megjelent folyóiratunk harmadik füzete, mely cs. némely elhamarkodott megjegyzésérol úgyis megadta a kellő feleletet.

1. Nem akarunk ugyan mindenáron különbözni más testvér-folyóira- toktól, mert törekvésünk nem holmi alaki okvetetlenkedésben merül ki: mindamelltt az is igaz, hogy nem éppen az Egy. Phil. Közlönyt választottuk mintaképünkül s nem azt az ösvényt követjük, még a beosztást s a rovatokat illetőleg sem, melyet ez a folyóirat már «évek óta kényelmesre taposott.» Az az ösvény azelőtt sem volt valami kényelmetlen, s a kisebb és nagyobb közlemények és bírálatok valamelyes elrendezése nem igen okozhatott erősebb izomlázt az Egy. Phil. Közlöny szerkesztőinek sem. Vagy igen? Abafi Lajos Figyelőjében talán nem voltak meg ezek a rova- tok? Hát az Új Magyar Múzeumban? A Tudománytárban? A Tudományos Gyűjteményben? Valóban, anélkül, hogy beosztásunkban bármely folyó- iratra sandítottunk volna, minden különösebb verejtékezés nélkül ráakad- tunk a magunk ösvényére.

2. Programmot, igaz, hogy nem adtunk, de adtunk helyette egy olyan füzetet, melynek tartalma talán önmagában is jelent valamit. Különben cs. szerint is «irodalomtörténeti folyóiratnak programmot, a szó igazi értelmében, nem kell adni, oly világos az út, amelyet követni fog.» S hogy mégis programmot kíván tőlünk, nagyon csodáljuk. Annyival inkább, mert itt dicsekedhetett volna méltán azzal, hogy az Egy. Phil. Közl. kitaposott, még pedig alaposan kitaposott ösvényét követjük, amely folyóirat idestova 36 kerek esztendőn keresztül jelengetett meg, anélkül, hogy akár első, 1877-iki évfolyamában, akár későbbi, ötszörös szerkesztő-változása (1887, 1890, 1892, 1902, 1905) bármelyikének bejelentéseként csak egy falat kis programmot is adott volna.

3. Bírálataink — az első kettős füzetben — csakugyan rövidek, bár nem egyaránt azzal a «lapidáris» rövideggyel vannak megírva, mellyel cs. «nem tud egyetérteni.» Nem «könyvekről»: jórészt csak ú. n. programm-értekezésekről van szó azokban, melyek nem igen szoktak korszakalkotó igényekkel fellépni s megelégedhetnek, meg is elégesznek, főbb eredményeik, vagy tévedéseik rövid számbavételével. Mi valóban kívánatosnak tartjuk, hogy a bírálat füstje ne legyen nagyobb, mint a bírált mű pecsenyéje.

4. Közlönyünk folyóiratszempléje cs. szerint «jelen alakjában nagyon egyoldalú, fogyatékos», mert ép azon folyóiratok közül hiányzik több, melyek nem «par excellence» irodalomtörténetiek, de mégis közölnek irodalomtörténeti cikkeket. (Erdélyi Múzeum, stb.) Tökéletesen igaz. De sehogysém tudtuk kieszelni, mikép olvashassuk el január közepéig (akkori számunk nyomdai lezárása időpontjáig), a majd csak februárban, márciusban — ha ugyan akkor is! — megjelenendő folyóiratok cikkeit. Igyekszünk ugyan előrelátók lenni, de annyira a jövőben *olvasni* nem tudunk. Vagy cs. már január közepén látta a Magyar Könyvszemle, az Erdélyi Múzeum ez évi első füzetét? Ha pedig szemlényből hiányzik valamely, már megjelent folyóirat, akkor nem is volt abban magyar irodalomtörténeti érdekű közlemény. Ezt a rovatot különösen nagy gondal akarjuk szerkeszteni, s meg vagyunk győződve afelől, hogy ennél hasznosabb szolgálatot nem sokat tehetnénk általában olvasóinknak, de különösen vidéki kartársainknak. Nagyon jól tudja cs. — hiszen jegyzetben maga is vallja — hogy némely folyóiratot még akkor lehetetlen volt ismertetnünk: nos hát akkor mi végre annyi szó? Ime egy eset, mikor a bírálat nem elég rövid.

Különben pedig mi is melegen óhajtjuk, hogy közös igyekezetünk és fáradásunk gazdagodást szerezzen az irodalomtörténetnek.